

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA MİLLETLER CEMİYETİ
DÖNEMİ**
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan: **Ali Rıza ZOR**

İSTANBUL, 2012

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA MİLLETLER CEMİYETİ
DÖNEMİ**
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan:
Ali Rıza ZOR
Öğrenci No:
090771025

Danışman:
Doç. Dr. Şenol DURGUN

İSTANBUL, 2012

YEMİN METNİ

Yüksek lisans Tezi olarak “**Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi**” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere uygun bir şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.
13/01/2012

Ali Rıza ZOR

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

13/1/2012

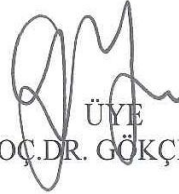
Enstitümüz *Uluslararası İlişkiler* Anabilim dalı *Uluslararası İlişkiler* Bilim dalı yüksek lisans öğrencilerinden 090771025 numaralı *Ali Rıza ZOR*' un "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "**TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA MİLLETLER CEMİYETİ DÖNEMİ**" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 10.01.2012 tarih ve 2012/02 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (45) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında ~~oyçokluğu/oybirliği~~ ile ~~Kabul/Red veya Düzeltme~~ kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
DOÇ.DR ŞENOL DURGUN

ÜYE
YRD.DOÇ.DR. İLYAS SÖZEN

ÜYE
YRD.DOÇ.DR. GÖKÇEN YAVAŞ

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA MİLLETLER CEMİYETİ DÖNEMİ

Tezi Hazırlayan: Ali Rıza ZOR

ÖZET

Milletler Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda galip devletler tarafından kurulmuştur. Cemiyetin amacı, savaş esnasında bozulan dünya düzeninin yeniden oluşturulmasına ve devamına yardımcı olmak idi. Yani uluslararası barışın korunması hedeflenmişti. Ancak savaşta yenilen devletler üye olarak kabul edilmemişlerdir. Daha sonra mağlup olan devletlerde cemiyete teker teker üye olmuşlardır. Türkiye'nin ise üyeliği gecikmiştir. Bunda en çok Milletler Cemiyeti'nin Musul Meselesi'ndeki taraflı tutumu ve Sovyet Rusya'nın tavrı etkili olmuştur. Sovyet Rusya, Türkiye Milletler Cemiyeti'ne üye olduktan iki yıl gibi kısa bir süre zarfında cemiyete üye olmuştur. Türkiye Milletler Cemiyeti'ne üye olmadığı dönemlerde de cemiyetteki toplantıları, kararları yakından takip etmiştir. Türkiye gerek üye olmadığı dönemde gerekse üye olduktan sonra uluslararası meselelerini Milletler Cemiyeti aracılığıyla çözümlenmeye gayret göstermiştir. Türkiye'nin bu tutumu cemiyete üye olması yolundaki gelişmeleri hızlandırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Milletler Cemiyetine üyeliği sonrası, dönemin yayılcı politika izleyen devletlerine Milletler Cemiyeti aracılığıyla karşı çıkmış, hatta Boğazlar Meselesi ve Hatay Meselelerinde Cemiyete üye olmanın avantajını kullanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milletler Cemiyeti, Türkiye'nin Dış Politikası, Musul Meselesi, Boğazlar Meselesi, Hatay Meselesi.

THE PERIOD OF THE LEAGUE OF NATIONS TURKISH FOREIGN POLICY

Presented by: Ali Rıza ZOR

ABSTRACT

The League of Nations ,at the end of the First World War, was established by the victorious powers. The purpose of the society was to help continue of the world order damaged during the war and That was targeting the protection of international peace. However, the states defeated in the war were not considered a member of the society. But later,the defeated states also became a member of the society one by one.But,the membership of Turkey has been delayed.The sided attitude of the United nations on Mosul issue and also Soviet Russia's attitude has been effective in this delay. Soviet Russia has been a member of society in a short time after the membership of Turkey. Turkey had followed up the desicions taken in the community more closely ,even when it was not the member of the community Turkey had always tried to solve it's international issues throug the United nations even if it was not the member of the community The attitude of Turkey in this period has accelerated it's membership of the community. After The repuplic of Turkey became a member of the League of Nations,it opposed to the states that shows expansionist policy through the League of Nations. Even in the matter of the Straits and Hatay question ,Tukey used the advantage of being a member of the League of Nation.

Key Words: League of Nations, Turkey's Foreign Policy, Mosul Question, Hatay Question.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
KISALTMALAR.....	vii
1.GİRİŞ.....	1
2. MİLLETLER CEMİYETİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ VE YAPISI	
2.1 MİLLETLER CEMİYETİNİN KURULUŞUNU HAZIRLAYAN ETMENLER.....	5
2.1.1 Birinci Dünya Savaşı Sonrası Barış Arayışları.....	5
2.1.2 Paris Barış Konferansı ve Milletler Cemiyetinin Kuruluş Çalışmaları.	8
2.1.2.1 ABD Başkanı Wilson ve Milletler Cemiyeti Fikri	9
2.1.2.2 Paris Barış Konferansının Toplanması ve Yüksek Savaş Meclisinin Teşkili.....	10
2.1.2.2 Milletler Cemiyeti Komisyonunun Kuruluşu.....	11
2.1.2.3 Birinci Dünya Savaşı Sonunda Yapılan Barış Antlaşmaları.....	12
2.1.2.3.1 Versailles Barış Antlaşması.....	12
2.1.2.3.2 Saint Germain Antlaşması.....	13
2.1.2.3.3 Neulliy Antlaşması.....	14
2.1.2.3.4 Triannon Antlaşması.....	14
2.2 MİLLETLER CEMİYETİNİN KURULUŞUNDA ROL OYNAYAN ÜLKELER VE CEMİYETİN KURULUŞU.....	15
2.2.1 Milletler Cemiyetinin Kuruluşunda Rol Oynayan Ülkeler.....	15
2.2.1.1 ABD.....	16
2.2.1.2 İNGİLTERE.....	17
2.2.1.3 FRANSA.....	18

2.2.1.4 İTALYA.....	19
2.2.1.5 JAPONYA.....	20
2.2.2 Milletler Cemiyetinin Kuruluşu.....	21
2.2.3 Milletler Cemiyetinin Hüviyeti.....	22
2.2.4 Milletler Cemiyetinin Misakı.....	23
2.3. MİLLETLER CEMİYETİNİN YAPISI VE İŞLEYİŞİ.....	24
2.3.1 Milletler Cemiyetinin Niteliği.....	24
2.3.1.1 Milletler Cemiyeti'nin Temel Organları	
2.3.2.1.1 Genel kurul.....	25
2.3.2.1.2 Meclis.....	26
2.3.2.1.3 Genel Sekreterlik.....	27
2.3.1.2 Milletler Cemiyetinin İşleyişi.....	27
2.3.2 Milletler Cemiyetine Üyelik ve Üyelikten Çıkış.....	30
2.3.3 Milletler Cemiyeti'nin Uluslar Arası Politika ve Gelişmelere Etkileri.....	31
2.3.3.1 Milletler Cemiyeti Ve Silahsızlanma.....	32
2.3.3.1.1 Washington ve Londra Deniz Silahsızlanması Konferansı ve Antlaşmaları.....	34
2.3.3.1.2 Locarno Antlaşmaları.....	35
2.3.3.1.3 Briand – Kellog Paktı.....	36
3. MİLLETLER CEMİYETİ'NE GİRİŞ ÖNCESİ TÜRKİYE VE DIŞ POLİTİKASI	
3.1. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRKİYE	38
3.1.1 Sevr Barış Antlaşması ve Milletler Cemiyeti Misakı.....	38
3.1.1.1 Sevr Antlaşmasının İçeriği.....	39
3.1.1.2 Sevr Antlaşmasının Milletler Cemiyeti ile İlgili Maddeleri	42
3.1.2 Milli Mücadele Dönemi.....	44
3.1.2.1 Mudanya Mütarekesi.....	49
3.1.2.2Lozan Konferansı.....	51
3.2. 1923-1932 YILLARI ARARSINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI, SORUNLAR, MESELELER ve MİLLETLER CEMİYETİ İLİŞKİLERİ.....	58
3.2.1 1923 Ve 1932 Yılları Arası Türk Dış Politikası.....	58
3.2.1.1 İngiltere İle İlişkiler.....	59

3.2.1.1.1 Musul Sorunu Ve Milletler Cemiyetinin Hakemliği.....	60
3.2.1.2 Yunanistan ile İlişkiler.....	65
3.2.1.2.1 Nüfus Mübadelesi ve Milletler Cemiyeti.....	66
3.2.1.2.2 Karma Mübadele Komisyonu.....	68
3.2.1.2.3 LaHaye Adalet Divanı.....	69
3.2.1.2.4 Atina Antlaşması.....	69
3.2.1.2.5 Patrikhane Sorunu	70
3.2.1.3 Fransa İle İlişkiler.....	72
3.2.1.3.1 Osmanlı Borçları.....	72
3.2.1.3.2 Türkiye- Suriye Sınırı.....	74
3.2.1.3.3 Fransız Misyoner Okulları	75
3.2.1.3.4 Bozkurt Lotus Davası.....	75
3.2.1.3.5 Kapitilasyonlar.....	76
3.2.1.4 İtalya İle İlişkiler.....	76
3.2.1.5 Almanya İle İlişkiler	78
3.2.1.6 Sovyetler Birliği İle İlişkiler.....	81
3.2.1.7 İran ile İlişkiler.....	84
3.2.1.8 Afganistan ile İlişkiler.....	87

4. TÜRKİYE'NİN MİLLETLER CEMİYETİNE GİRİŞİ VE SONRASINDAKİ İLİŞKİLER	
4.1. TÜRKİYE'NİN MİLLETLER CEMİYETİNE BAKIŞI	89
4.2. TÜRKİYE'NİN MİLLETLER CEMİYETİNE GİRİŞİ	90
4.2.1. Türkiye'ninMilletlerCemiyetineDaveti.....	90
4.2.1.1 Davet Teklifinin Yapılması.....	91
4.2.2.2 Türk Hükümetinin Milletler Cemiyetine Cevabı.....	94
4.2.2.3. Türkiye'ninMilletlerCemiyetineKabulü.....	94
4.3. TÜRKİYE'NİN MİLLETLER CEMİYETİNE KATILIMINDAN SONRAKİ İLİŞKİLER VE ULUSLAR ARASI GÜVENLİK SORUNLARI.....	96
4.3.1. Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye.....	96
4.3.2. Silahsızlanma Konferansı ve Türkiye.....	96
4.3.3. SaldırınınTanımınaİlişkinLondraSözleşmeleri.....	101
4.3.4. Balkan Konferansları ve Balkan Paktı.....	102
4.3.5. Dörtler Paktı ve Türkiye.....	106

4.3.6. Türkiye'nin Lahey Adalet Divanına Girişi.....	107
4.3.7. Montrö Boğazlar Konferansı.....	109
4.3.7.1 Montrö ile Getirilen Geçiş Rejimi ve Lozan'daki Kısıtlayıcı Hükümlerin Kaldırılması.....	112
4.3.8. Sadâbad Paktı.....	115
4.3.9. Hatay (Sancak) Sorunu.....	119
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	124
KAYNAKÇA.....	129
ÖZGEÇMİŞ.....	132

KISALTMALAR

GB	: Gümrük Birliği
LBA	: Lozan Barış Antlaşması
LBS	: Lozan Boğazlar Sözleşmesi
MC	: Milletler Cemiyeti
MCGK	: Milletler Cemiyeti Genel Kurulu
MCK	: Milletler Cemiyeti Konseyi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
A.g.e.	: Adı geçen eser
bkz.	: Bakınız
s.	: Sayfa
a.e.	: Aynı Eser
A.g.e.	: Adı geçen eser

1. GİRİŞ

On dokuzuncu yüzyıl, uluslararası siyasi arenada danışma, yirminci yüzyıl ise işbirliği devrini ifade etmektedir. On dokuzuncu yüzyılda yapılan çalışmalar, uluslararası siyasi kuruluşların oluşumu için bir zemin hazırlamış, yirminci yüzyılda ise bu kuruluşlar fiilen oluşturulmuşlardır. Devletlerarasındaki bu işbirliği sonucunda oluşturulan teşkilatların başında Milletler Cemiyeti gelmektedir. (Gönlübol, 1975, s. 71.)

Birinci Dünya Savaşı, Avrupa hatta tüm Dünya tarihinde köklü ve büyük bir değişikliğe neden olmuş ve imparatorlukların askeri, siyasi, ekonomik, sosyal yapıları ile bu imparatorluklar içinde yaşayan ulusların geleceklerini etkileyecek bir dizi olayları tetiklemiş ve beklenmeyen gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır. Söz konusu bu gelişme ve olaylar, devletlerarasındaki ilişkileri de kökünden değiştirmiş ve uluslararası sistem yeniden şekillenme yoluna girmiştir.

Birinci Dünya Savaşı yaklaşık on milyon insanın ölümüne ve milyonlarca insanın açlık hastalık ve kıtlıklarla boğuşmasına sebep olmuştur. Birinci Dünya Savaşından hemen sonra savaşın galipleri başta olmak üzere dünya nüfusunun dörtte üçünü temsil eden dünya liderleri devletlerarası sorunları barışçıl yollarla çözmek ve olası sorunları sıcak çatışmaya girmeden engellemek amacıyla devletlerarası işbirliği esasına dayalı düzenlemelere gitmek ihtiyacını duydular. Daha önce genellikle ikili ve bölgesel antlaşmalar şeklinde gerçekleşen devletlerarası ilişkiler, savaştan sonra daha küresel bir içerik kazanarak uluslararası bir nitelik taşıyacaktı. Bundan böyle, devletlerarası işbirliğini pekiştirmenin en önemli unsurlarından biri, uluslararası organizasyonların oluşturulması olarak görülüyordu. Bu bilinçle hareket eden galip devletler, Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) adlı uluslararası teşkilatın bir an önce hayata geçirilmesi amacıyla kolları sıvadılar. (Kıran, 2008, s.20)

Bu bağlamda diyebiliriz ki, Milletler Cemiyeti Birinci Dünya Savaşı sonunda Wilson Prensipleri ve Paris Barış Antlaşmasının temelleri üzerine kurulan bir kuruluştur. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarındaki kutuplaşmaların ve de çatışmaların önüne geçebilecek bir kuruluşun varlığının yarattığı I. Dünya Savaşının sonunda, ekonomik ve toplumsal felaketlerin bir daha yaşanmaması için bir umut olarak meydana getirilmeye çalışılan bir kurumdu. Birleşmiş Milletlerin ortaya çıkması ile daha savaşız ve yıkımsız bir dünya için

büyük güçlerin önderliğinde, ortak akli temsil eden bir örgüt kurulmuş oluyor ve böylece de anlaşmazlıkların masada çözülmesi, savaşların patlak vermesi önlenmeye çalışılıyordu.

Cemiyet Sözleşmesi, Versailles Antlaşmasının bir parçası olarak kabul edildiğinden, 10 Ocak 1920’de onaylanarak yürürlüğe girdi. Cemiyetin temel amacı uluslararası işbirliğini geliştirerek uluslararası barış ve güvenliği sağlamaktı. ABD, Cemiyetin kuruluş sürecinde en önemli desteği sağlamasına rağmen daha sonra üye olamadı. ABD’nin Cemiyete giremeyişi, Cemiyetin evrensellik iddiasını zayıflattığı gibi, saldırgan ülkelere karşı etkin bir tavır alma umudunu da zorlaştırdı. Üstelik Sovyetler Birliği de 1934 yılına kadar Cemiyet içinde yer almadı. ABD ve Sovyetler Birliği’nin yokluğu, Cemiyeti daha çok İngiltere ve Fransa’nın çıkarlarını korumaya çalışan bir örgüte dönüştürdü. Buna rağmen Cemiyet, “1920’lerde Yunanistan’ın Bulgaristan’a saldırısı” ve “Türkiye-İrak arasındaki sınır sorunu” gibi meseleleri çözmekte başarılı oldu. Ancak Cemiyetin, büyük güçlerin taraf olduğu çatışmaları çözme yönündeki başarısını test edecek sorunlar 1930’lardan sonra başladı. Cemiyet 1932 yılında Japonya’nın Mançurya’ya karşı saldırısı ve İtalya’nın 1935-36’da Etiyopya’yı işgal etme olayı karşısında yetersiz kaldı. 1933’te Almanya’da iktidara gelen Hitler, Cemiyetten ayrılarak Versailles Antlaşmasını tanımadığını ilan etti. (Kıran, 2008, s.34)

1 Eylül 1939’da Almanya, Polonya’ya saldırdığında, iki gün sonra Fransa ve İngiltere Almanya’ya karşı savaş ilan ettiler ve böylece Cemiyetin kurmaya çalıştığı uluslararası sistem çöktü. (Kıran, 2008, s.34) Bu durum, cemiyetin varlığının asıl amacının; büyük güçleri masada tutmak ve bunlar arasındaki anlaşmazlıkları önlemek olduğunu yaşanan bu başarısızlıkla açıkça gösterdi. Zira tüm dünya için asıl istikrarsızlık kaynağı ve tehdit, büyük ekonomik, askeri ve siyasi güce sahip devletlerin çıkar çatışmalarının savaşa dönüşerek tüm dünyayı sarma ihtimaliydi.

Bu konuda daha spesifik olarak şunları dile getirmemiz de mümkündür: Cemiyetin, uluslar arası barışın korunmasında başarılı olmamasının bir sebebi İngiltere ve Fransa’nın yönetim eksiklikleri ise; diğer bir sebep de Amerika ve Sovyetler Birliği gibi iki büyük gücün Cemiyette yer almamasıdır. Cemiyet için en büyük sorunu, Versailles Barış Antlaşmasından memnun olmayan ülkeler çıkartmıştır. Öte yandan Japonya, İtalya ve daha sonraları teşkilatta yer alan Sovyetler Birliği’nin Konsey’de yer aldıkları dönemde Cemiyet Sözleşmesini ihlal ederek başka ülkelere saldırmaları, Cemiyetin kuruluş felsefesi ve sözleşmesi doğrultusunda hareket etmesini tamamen zorlaştırmış, hatta imkânsız kılmıştı. 1925’te Yunanistan ve

Bulgaristan arasında baş gösteren sınır anlaşmazlığı sorununu başarıyla çözen Cemiyet; Japonya, İtalya ve Almanya gibi büyük güçler söz konusu olunca, ambargolar ve kolektif güvenlik sistemini kararlı bir şekilde hayata geçirememiştir. (Kıran, 2008, s.35)

Bu dönemde Türkiye Birinci Dünya Savaşı mağlubu bir imparatorluğun mirasçısı ve kurtuluş savaşını başarıya taşıyarak modern dünyaya eklemeye çalışan büyük bir tarihi-kültürel ve siyasi ekolü temsil ediyordu. Lozan antlaşması sonrası işgalden kurtulan yeni Türk devleti, özellikle SSCB, komşu ülkeler ve Pakistan, Afganistan, Hindistan gibi ülkelere bağımsızlık ve gelişme yolunda bir model, bir ilham kaynağı oluşturuyordu. Böylece, Batı tarafından da dikkatle takip edilen bir konuma gelen Türkiye, tarihi mirası ve doğal sürecin işleyişi sonucu Doğu-Batı arasında bir geçiş noktası olarak ortaya çıkıyor; Doğu medeniyetleri açısından yenedünyaya adaptasyon için örnek teşkil ederken, Batı açınsındansa Doğu medeniyetleri ile temasa geçerek ilişkileri düzeltmenin yolunu açıyordu.

Tüm bu ifade edilenler ışığında Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyetinin etkisinin incelendiği bu çalışmada, Birinci Dünya Savaşı sonrasında 1939 yılına kadar olan dönem itibariyle dış politika anlamında münasebette bulunan Batı Avrupa Ülkeleri, Ortadoğu Ülkeleri ve SSCB ile olan ilişkiler incelenmekte, uluslararası güvenliği sağlama çabalarına değinilmektedir. Çalışma anlatılanlar ışığında üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümde; Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası barışı, güvenliği sağlayacak ve uluslararası işbirliğini sağlayarak devletlerin silahsızlanmasını sağlayabilecek evrensel bir örgüt olan Milletler Cemiyetinin Kuruluşunu hazırlayan etmenler, kuruluşunda rol oynayan ülkeler, Cemiyetin Yapısı ve İşleyişi ile Cemiyetin Uluslararası Politika ve Gelişmelere etkileri anlatılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; Birinci Dünya Savaşının bitiminde Osmanlı Devleti ile Birinci Dünya Savaşı galipleri tarafından masaya getirilen ve imza edilmesi istenen ancak, meclis tarafından onanmadığı için teknik olarak hiçbir zaman yürürlüğe girmemiş Sevr Antlaşmasından sonra Milli Mücadele Dönemi ve Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişine ilişkin Dış Politikası anlatılmış; ayrıca, Batı Avrupa ülkeleri, Ortadoğu ülkeleri ve SSCB ile olan ilişkiler incelenmiş, bu ülkeler ile Türkiye arasındaki meselelere ve Milletler Cemiyeti'nin bu meselelerdeki tutumuna değinilmiştir.

Çalışmanın son bölümde ise; Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişi ile ilgili yapılan çalışmalar, Türkiye'nin Cemiyet üyeliğine kabulü ve Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişi ile dış politikasının nasıl bir çizgide geliştiği ve Cemiyete girişi sonrası dış politikası açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu ve Cemiyetin ilk dönemleri ile Türkiye'nin Milletler Cemiyeti ile olan münasebetleri konusunda bilgi vermeyi, Milletler Cemiyetinin özellikle dış politikamız üzerindeki etkileri üzerinde bilgi vermeyi, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişi öncesi ile sonrasındaki dış politikası ve Cemiyetin Türkiye'nin meseleleri ile ilgili almış olduğu kararları hakkında bilgi vermeyi, Türkiye'nin Cemiyete üyeliği öncesinde dahi Cemiyet Misakına bağlı kalarak batıyla ilişkilerini cemiyet üzerinden geliştirmeye çalışırken bir taraftanda Sovyetler Birliği ile ilişkilerini sürdürerek denge politikası uyguladığı hususunda bilgi vermeyi, Türkiye'nin Cemiyete üyeliği öncesi yaşadığı sorunlar ile üyeliği sonrasında yaşamış olduğu sorunlarda Cemiyetin aldığı kararları analiz etmeyi amaçlamaktadır.

I. BÖLÜM

2. MİLLETLER CEMİYETİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ VE YAPISI

2.1. MİLLETLER CEMİYETİ'NİN KURULUŞUNU HAZIRLAYAN ETMENLER

2.1.1 Birinci Dünya Savaşı Sonrası Barış Arayışları

28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı Ferdinand'ın bir Sırp genç tarafından öldürülmesiyle başlayan Birinci Dünya Savaşı; ekonomik, siyasi, sosyal, askeri gelişmelere dayanmaktadır. Harbin en önemli sonuçlarından biri, yeni rejim arayışları olmuştur. 1917 yılında savaştan çekilen Rusya'da ihtilal çıkması ve çarlık rejimi yıkılmış, yerine Bolşevik rejimi kurulmuştur. (Uçarol, 2010, s.574) Kısa bir süre sonra Lenin ve arkadaşları Ekim Devrimi ile Bolşevikliği iktidara getirerek dünyayı bu yeni rejimle tanıştırmışlardı.(Kurat, 1990, s. 325). Diğer taraftan birinci dünya harbinin sonucunda Almanya ve İtalya'da da yeni rejim ve lider arayışı ön plana çıkmış, Mussolini ile Hitler bu arayışların bir tezahürü olarak çağa damgalarını vurmuşlardı.

Çarlık Rusya'nın yıkılmasından sonra iktidarı ele geçiren Bolşevik yönetim, daha savaşın başladığı ilk günden itibaren barış yapacağını vaat eden açıklamalarda bulunmuştu. Dışişleri Komiseri Trotsky, 21 Kasım 1917'de İttifak Devletlerinin elçilerine verdiği notalarda bütün cephelerde mütareke yapılmasını istemişti. (Armaoğlu, 1992, s. 139) Lenin de "Dünya halklarına" başlığını taşıyan makalesinde Çarlık Rusya da dâhil olmak üzere savaşa giren batılı devletlerin hepsini emperyalist olarak nitelemiş ve savaş içinde yapılan bütün gizli anlaşmaları geçersiz saymıştı. (Yerasimos, 1977, s. 35)

Sovyet Rusya bu tutumu ile başlayan süreçte, 26 Kasım 1917 tarihinde Alman ordularının Doğu Komutanlığı'na başvurarak mütareke talebinde bulunmuştu. (Uçarol, 2010, s.584) Almanya 27 Kasım'da talebe cevap vererek mütarekeye hazır olduğunu bildirmişti. Mütareke 15 Aralık 1917'de yapılmış ve barış görüşmeleri 22 Aralıkta Brest-Litovsk'da başlamıştı. Bu görüşmelere Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan da katıldı. Görüşmeler uzun sürmüştü. Bunda, Sovyet Rusya tarafından Alman isteklerinin aşırı bulması kadar, Almanya'da da bir komünist ihtilalin çıkmasını ümit eden

Trotsky'nin görüşmeleri bilerek uzatması da rol oynamıştı. (Armaoğlu, 1992, s. 140) Barış, 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk'da imzalandı. (Uçarol, 2010, s.587)

Buna göre, Sovyetler, Polonya, Litvanya, Courlande, ve Estonya'dan çekiliyordu. Buraların geleceğini İttifak Devletleri tayin edecekti. (Armaoğlu, 1992, s. 140) Rusya; Kars, Ardahan ve Batum'u da Osmanlı Devleti'ne geri verdi. Böylece Rusya bütün Doğu Anadolu'dan çekiliyordu. (Kurat, , 1990, s. 384) Hatta Osmanlı Devleti, 1812 Osmanlı-Rus sınırına ulaşmış ve büyük toprak kazancına sahip olmuştu. Rusya, Ukrayna ve Finlandiya'dan da askerlerini çekmiş ve bu ülkelerin bağımsızlıklarını tanımıştı. (Eyicil, 2005, s. 266)

Brest-Litovsk barışı İttifak Devletleri için büyük bir başarı ve kazançtı. Ancak 1918 yazından itibaren olayların gelişimi İttifak Devletlerinin ve özellikle Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hazırlamıştı. 1918'e gelindiğinde, bütün ülkelerde olduğu gibi Bulgaristan'da da savaşa karşı bir bıkkınlık başlamıştı. (Uçarol, 2000, s.508) Bulgaristan'ın iç durumu da çok kötüydü.

Bulgaristan'ın, Almanya'ya devamlı olarak gıda maddesi göndermesi, halkı yiyecek sıkıntısı içine sokmuştu. Üretici zümrenin silâh altına alınmış olması, tarıma dayalı ülke ekonomisini sarsmış ve tarım üretimi çok düşmüştü. Öte yandan Bulgaristan savaşa katıldıktan sonra Almanya'dan hem mali, hem de askeri yardım almaktaydı. Almanya, 1918 Ocak ayından itibaren mali yardımı ve Mart'ta da cephane yardımını kesmek zorunda kalmıştı. Bu durum askerler arasında görülen hoşnutsuzluğu arttırmıştı.

Bulgaristan adına ortaya çıkan en önemli güçlüklerden biri de; 1917 Haziranında Yunanistan'ın savaşa katılması olmuştu. 1918 sonbaharına doğru İtilaf Devletlerinin bütün cephelerde taarruza geçmesi, Bulgaristan'la beraber İttifak Devletlerinin de sonunu getirmişti. (Armaoğlu, 1992, s. 141) Fransız ve Sırp saldırısı karşısında yenilip Makedonya cephesi çökünce de 25 Eylül 1918'de barış istedi. Bunun üzerine Müttefikler ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1918'de Selanik'te mütareke imzalandı. Böylece, Bulgaristan yenilgiyi kabul ederek savaştan çekilmiş oldu. Bulgaristan'ın mütareke imzalaması, Osmanlı Devleti'ni olumsuz yönde etkilemişti. (Uçarol, 2010, s. 607)

Osmanlı Hükümeti, Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle Almanya ile olan bağlantısını sağlayamamıştı. Ayrıca, yine aynı dönem Filistin'de Osmanlı ordusu da bozguna uğramıştı. İngilizler, Irak cephesine ağırlık vererek Bağdat'ı ele geçirmiş ve kuzeye doğru

ilerlemişlerdi. 1918 Ekim ayı sonlarında Musul'a kadar gelmişlerdi. (Eyicil, 2005, s.268) Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi, Filistin ve Irak cephelerindeki yenilgiler üzerine, 1918 Şubatında iktidara gelen Talat Paşa kabinesi, Ekim ayında istifa etmişti. Böylece, İttihat ve Terakki'nin on yıllık iktidarı sona ermişti. Yeni kabineyi İzzet Paşa kurmuştu. (Armaoğlu, 1992, s. 142.)

Yeni hükümet ilk iş olarak mütarekenin yapılması için girişimlerde bulunmuştu. Osmanlı Devleti, müttefiklerinin yenilgiyi kabul etmeleri üzerine, İstanbul ve boğazların işgalini önlemek veya geciktirmek için 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştı. (Uçarol, 2010, s. 609)

Bulgaristan ve Osmanlı Devletinin mütarekeyi imzalamasından sonra Avusturya'da savaştan çekilmek için girişimlere başlamış ancak bunlardan bir sonuç alamadığından savaşa devam etmek zorunda kalmıştı. 1918 yılının ikinci yarısında ise cephelerde durum bütünüyle aleyhine dönmüştü. (Uçarol, 2010, s. 609)Avusturya–Macaristan İmparatorluğunun yenileceğinin anlaşılması üzerine İmparatorluk içerisindeki Çekler, Sırlar, Hırvatlar ve Slovaklar arasında, bağımsızlık hareketleri başlatmıştı. 24 Ekim 1918'de Macarlar bağımsızlıklarını ve Macaristan Cumhuriyetini kurduklarını açıkladılar. 28 Ekim 1918'de Çek ulusal meclisini, Bohemya Krallığı'na bağlı ülkeler için Yukarı-Macaristan Slovaklarının da katıldığı Çekoslovakya Cumhuriyeti'ni ve bağımsızlığını ilan ettiler. 29 Ekim 1918'de, Macaristan'dan ayrılan Hırvatlar ile Avusturya'dan ayrılan Bosna-Hersekliiler ile Sırlar, Sırp-Hırvat-Sloven Devletini oluşturdu. Avusturyalılarda 30 Ekim 1918'de Avusturya İmparatorluğundan farklı olarak Alman-Avusturya Devleti diye anılan kendi devletlerini kurdular. (Uçarol, 2010, s. 610)

Kısacası, İmparatorluk dağılıyordu. Bu gelişmeler üzerine Avusturya, 3 Kasım 1918'de İtalya ile Villa Gusti Mütarekesi'ni, Habsburglar'ın Tuna Monarşisi dağıldıktan sonra ortaya çıkan Macaristan da 13 Kasım 1918 'de Belgrat Mütarekesini imzaladı ve savaştan yenik olarak ayrıldı. (Uçarol, 2010, s. 611)

Almanya'ya gelince, batı cephesinde işler, Eylül ayına kadar iyi gitti. 1918 Mart ayından itibaren Alman kuvvetleri, bu cephede taarruza geçmiş ve Temmuz ortalarına kadar da taarruza devam ederek bazı başarılar elde etmişlerdi. Fakat bu başarılar, sonucu etkileyecek nitelikte değildi. Buna karşılık, Eylül ayından itibaren İtilaf Devletlerinin ağır

taarruzları karşısında Almanya, gerilemeye başlamıştı. 3 Ekimden itibaren İsviçre aracılığıyla İtilaf Devletleri ile barış girişimlerinde bulunmuş fakat bu girişimleri hemen sonuç vermemişti. . (Armaoğlu, 1992, s. 143) Bu arada Almanya'nın iç durumu karışmıştı. Sosyalistler, memleketin birçok yerlerine ayaklanmalar çıkartmışlardı. 3 Kasım'da Kiev'de donanma askerleri sosyalistlerin kışkırtması ile ayaklanarak Bahriyeliler Konseyini kurmuşlardı. Hemen devamında da 7-8 Kasım gecesi de Münich'de İşçi ve Askerler Konseyi kurulmuştu. 9 Kasım sabahı da Berlin'de bir sosyalist ayaklanması çıkmıştı. Aynı gün, Başbakan Max de Bade, İmparatora danışmadan II Wilhelm'in tahttan çekildiğini ilan etmişti. Başbakanlığı da sosyalistlerden Ebert'e bırakmıştı.(Eyicil, 2005, s. 270) 9 Kasım akşamı Ebert, Reichstag'da Alman Cumhuriyeti'ni ilan etmişti. İkinci Reich'in tarihi bu şekilde kapanıyordu. (Armaoğlu, 1992, s. 143.) 11 Kasım 1918 tarihinde ise Almanya, Rethondes'da mütarekeyi kabul ederek imzalamıştı.(Uçarol, 2010, s. 611)

Böylece, yapılan bu mütarekelerle Birinci Dünya Harbi'nin sonu gelmiş ve Barış Görüşmelerine başlanmıştı.

2.1.2 Paris Barış Konferansı ve Milletler Cemiyetinin Kuruluş Çalışmaları

Milletler Cemiyeti, devlet adamlarının birdenbire düşündükleri bir teşkilat değildi. Bu teşkilatla ilgili süreç Viyana Kongresi ile başlamış ve La Haye Konferansları ile devam etmişti. (Gönlübol, 1975, s. 71.) Milletler Cemiyeti'nin oluşumunda başlangıç sayılabilecek olan La Haye Konferanslarından ilki 1899 yılında yapılmıştı. Bu konferansa yirmi altı devlet katılmış ve silahların sınırlandırılması konusu ele alınmıştı. Konferansta pek bir başarı sağlanamamışsa da, çatışmaların barışçı yollarla çözümü çabaları çerçevesinde Daimi Hakemlik Mahkemesinin kurulması, kara ve deniz savaşı hukukuna ilişkin bazı konularda anlaşmaya varılabilmesi mümkün olmuştu. 1907 yılında yapılan ve başta Latin Amerika devletleri olmak üzere Avrupa dışı bazı ülkelerin de temsil edilmesiyle katılan devlet sayısının kırk dört olduğu ikinci toplantıda da tarafsızlık hukuku ile kara ve deniz savaşı hukukuna ilişkin yeni bazı sözleşmeler imzalanmıştı. (Sönmezoğlu, 1989, s. 584)

1914 yılında Avrupa'nın Londra, Paris, Berlin, Viyana ve St. Petersburg gibi önemli merkezlerinde yapılan görüşmelerin trajedi ile sonuçlanması, devletler arasında daha yakın işbirliğini sağlayacak, daha geliştirilmiş organlarla donatılmış yeni bir teşkilatlanma yoluna gidilmesi gereğini ortaya koymuştu. Bunun sonucu olarak da barışın devamını sağlayacak

milletlerarası bir teşkilatın kurulması için savaş içinde dünyanın birçok yerinde çalışmalar yapılmıştı. Devamlı bir barış sisteminin kurulması için çalışmaların yapıldığı yerlerin başında Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gelmekteydi. İngiltere'de Başbakan, Asquith ve Dışişleri Bakanı Grey, 1915 yılında kurulan The British League of Nations Society adındaki kuruluşun çalışmalarını desteklemişlerdi. Aynı yıl Amerika Birleşik Devletleri'nde Cumhurbaşkanı William H. Taft başkanlığında, tanınmış bir çok Amerikan vatandaşlarının katılımıyla The League to Enforce Peace isimli bir teşkilat kurulmuştu. Bu teşkilat kısa süre içerisinde Amerika'nın birçok yerinde şube açmıştı. Ayrıca teşkilat, Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson tarafından da devamlı olarak desteklenmişti. Wilson 1916'da Cumhurbaşkanlığı seçimini tekrar kazandıktan sonra Amerika'da olduğu gibi bütün dünyada da bir barış teşkilatı kurulması hususundaki çalışmalarda lider durumuna gelmişti. (Gönlübol, 1975, s. 71) Kurulacak bu yeni teşkilatın adı Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) olacaktı. Milletler Cemiyeti, savaşlardan bunalan bir dünyada, anlaşmazlıkları barışçı yollardan çözmek, uluslararası işbirliğini geliştirmek ve dünya üzerinde barışı tesis ederek yeni savaşların çıkmasına engellemek amacıyla yola çıkıyordu.

2.1.2.1 ABD Başkanı Wilson ve Milletler Cemiyeti Fikri

1918 yılı başlarında, savaşan tarafların hemen hepsinin barış istemeye başladığı sıralarda Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson, gelecek Barışın temel ilkelerini belirtmek üzere açıklama yapmıştı. 8 Ocak 1918'de açıklanan ve tarihe "Wilson İlkeleri" ya da "Wilson'un On dört Noktası" olarak geçen bu ilkelerden ilk dört maddesi milletlerarası bir teşkilat kurulması ile yakından ilgili idi. Bu maddelerde açık diplomasi, denizlerin serbestliği, ticaret engellerinin kaldırılması ve silahsızlanmanın gerçekleştirilmesi savunulmakta idi. Söylevin on dördüncü maddesinde de Wilson, büyük devletlere olduğu kadar küçüklere de karşılıklı siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğü güvencesi vermek üzere bir uluslar arası örgüt kurulmasını istiyordu. (Uçarol, 2010, s. 612) Söz konusu bu on dört madde zaman içerisinde savaşın galip devletleri olan, İtilaf Devletleri tarafından savaş ve barış hedefleri olarak kabul edildi ve böylece Amerikan başkanı Woodrow Wilson da Milletler Cemiyetinin kurucusu durumuna geldi.

Amerika Birleşik Devletleri'nde Başkan Wilson'un milletlerarası bir teşkilat kurulması hakkındaki fikri benimsenmeye başlandıktan sonra, Fransa ve İngiltere Hükümetleri de kurulması düşünülen teşkilatla ilgili olarak çalışmalar yapmak üzere birer komisyon

kurmuşlardı. Her iki komisyon da birbirinden bağımsız olarak çalışmış ve fikir alışverişinde bulunmamışlardı. İngiliz Hükümetinin kurduğu komisyon, raporunu Mart 1918'de, Fransız Hükümetinin kurduğu komisyon da raporunu üç ay sonra tamamlamıştı. Daha sonra söz konusu raporlar, Washington'a gönderilmiş ve Wilson'un yakın arkadaşı ve müşaviri bulunan Albay House tarafından 16 Temmuz 1918'de tamamlanan bir önsöz ve üç maddeden oluşan tasarinin hazırlanmasında dikkate alınmıştı. Albay House tarafından hazırlanan tasarıya, İngiliz raporundaki bazı hükümler, aynen konulmuştu. (Gönlübol, 1975, s. 73.)

Milletler Cemiyetinin kuruluşu için yapılan bu çalışmaların sonucunda da Paris Barış Konferansı'nın toplanması kararlaştırılmıştı.

2.1.2.2 Paris Barış Konferansı'nın Toplanması ve Yüksek Savaş Meclisinin Teşkili

Birinci Dünya Savaşının sorunlarını çözümlenmek dünyada bozulan güç dengesini yeniden oluşturmak ve bu amaçla yenilen devletlerle yapılacak Barış Antlaşmalarının hazırlığını yapmak üzere 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı toplandı. Konferansa Müttefik Devletler ile bunlarla birlikte savaşa katılan ya da İttifak Devletleri'ne savaş ilan eden 32 ülke ve 70'e yakın temsilcisi katıldı.(Uçarol, 2010, s.613)

Konferansın sevk ve idaresini Onlar Meclisi üstlenmişti. Onlar Meclisi, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'dan kurulu Yüksek Savaş Meclisi üyelerinin her birinin ikişer temsilci göndermesiyle teşkil edilmişti. (Öztoprak, 1989, s. 21) 1919'da Paris'te yalnız yedi Genel Kurul toplantısı yapılmış, işlerin büyük bir çoğunluğu komite ve komisyonlarda görüşülmüştü. Konferansta ülke sınırlarındaki değişiklikler, tazminat, savaş suçluları, milletlerarası çalışma teşkilatının kurulması, milletlerarası nehirlerde seyrüsefer gibi çeşitli konuların görüşülmesi için elli sekiz komisyon, komite ve alt komite teşkil edilmiş ve bu organlar 1646 toplantı yapmışlardı. Bütün bu konular üzerindeki çalışmalar son şeklini almak üzere Onlar Meclisine, beş büyüklere ya da yalnız Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'dan kurulu üçlü gruba havale edilmekteydi. (Gönlübol, 1975, s. 74)

2.1.2.3 Milletler Cemiyeti Komisyonunun Kuruluşu

25 Ocak 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'nın yaptığı ikinci Genel Kurul toplantısında Yüksek Meclisin teklifi üzerine, bir Milletler Cemiyeti kurulması ve bunun yapılacak olan barış antlaşmalarının bir parçası haline getirilmesi kararlaştırılmıştı. ABD ve Büyük Britanya delegelerinin ısrarıyla, Milletler Cemiyeti'nin oluşturulması yönündeki planın, barış antlaşmalarının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmesi yönünde bir karar alındı. Alınan karar, oluşturulacak Cemiyetin “anayasasına” ilişkin detaylar üzerinde çalışmalar yapacak bir komisyonun kurulmasını da kapsamaktaydı. W. Wilson, büyük ülkelerden ikişer, küçük 9 ülkeden birer temsilcinin yer aldığı 19 kişilik komisyona başkan olarak atandı.(Kıran, 2008, s.21)*

Komisyonun ilk toplantısında küçük devletlerin temsilcileri, azınlıkta kaldıklarını ileri sürerek “küçük devletler” adına gelen temsilcilerin sayısının dokuza yükselmesini teklif etmişlerdi. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiliz temsilcilerinin itirazına rağmen bu teklif kabul edilmiş ve dört yeni devletin temsilcileri komisyona dâhil edilmişti.* Komisyon, Amerikalı hukukçu David Hunter Miller ve Cecil Hurst'un kaleme aldıkları yeni bir tasarıyı çalışmalarına esas olarak almıştı. Zira, bu tasarı da House, Wilson, Smuts Phillimore ve Bourgeois komiteleri tarafından hazırlanmış tasarıları göz önünde bulundurarak oluşturulmuştu. Komisyon çalışmalarına bütün üyeler önemli katkılarda bulunmuşlardı.Yine de önemli konularda kararlar Woodrow Wilson, Lloyd George ve Georges Clemenceau'nun düşünceleri doğrultusunda alınmıştı. (Gönlübol, 1975, s. 75)

Konferansta, komisyon çalışmalarının tamamlanmasıyla birlikte Birinci Dünya Harbi sonunda mağlup ilan edilen devletlerle barış antlaşmalarının imzalanmasına geçilmişti.

* Abluka Vekili ve Hukukçusu Sir Cecil Hurst ve Güney Afrika Başbakanı Jan Christian Smuts, Fransa adına Leon Bourgeois ve Devletler Hukukçusu Ferdinand Larnaude, İtalya'dan Başbakan Vittorio Orlando, hukukçu ve diplomat Vittorio Scialoja, Japonya'dan Dışişleri Bakanı Baron Makino, Japonya'nın Londra Elçisi Viskont Chida, Belçika'dan Dışişleri Bakanı Paul Hymans, Brezilya'dan Eпитacio Pessaa, Çin'den Wellington Koo, Portekiz'den Batalha Reis ve Sırbistan'dan Vesnie.

* Bu devletler ile toplantılara katılan ülkelerin temsilcileri şunlardı: Yunanistan Başbakanı Venizelos, Polonya millî Komisyonu Başkanı Dmowski, Çekoslovakya Başbakanı Kramar ve Romanyalı diplomat Diamandy.

2.1.2.4 Birinci Dünya Savaşı Sonunda Yapılan Barış Antlaşmaları

Birinci Dünya Harbi sonunda yaşanan gelişmeler ışığında muhatapları ile şu antlaşmalar imza edilmiştir: Almanya ile 28 Haziran 1919 tarihinde Versailles Antlaşması, Avusturya ile 10 Eylül 1919 tarihinde Saint-Germain Antlaşması, Bulgaristan ile 27 Kasım 1919 tarihinde Neuilly Antlaşması, Macaristan ile 4 Haziran 1920 tarihinde Trianon Antlaşması ve son olarak Osmanlı Devleti ile 10 Ağustos 1920 tarihli Sevres Antlaşması imzalanmıştı. Sırasıyla yukarıda adı geçen antlaşmalarla sağlanan gelişmeler, aşağıda başlıklar halinde belirtildiği şekilde gelişmiştir.

2.1.2.4.1 Versailles Barış Antlaşması

Alman Hükümetinin 1918 yılının Ekim ayında, Dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson'un adil bir dünya düzeni ve barış için önermiş olduğu on dört maddeyi kabul ettiğini bildirmiş ve ABD Başkanı Woodrow Wilson'dan bu çerçevede bir antlaşmaya gidilmesini talep etmişti. Ancak, savaşın son yıllarında İngiltere, Fransa ve İtalya arasında gerekse de bu ülkelerle Romanya ve Yunanistan arasında imzalanmış olan gizli antlaşmalar, yeni bir toprak düzenlemesini kaçınılmaz kılmaktaydı.

Paris Barış Konferansında etkili olan İngiltere, Fransa ve İtalya Devlet Başkanları Versailles Barış Antlaşması'nın maddelerini taslak haline getirmiştir. Bu taslak ateşkes görüşmeleri sırasında verilen güvenceler arasında uyumsuzluk gösterdiği gerekçesiyle Alman Heyeti tarafından protesto edilse de, Alman Meclisi antlaşma şartlarını, Almanya üzerindeki ablukanın kalkmadığı ve yapılacak bir şey olmadığı için kabul etti. (www.main-board.eu/yabanci-tarih, Versailles Barış Antlaşması, e. t. 14.07.2011)

Almanya ile Müttefik Devletleri arasında dört yüz kırk maddelik barış antlaşması 28 Haziran 1919'da Versailles Sarayı'nın "Aynalı Salonunda" imzalandı. 10 Ocak 1920'de yürürlüğe giren bu antlaşmaya göre Almanya; Alsace ve Lorraine'i ve Saar bölgesini Fransa'ya, Eupen, Malmedy ve Monschau'nun bir kısmını Belçika'ya, Batı Prusya'nın büyük kısmını Lehistan'a, Yukarı Silezya'nın bir kısmını Çekoslovakya'ya veriyor ve Dantzig serbest şehir oluyor ve Milletler Cemiyetinin himayesine terk ediliyordu. Almanya bütün deniz aşırı topraklarından vazgeçiyor ve bu bölgeler Milletler Cemiyeti'nin kontrolünde yeni sömürgecilik rejimlerinin kurulması kararlaştırılıyordu. Bu yerler İngiltere, Fransa, Belçika ve

Japonya arasında paylaşılacaktı. Bundan başka, Almanya Avusturya ile birleşmemeyi taahhüt ediyor ve Avusturya, Çekoslovakya ve Lehistan'ın bağımsızlığını tanıyordu. Almanya'da mecburi askerlik kaldırılıyordu. Alman ordusu 100.000 kişiye indiriliyordu. Deniz kuvvetleri çok sınırlandırılıyordu. Ayrıca, Almanya Devleti denizaltı ve uçak yapamayacaktı. Bütün gemilerini İtilaf Devletlerine teslim edecekti. Kiel kanalı ile Alman Nehirleri, uluslar arası bir duruma getirilecekti. Ayrıca Almanya on yıl süreyle Fransa, Belçika ve İtalya'ya kömür verecek ve savaşta zarar görene tazminat ödeyecekti. Almanya kurulan Milletler Cemiyetini kabul edecekti. (Uçarol, 2010, s. 615)

Bu antlaşma ile Almanya, topraklarının bir kısmını ve sahip olduğu bütün sömürgelerini kaybetmiş; siyasi, ekonomik, mali ve askeri açıdan da ağır yükümlülükler altına sokulmuştur.

2.1.2.4.2 Saint-Germain Barış Antlaşması

Yenilen devletlerden ikincisi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu idi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu savaş sonlarında parçalanmış olduğundan Müttefik Devletler Avusturya ve Macaristan'a ayrı ayrı antlaşmalar uygulamaya kararlaştırılmışlardır. Avusturya ile üç yüz seksen bir maddelik barış antlaşması, 10 Eylül 1919'da St. Germain'de imzalandı. Antlaşmaya göre Avusturya; Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın bağımsızlığını tanıyordu. Galiçya'yı Lehistan'a, Bosna Hersek'i Yugoslavya'ya, Tirol ile Trieyste ve bazı Dalmaçya adalarını İtalya'ya ve Erdel, Bukovina, Teşmeşvar ve Banat'ı Romanya'ya bırakıyordu. Ayrıca, Milletler Cemiyetinin rızası olmadıkça Avusturya'nın Almanya ile birleşmesine de izin verilmiyordu. Mecburi askerlik kaldırılıyor ve Avusturya ordusu 30.000 kişiye indiriliyordu. (Uçarol, 2010, s. 617)

Bu antlaşmayla Avusturya-Macaristan İmparatorluğu parçalanarak küçük bir Avusturya Cumhuriyeti'ne dönüştürülmüştür. St. Germain antlaşmasının 88. Maddesi ile Avusturya yarı tarafsız bir statü kazandı. Böylece Milletler Cemiyeti'nin onayı olmadan diğer bir ülke ile iş birliği içine girmesi engellenmiş oldu. Bunlarla birlikte Avusturya Cumhuriyeti, kendini hiçbir devlet ile savaşmayan yeni bir devlet olarak kabul ederek St. Germain antlaşmasını Devletlerarası imzalanan bir antlaşma olarak niteledi. Nitekim Avusturya Cumhuriyeti İlk genel toplantısında oy birliği ile Milletler Cemiyetine alındı. (Verosta, 1978, s.263-264)

Milletler Cemiyeti Misakı, Birinci Dünya Savaşından sonra yenilgiye uğrayan devletlerle barışın şartlarını tespit etmek üzere hazırlanmıştı ve Milletler Cemiyeti Misakının metni diğer barış antlaşmaları ile birlikte Saint-Germain Barış Antlaşması'na da konulmuştu. Bu durum ise, Milletler Cemiyeti'nin Birinci Dünya Savaşından galip çıkan devletlerin bir teşkilatı olduğunu gösteriyordu. (www.belgeler.com, Tarih Gelişim Süreci içerisinde uluslararası organizasyonlar ve Türkiye, s.19, e.t. 17.07.2011)

2.1.2.4.3 Neuilly Barış Antlaşması

Bulgaristan ile iki yüz doksan altı maddelik barış antlaşması, 27 Kasım 1919'da Neuilly'de imzalandı. Antlaşmaya göre Bulgaristan; Güney Dobruca'yı Romanya'ya, Batı Trakya'da Gümülcine ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a ve Tsaribrod ile Sturmitsa bölgesini Yugoslavya'ya terk etti. Böylece Bulgaristan'ın Ege Denizi ile bağlantısı kalmıyordu. Ordusu 25.000 kişi olacaktı. Deniz ve hava kuvveti bulunmayacaktı. Mecburi askerlik kaldırılacaktı.(Uçarol, R., 2010 s.617) 1920 yılından başlamak üzere, otuz yedi yılda 2.250.000.000 altın frank tamirat borcu ödeyecekti. (Armaoğlu, 1992, s. 148.)

Görüldüğü üzere Bulgaristan, Balkan Savaşı sırasında Trakya'daki yerlerini ve bir kısım topraklarını kaybetmiştir. Böylece de Bulgaristan'ın sınırları daraltılmış ve Ege Denizi ile olan bağlantısı kesilmiştir. (Uçarol, 2010, s.618)

Ayrıca, Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasının ardından İmzaladığı bu antlaşma ile Sofya Yönetimi, Milletler Cemiyeti'nin kabul ettiği esaslara uymak ve antlaşmanın hükümlerini yerine getirmek ile yükümlü olmuştur.

2.1.2.4.4 Trianon Barış Antlaşması

Savaşta yenilen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla ortaya çıkan diğer bir devlet de Macaristan idi. Müttefik Devletler Avrupa'nın yeni bağımsız devleti olan Macaristan'ı yenilen devlet sayarak 6 Haziran 1920'de üç yüz altmış dört maddelik barış antlaşması, Trianon'da imzalandı. Antlaşmaya göre Macaristan; Slovakya'yı Çekoslovakya'ya, Hırvatistan'ı Yugoslavya'ya, Transilvanya'yı Romanya'ya terk ediyordu. (Uçarol, 2010 s.618)

Toprakları 330.000 km. kareden 92.000 km. kareye, nüfusu da 22.000.000'dan 7,5.000.000'a düşüyordu. Endüstrisinin % 80'ini, buğdayının % 6'sını, şeker pancarının % 85'ini ve ormanlarının % 83'ünü kaybetmiş oluyordu. Macaristan ordusu, 35.000 kişiye indiriliyor ve mecburi askerlik kaldırılıyordu. Tuna'daki donanmasını İtilaf Devletlerine teslim edecek ve deniz ve hava kuvvetleri bulunmayacaktı. Macaristan'a da tamirat borcu ile bir takım ekonomik ve mali yükler de yüklenmekteydi. (Armaoğlu, 1992, s. 148.)

Bu antlaşmayla da Macaristan Bağımsızlığı kabul edildi ve denize çıkışı olmayan küçük bir devlet oldu. (Uçarol, 2010 s.618)

İtilaf Devletleri ile yapılan azınlık hakları konusunda sekiz antlaşmadan biride, Trianon'da Macaristan ile yapılan Trianon Barış Antlaşmasıdır. Bu antlaşmada diğer antlaşmalar gibi 1919 yılında kurulan Milletler Cemiyeti'nin garantisi altına verilmiştir. Tüm antlaşmaların garantörlüğünü Milletler Cemiyet-i almıştır. Tüm antlaşmalarda azınlıkların dinsel, dilsel ve etnik kimlikleri garanti altına alınmıştır. (www.battam.org, Milletler Cemiyeti, Azınlık Hakları ve Batı Trakya, e.t. 14.07.2011)

2.2. MİLLETLER CEMİYETİ'NİN KURULUŞUNDA ROL OYNAYAN ÜLKELER VE CEMİYETİN KURULUŞU

Bilindiği gibi, Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu; Birinci Dünya Harbini kazanan devletlerce, savaşın sonrasında, geleceğe dönük olarak ortaya çıkacak yeni uyuşmazlıkları barışçı yollardan çözmek, uluslararası işbirliğini geliştirmek, böylece barış ve güvenliği koruyarak yeni savaşa yol açacak sorun ve gelişmeleri önlemek amacına dayanmaktaydı. Başka bir ifade ile Milletler Cemiyeti, büyük güçlerin liderliğinde ve fakat diğer ülkelere de söz hakkı tanıyarak, uluslararası barış ve huzur ortamının tesis edilmesi ve devamlılığının sağlanması için kurulmuş bir çatı organizasyonu, bir diyalog masasıydı.

2.2.1 Milletler Cemiyetinin Kuruluşunda Rol Oynayan Ülkeler

Birinci Dünya Savaşından hemen sonra başta savaşın galipleri olmak üzere dünya nüfusunun dörtte üçünü temsil eden dünya liderleri devletlerarası sorunları barışçıl yollarla çözmek ve olası sorunları sıcak çatışmaya girmeden engellemek amacıyla uluslar arası sistemde kimi düzenlemelere gitmek ihtiyacını duydular.

Bu yeni düzenleme devletlerarası işbirliği esasına dayanmalıydı. Daha önce genellikle ikili ve bölgesel antlaşmalar şeklinde gerçekleşen devletlerarası ilişkiler, savaştan sonra daha global bir içerik kazanarak uluslararası bir nitelik taşıyacaktı. Bundan böyle, devletlerarası işbirliğini pekiştirmenin en önemli unsurlarından biri, uluslararası organizasyonların oluşturulması olarak görülüyordu. Bu bilinçle hareket eden başta ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya devletleri Milletler Cemiyeti adlı uluslar arası teşkilatın bir an önce hayata geçirilmesi amacıyla kolları sıvadılar.

2.2.1.1 ABD

Amerika Birleşik Devletleri başkanı Woodrow Wilson 8 Ocak 1918 tarihinde barışın temel ilkeleri üzerine on dört maddelik bir konuşma yaparak savaşın sonunda yapılacak olan barış görüşmelerinin genel hatlarını çizmişti. Bu maddeler şöyleydi;

- Açık barış antlaşmaları ve gelecekte açık diplomasi,
- Karasuları dışında, savaşta ve barışta denizlerin mutlak serbestliği,
- Bütün ekonomik engellerin mümkün olduğu kadar kaldırılması,
- Milli silahlanmaların azaltılması,
- Sömürge isteklerinin ilgili halkların menfaatleri ile yetkileri sonradan tespit edilecek olan sömürgeci devletin istekleri aynı derecede göz önünde tutulmak suretiyle, mutlak bir tarafsızlıkla çözümlenmesi,
- Bütün Rusya toprakları boşaltılacak ve diğer devletlerin de yardımı ile Rusya'ya kendi gelişmesini sağlamak için her türlü imkân verilecek,
- Belçika'ya tam bağımsızlığı geri verilmesi,
- İşgal edilen Fransız topraklarının boşaltılması ve Prusya'nın 1871'de Alsas-Loren meselesinde yaptığı hatanın düzeltilmesi suretiyle barışın teminat altına alınması,
- İtalya sınırlarının milliyet prensibine göre düzeltilmesi,
- Avusturya – Macaristan halklarına gelişme imkânlarının verilmesi,
- Romanya, Sırbistan ve Karadağ toprakları boşlatılacak ve Sırbistan'a denizden mahreç verilecek. Balkan devletlerinin münasebetleri milliyetler prensibine göre düzenlenecek,
- Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımları egemenliği sağlanacak fakat Türk olmayan milliyetlere muhtar gelişme imkânı verilecek. Çanakkale boğazı devamlı

olarak milletlerin gelişimine açık olacak ve bu milletler arası garanti altına alınacak,

- Bağımsız Polonya kurulacak,
- Büyük ve küçük bütün devletlere siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak imkânı sağlamak amacı ile birleşmiş milletler teşkilatı kurmak,

Bu maddeler barış için kabul edilebilir görülse de, barış dönemi geldiğinde sadece Amerika Birleşik Devletleri'nin işine yarayacağı görülmektedir. Özellikle İttifak Devletleri başta olmak üzere İtilaf Devletleri'nin de dünya üzerindeki siyasi otoritelerinin azalacağı anlaşılıyor. (Armaoğlu, 1988, s. 138)

Yukarıdaki maddeler çerçevesinde yapılan antlaşmalar sonunda galip devletler arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. ABD Avrupa'dan çekildi ve geleneksel yalnızlık politikasına yani Montroe doktrinine döndü. Versailles antlaşmasını rederek bu antlaşmanın uygulanmasında sorumluluk almayacağını bildirdi. Almanya'nın güçsüzleşmesinden yana değildi. ABD dünyada açık kapı eşit imkândan, sınırların milliyet esasına göre çizilmesinden, demokratik rejimlerden ve manda rejiminden sonra devletlere istikrar verilmesinden yana tavır koyuyordu. (Demirağ, 2008, s. 67)

ABD Başkanı Woodrow Wilson'un ilkeleri çerçevesinde Uluslararası işbirliğini geliştirmek, dünyada barış ve güvenliği sağlamak fikrinin yaygınlaştığı görülmektedir. Milletler Cemiyetinin Kurulmasında da ABD Başkanı Woodrow Wilson'un yapmış olduğu 14 maddelik konuşma savaşın sonunda yapılacak olan barış görüşmelerinin genel hatlarını çizmekle birlikte Milletler Cemiyeti Anayasa'sının oluşumunda etkili olmuştur. (Dinç, 1997, s. 2)

2.2.1.2 İNGİLTERE

Birinci Dünya Savaşından sonra İngiltere, dünyanın bir numaralı devleti haline gelmiş ve Ortadoğu'da da en büyük payı almış olmakla bölgenin egemen devleti olmuştu. Böylece İngiltere, Libya sınırından Hayfa'ya kadar uzanan bütün Akdeniz kıyısını, egemenliği altına almış oluyordu. Bu tarihe kadar Akdeniz'deki İngiliz egemenliği Cebelitarık, Malta ve Kıbrıs'a dayanıyordu. Bu nedenle de doğu ticaret yolları sadece donanmayla korunuyordu.

Ancak, bölgede elde ettikleriyle, bundan böyle Doğu Akdeniz’de çok büyük bir üs meydana getirmişti. Ortadoğu’da kurulmuş olan bu düzen, İngiltere’ye ekonomik, politik, askeri alanlarda büyük bir üstünlük ve fayda sağlamaktaydı. İngiltere, bölgedeki çıkarlarını sağlamak üzere bir politika izlerken, bölgedeki halk İngiliz boyunduruğundan kurtulmanın yollarını arıyordu. (Uçarol, 2010, s. 657)

İngiltere Avrupa Devletlerine Ortadoğu’daki izlediği politikaların aksine bir politika izlemekte ve Almanya’ya kabul ettirilen şartları ağır ve sert bulmaktadır. İngiltere’ye göre Almanya’nın kalkınması engellenirse bunun tüm Avrupa’yı etkileyeceğini dolayısıyla, Versay antlaşmasının şartlarının revize edilmesini gerektirebilirdi. İngiltere’nin hedefi Avrupa kıtasında bir devletin hâkimiyetini engellemek için Almanya’nın ezilmesine, Fransa’nın üstünlük kurmasına razı olmamakta idi. Avrupa’nın meselelerinin barış ve diplomasi yoluyla çözülmesinden yana tavır alarak İngiltere barışçı, faydacı, uzlaşmacı politika izlemekteydi. Ayrıca, İngiltere ABD ile dost kalma politikasını benimseyerek, Avrupa’dan çok, kendi kolonileriyle ve diğer kıtalardaki menfaatleriyle ilgileniyordu. (Demirağ, 2008, s. 67)

Birinci Dünya Savaşı’nın galip devletlerinden olan İngiltere Uluslararası işbirliğini geliştirmek, dünyada barış ve güvenliği sağlamak üzere evrensel bir örgüt olarak Milletler Cemiyetinin Kurulmasında rol oynayan ülkedir. 10 Haziran 1919 Milletler Cemiyeti sekreterliği çalışmalarına İngiltere’nin Londra kentinde başlamıştır. Milletler Cemiyeti Anayasasının oluşumunda büyük rolü olan İngiltere aynı zamanda Milletler Cemiyetinin Kurucu Üyeleri arasındadır. (Dinç, 1997, s. 2)

2.2.1.3 FRANSA

Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda yıkılan Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluklarının bıraktığı boşluğu dolduran devletlerden biride Fransa idi. Fransa Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarının Savaşta yenilmesi ve parçalanması ile sınırındaki iki büyük tehlikeden kurtulmuş oldu. Böylece, Avrupa ve Ortadoğu’da elde ettiği kazançla İngiltere’den sonra ikinci devlet oldu. (Uçarol, 2010, s. 626)

Birinci Dünya Savaşı sonrası barış görüşmelerinin sonunda büyük toprak avantajı elde eden Fransa, Almanya’nın mağlup, Rusya’nın da komünizmin inşası ve iç harple meşgul olmasından dolayı kara Avrupa’sında tek güç haline geldi. Fransa, Almanya’nın intikam

almaya kalkışması ve olası Rus-Alman ittifakı için gerekli tedbirleri de aldı. (Demirağ, 2008, s. 67)

Fransa Birinci Dünya Savaşı sonrası elde ettiği çıkarları ve mevcut durumu korumak için yeni önlemler almayı tercih etmiştir. Özellikle Almanya'nın Birinci Dünya Savaşında uğradığı kayıpları kendi lehine çevirerek yeniden güç haline gelmesinden çekiniyordu. Bu durumun gelişmemesi için Almanya'ya karşı olan devletlerle bir ittifak sistemi kurmak istiyordu. (Uçarol, 2010, s.629)

Bütün galip devler gibi, Fransa'nın da amacı topraklarını arttırmak ve ekonomik kapasitesini en üst düzeye çıkarmaktır. Birinci Dünya Savaşın tamamlanmasından sonra idealist yaklaşımı benimseyen ABD Başkanı Woodrow Wilson'un 14 noktası ile uluslararası sistemde ulusların kendi geleceklerini tayin etme hakkı benimsenmiş ve böylece doğrudan başka bir ülkenin toprağının işgali uygulamada yasaklanmıştır. (Latif, 2008, s.88)

ABD Başkanı Woodrow Wilson'un 14 noktası, Birinci Dünya Savaşı sonunda barış antlaşmalarını hazırlamak amacıyla, 18 Ocak 1919'da yapılan Paris Barış Konferansı İtilaf Devletleri arasında yapılmış olup, Konferansın kararlarına hâkim olan beş devletten bir tanesi de Fransa idi. Bu konferansa esas itibariyle İngiltere ve Fransa hâkim oldu. Konferansa katılan ABD Başkanı Wilson'un amacı, Milletler Cemiyeti'nin kurulmasını sağlamaktı. Fransa'nın ise barışı düşünmekten çok, barış düzeninde kendi çıkarlarını en iyi şekilde gerçekleştirecek yolu arama çabası içindeydiler. Yukarıda da belirtildiği gibi Fransa'nın amacı Almanya'yı bir daha savaş yapamayacak duruma getirmektir. (<http://www.ataturk.net>, Paris Barış Konferansı, e.t. 13.07.2011) Dolayısıyla Fransa Milletler Cemiyetinin kuruluşunda etkin rol oynayan ve Milletler Cemiyetinin Daimi üyesiydi.

2.2.1.4 İTALYA

Birinci Dünya Savaşı'na büyük ümitlerle giren İtalya, yenen devletlerden olmasına rağmen, savaştan yorgun çıkmış ve savaş sonunda yapılan antlaşmalardan da istediklerinin çoğuna kavuşamamıştı. Bu ise İtalya kamuoyunda müttefiklerine karşı bir kırgınlık ve kızgınlık yaratmıştı. Bu kızgınlık, savaşın getirdiği maddi ve manevi kayıpların etkisiyle çoğalarak İtalya'da devlet otoritesinin zayıflamasına neden olmuştu. Savaşın ekonomik hayatta etkisiyle ülkede liberalizmin yanı sıra sosyalizm ve komünizm gibi akımlar da güçlenmişti. İtalya'daki bu durum Mussolini liderliğinde kurulmuş olan Faşist partinin işine

yaradı. 1921 yılında yapılan seçimlerde milletvekili çıkardılar. Bundan sonra koyu ulusçuluk politikasına dayanan ve Paris Barış Konferansı'nda küçük düşürülen İtalya'yı güçlendireceğini Roma İmparatorluğu'nu yeniden kuracağını vaat eden Faşist Parti daha fazla taraftar kazanmaya başladı. Bunun üzerine Mussoli'nin yönetimindeki Faşistler İtalya'yı bu karışık durumdan ve Komünist ihtilalden kurtarmak için harekete geçerek solcularla açıkça mücadeleye giriştiler. Hükümetten çekilmek zorunda kalan Kral 3.Vittori Emanuel de, 30 Ekim 1922'de Başbakanlığa Mussolini'yi getirdi. Böylece İtalya'da Faşist yönetim kurulmuş oldu. İtalya'daki rejim değişikliği ile birlikte dış politikadaki tutumunu da değiştirerek, Akdeniz çevresinde sömürge kurmaya, yani emperyalizme yöneldi. Mussolini, Akdeniz'e "Bizim Deniz" diyordu ve Roma İmparatorluğu'nu yeniden meydana getirmek istiyordu. (Uçarol, 2010, s.637) İtalya'nın bu yeni yayılcı politikası çevresinde ve Doğu Akdeniz ülkelerinde huzursuzluk yarattı. (Uçarol, 2010, s.639)

Birinci Dünya Savaşından sonrası barış görüşmeleri İtalya'yı memnun etmemiş ve rejim değişikliği ile birlikte dış politikalarında da değişikliğe sebebiyet vermiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda barış antlaşmalarını hazırlamak amacıyla, 18 Ocak 1919'da yapılan Paris Barış Konferansı çerçevesinde İngiltere'nin Osmanlı topraklarına yönelik olarak izlediği politika nedeniyle bu iki ülke giderek anlaşmazlığa düşmüştür. Konferansın kararlarına hâkim olan beş devletten biri olan İtalya bu konferansı terk etmek durumunda kalmıştır. Bu konferansa katılan ABD Başkanı Wilson'un amacı, uluslar arası işbirliği ve barışı sağlayacak evrensel bir örgüt kurmaktır. İtalya her ne kadar Paris Barış Konferansını İngiltere ile anlaşmazlıklarından dolayı terk etse de Konferansta etkili olan beş devletten biri olarak Milletler Cemiyeti'nin kurulmasında rol oynayan bir devlettir. (Sönmezoğlu, 2011, s.178)

2.2.1.5 JAPONYA

Birinci Dünya Savaşı sonrası ABD Başkanı Woodrow Wilson, gelecek barışın temellerini belirtmek üzere açıklamalarda bulunmuştu. Wilson'un açıklamalarında göre ; Barış antlaşmaları açık olarak yapılmalı ve açık diplomasi esas olmalıydı, karasuları dışında denizlerde tam serbestlik sağlanmalı, ekonomik engeller kaldırılmalı, Silahlanmanın minimuma indirilmesi için karşılıklı antlaşmalar yapılmalı, devletlerin sınırları ve statüleri

yeniden saptanmalı, uluslara kesin bir yaşam güvencesi verilmeli ve toprak bütünlüğünü sağlamak amacıyla uluslararası bir örgüt kurulmalıydı.

Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya bu ilkeler doğrultusunda barışın düzenlenmesini isterken diğer galip devletler gibi Japonya'da topraklarının genişlemesini istiyordu. Bu durum ise Wilson ilkelerine aykırılık teşkil ediyordu. Diğer taraftan da galip devletlerarasında anlaşmazlıkların çıkmaya başlamasıyla kendi aralarında kesin koşullar saptandıktan sonra Almanya ile görüşmeyi kararlaştırdılar. Konferans yeri olarak Paris'i seçtiler. 1919 Paris Barış Konferansına Japonya Dışişleri Bakanlarından oluşan Beşler Konseyi vardı. Bu Konferansta diğer sorunların görüşülmesi yanında Milletler Cemiyetinin kurulması kararı alınmıştır(Uçarol, 2010, s.612) Ancak, Müttefik Devletler Paris Barış Konferansı'nda genel olarak kendi çıkar ve amaçları doğrultusunda yeni bir dünya düzeni ile güç dengesi oluşturmuşlardır. (Uçarol, 2010, s.628)

Birinci Dünya Savaşından sonra yıkılan üç İmparatorluğun boşluğunu dolduran Ülkelerden biride Japonya olmuştur. (Uçarol, 2010, s.627) Japonya, Birinci Dünya Savaşından sonra Uzakdoğu'nun en güçlü devleti haline gelmişti. Savaştan önce olduğu gibi savaştan sonra da İngiliz işbirliği sürüyordu. Bunda İngiltere'nin özellikle bölgedeki Amerika Birleşik Devletleri'nin yayılmasına ve Sovyetler Birliği'ne karşı Japonya'yı denge unsuru olarak görmesi önemli rol oynuyordu. (Uçarol, 2010, s.643)

Japonya'nın politikasını nüfusunun çokluğu ve hammadde ihtiyacı belirliyordu. Bundan dolayı sürekli olarak yayılcı politika izlemeyi benimsemiştir. Yayılcı politikalarını ticari unsurlarla ya da silahlı güç kullanarak savaş yoluyla elde etmeyi tercih ediyordu. Japonya'nın hedefi ise Mançurya, Kuzey Çin, Pasifik'teki adalar Avrupa sömürgeleri ve Sibirya İdi. (Demirbağ, 2008, s.68)

2.2.2 Milletler Cemiyetinin Kuruluşu

Kurulması düşünülen Milletler Cemiyeti Misakının son şekli, 28 Nisan 1919 tarihinde konferansın genel kurulu tarafından kabul edilmişti. Misakın kabulünden sonra konferansta Cemiyet ile ilgili diğer bazı kararlar alınmıştı. Bu kararlar şu şekilde sıralanabilir:

1-On üç tarafsız devlet, İtilaf Devletleri ile eşit statüye sahip olmak üzere Cemiyetin asli üyesi seçilmişlerdi.

2-Cemiyetin Genel Kurulu toplanıp seçimler yapılmaya kadar Belçika, Brezilya, Yunanistan ve İspanya Cemiyet Meclisinin üyesi olacaklardı.

3-Sir James Eric Drummond Cemiyetin Genel Sekreterliğine seçilmişti.

4-Cemiyet merkezinin Cenevre'de kurulması ve genel kurulun ilk toplantısı için gerekli hazırlıkları yapmak üzere bir komite oluşturulmuştu. Bu komitenin üyeleri, Drummond'un başkanlığında Milletler Cemiyeti Meclisini teşkil eden dokuz devletin temsilcilerinden seçileceklerdi. Gerek Milletler Cemiyeti Misakı, gerekse alınan bu kararlar, konferansta oybirliği ile kabul edilmişti. (Gönlübol, 1975, s. 76)

Misakın, Birinci Dünya Harbi'ni sona erdiren 28 Haziran 1919 tarihli Versailles Antlaşması, 10 Eylül 1919 tarihli Saint-Germain Antlaşması, 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Antlaşması, 4 Haziran 1920 tarihli Trianon Antlaşması ile Türkiye'nin onaylamadığı 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'nın ilk yirmi altı maddesini oluşturacak şekilde yer alması kararlaştırılmıştı. Sonuçta, Milletler Cemiyeti Misakı, Versailles Barış Antlaşması'nın 10 Ocak 1920 tarihinde yürürlüğe girmesiyle onaylanmış ve böylece Milletler Cemiyeti teşkilatı da kurulmuştu. (Gönlübol, 1975, s. 76)

2.2.3 Milletler Cemiyetinin Hüviyeti

Milletler Cemiyeti, eski devlet sisteminde kalıcı bir değişikliğe neden olmamıştı. Cemiyet, aynı sorumlulukları kabul eden ve belli amaçlara ulaşmak isteyen devletlerin kendi istekleri ile meydana getirdikleri ortak bir teşkilattı. Bu teşkilat, üye devletlerin iradesi dışında bu devletleri bağlayacak kurallar koymak ve bu devletlere sorumluluk yüklemek yetkisine sahip değildi. Geleneksel devlet sisteminin ana ilkesi olan egemenlik, Milletler Cemiyetinin de temel ilkesini teşkil ediyordu. (Gönlübol, 1975, s. 78)

Teşkilatın kuruluş amaçlarının başında savaşı önleme çabası geliyordu. (Sönmezoğlu, 1989, s. 585.)

Savaşın önlenmesi için saldırgan karşı misakta ortak zorlama tedbirlerin alınmasını sağlayacak hükümler yer almış fakat bu hükümler gerektiği şekilde uygulanamamıştı. Yeni teşkilatın özelliklerinden biri de evrensel değerleri taşıyor olmasıydı.

Birinci Dünya Harbi'nde yenilen devletlerin Cemiyete kabul edilmesinden sonra, sınırlanmış üyelik sistemi sona ermiş, zamanla bağımsızlığını kazanmış olan devletlerin çoğu teşkilata kabul edilmişlerdi. Bununla beraber, Milletler Cemiyetinin tarihinde hiç bir zaman bütün devletler, hatta bütün büyük devletler, aynı zamanda teşkilatın üyesi olmamışlardı. (Gönlübol, 1975, s. 78)

2.2.4 Milletler Cemiyeti Misakı

Milletler Cemiyeti Misakı, yirmi altı maddeden oluşan kısa bir belge idi. Misakın başlangıcında üyelerin yüklendikleri sorumluluklar şöyle belirtiliyordu:

“Milletlerarası işbirliğini geliştirmek ve bu milletlere barış ve güvenliği sağlamak için;

1. Harbe başvurmamak hususunda bazı vecibeleri kabul etmek,
2. Adalet ve şeref esaslarına dayanan aleni milletlerarası münasebetleri idame ettirmek,

3. Hükümetlerce bundan böyle fiili hareket hattı kaidesi olarak kabul edilmiş devletler hukuku hükümlerine tamamen uymak,

4. Teşkilatlanmış halkların karşılıklı münasebetlerinde adaleti hükümlerle kılma ve antlaşmalardan doğan bütün vecibelere titiz bir şekilde riayet etmek.” (Taşkın, 2006, s. 25)

Misakın ilk maddesinde kurucu üye olan devletler ve üyelikle ilgili diğer hükümler yer alıyordu. 2-6. maddelerde teşkilatın yapısı ve bu husustaki uygulamalara yer veriliyordu. 7. maddede Cemiyetin merkezinin Cenevre'de olduğu belirtiliyordu. 8. maddede ise barışın korunması için bir silahsızlanma öngörülmekteydi. 9. madde ile sürekli bir komisyon kurulacaktı. Komisyon, 1 ve 8. maddelerin hükümleri gereğince kara, deniz ve hava kuvvetleriyle ilgili sorunlarda Konseye görüş bildirecekti. 10-17. maddelerde Cemiyet üyeleri, tüm üyelerin toprak bütünlüklerine ve siyasal bağımsızlıklarına saygı göstermeyi taahhüt etmişler ve herhangi bir dış saldırıya karşı birbirlerini korumayı kabul etmişlerdi. Üyelerden birine yapılacak bir saldırı karşısında, Cemiyet üyelerinden herhangi birinin isteği üzerine, Genel Sekreter Konseyi gecikmeksizin toplantıya çağıracaktı. Cemiyetin tüm üyeleri, aralarındaki ilişkilerin kesilmesini doğurabilecek bir uyuşmazlık çıkınca, bunu hakem yöntemine başvurmak veya yargısal bir çözüm biçimine bağlamak konusunda anlaşmışlardı. Bu konularda anlaşmazlık çıkması durumunda ise uyuşmazlıklar Konsey tarafından incelenecekti. Sorunlar bu sefer de çözülemediği takdirde Uluslararası Sürekli Adalet Divanına veya tarafların aralarında daha önce yapılmış sözleşmelerle öngörülen herhangi bir

yargı makamına sunulacaktı. 18-20. maddeler antlaşmalar ile ilgili hükümleri, 21. maddede ise misakın hiç bir hükmünün, barışın sürdürülmesini sağlayan hakemlik antlaşmaları ve Monroe Doktrini gibi bölgesel anlaşmalara aykırı olmayacağı belirtiliyordu. 22. maddede çağdaş dünyanın zor koşulları içinde henüz kendi kendilerini yönetemeyen halkların bulunduğu ve söz konusu halkların korunması gerektiği belirtilmişti. Bu koruma şekli, Cemiyet adına ileri medeniyet düzeyine çıkmış uluslar tarafından kurulacak olan “*manda*” yönetimi idi. Eskiden Osmanlı Devleti’ne bağlı olan önemli stratejik yerler ve burada yaşayan halklar, *manda* idaresine verilecekti. 23-25. maddelerde de uluslararası işbirliği öngörülmekteydi. Misakın son maddesinde ise değişikliklerin, üyelerin çoğunluğu onaylayınca yürürlüğe gireceği belirtiliyordu. Ayrıca maddede Cemiyetin her üyesinin yapılan değişiklikleri kabul edip etmemekte serbest olduğu ve üyelerin kabul etmedikleri takdirde Cemiyet üyeliğinden çıkabilecekleri hükmü yer alıyordu. (Taşkın, 2006, s. 25-26)

2.3. MİLLETLER CEMİYETİNİN YAPISI VE İŞLEYİŞİ

2.3.1 Milletler Cemiyetinin Niteliği

Milletler Cemiyeti Anayasası’na göre, üyeler arasında ayırım yapılmış “Kurucu” ve “Davetli” olmak üzere iki kategoride toplanmıştır. Buna göre :

1. Kurucu Üyeler: Barış antlaşmalarına galip devlet statüsü ile imza koyan devletlerdi.
2. Davetli Üyeler: Bunlar ise daha çok Birinci Dünya Savaşı’nda tarafsız kalmış olan devletlerdi.
3. Sonradan Giren Üyeler: Anayasa’da belirtilmeyen bir 3. kategori daha vardı ki, bunlar da ilk zamanlarda “Savaşın mağlubu veya onlara destek verenler” idi. Ancak, zamanla uluslararası ilişkiler ortamındaki bazı gelişmeler üzerine şartlı veya şartsız olarak, davetli veya kendi başvurusu üzerine kuruma alınan üye devletlerdi.

Cemiyet, Anayasası’na göre “Yüklenmiş olduğu görevlerden birini yapmayan bir üye, diğer üyelerin kararı ile üyelikten çıkarılabilirdi. Ayrıca, kendi isteği ile cemiyet üyeliğinden ayrılmak isteyen devlet, bunu Sekreterliğe bildirdikten iki yıl sonra üyelikten ayrılmış ve çıkmış” sayılırdı. (Üçok, 1955, s.321)

2.3.1.1 Milletler Cemiyeti'nin Temel Organları

2.3.1.1.1 Genel kurul

Cemiyete üye olan devletlerin temsilcilerinden oluşurdu. Her üye devlet, bu mecliste bir oya sahipti ve kendisini en fazla üç kişi ile temsil ettirebilirdi. Kural olarak her yıl Eylül ayında toplanan meclis, teamül olarak oybirliği ile karar verirdi. (Üçok, 1955, s.321)

“Milletler Cemiyetinin Genel Kurulu bir nevi diplomatik konferans mahiyetinde idi; Kurul önceden tespit edilmiş usul kurallarına göre çalıştığı için parlamento bir organa da benziyordu. Genel Kurulda Teşkilâtın üyesi olan bütün devletler temsil edilmek hakkına sahipti. Her devlet kurulda en çok üç temsilci bulundurabiliyordu. (madde 3, fıkra 4). Böyle bir kuralın konulmasının sebebi, Genel Kurula kalabalık temsilci grupları gönderemeyecek durumda olan küçük devletleri, kalabalık temsilci heyeti ile katılabilecek devletlerin psikolojik baskısına karşı korumak idi. Genel Kurul toplantılarına birçok devletlerin temsilcisi heyetleri başkanı olarak başbakanları ve dışişleri bakanları da katılmışlardır.

Genel Kurulun, her yıl Eylül ayında olağan toplantılar yapması esası kabul edilir. Kurulun Başkanı ve altı başkan yardımcısı vardır. Başkanlar genel olarak Mecliste temsil edilmeyen küçük devletlerin temsilcileri arasından seçilmişlerdir. Buna karşılık, büyük devletlerin temsilcileri heyetleri başkanları daima ya başkan yardımcılığına, ya da Daimi Komitelerden birinin başkanlığına getirmişlerdir.

Genel Kurul Daimi Komiteleri şunlardı:

- (1) Hukuk ve Anayasa İşleri Komitesi;
- (2) Teknik Teşekküller Komitesi;
- (3) Silâhların Azaltılması Komitesi;
- (4) Bütçe ve Malî İşler Komitesi;
- (5) Genel ve İnsanî İşler Komitesi;
- (6) Siyasî Komite. Bunlara ilâveten 1938 de bir Sosyal İşler Komitesi kurulmuştur.

Daimi Komitelerden başka Genel Kurul'un üç usul komitesi vardı:

- Yetki Belgeleri Komitesi,
- Aday Tayini Komitesi
- Gündem Komitesi.

Bütün Siyasi organlarda olduğu gibi Milletler Cemiyeti Genel Kurulunda da, devletler, coğrafi durumlarına ya da siyasî ve iktisadî çıkarlarına göre bloklar ve gruplar meydana getirmişlerdi. Gruplar arasında en kuvvetlisi ve en iyi birlikte hareket edeni İngiltere ve Dominyonları idi. (Soysal, 2000, s.411-418-422)

Fransa ve Küçük Entente devletleri başlangıçta kuvvetli bir birlik kurmuşlar, fakat bu grup zamanla etkisini kaybetmiştir.” (Gönlübol, 1975, s.79-82)

2.3.1.1.2 Meclis

“Meclis, ‘Müttefik ve ortak Başlıca Devletlerin Temsilcileri ile cemiyetin diğer dört Üyesinin Temsilcilerinden’ kurulacaktı. Başlıca Müttefik ve ortak devletler şunlardı: Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya. Bu devletler Mecliste devamlı olarak temsil edileceklerdi. Aynı fıkrada, diğer dört üyenin ‘Genel Kurul tarafından serbestçe ve kendi arzusuna göre tespit edeceği zamanlarda’ tayin edileceği ve bu üyelerin ilk tayinine kadar Belçika, Brezilya, İspanya ve Yunanistan temsilcilerinin Meclisin üyesi olacakları belirtiliyordu. Böylece, Genel Kurulda devletlerin eşitliği ilkesine uyulurken, Mecliste büyük devletlerin gerek sayı, gerek statü bakımından üstünlüğü kabul edilmiş oluyordu. Amerika Birleşik devletleri Teşkilâta üye olarak girmeyince, Mecliste büyük devletlerin sayısı, küçük devletlerin sayısına eşit olmuştu.”

Milletler Cemiyeti Meclisi 1922 yılı itibariyle üye sayısında sürekli bir değişiklik meydana gelecektir. Meclis aynı zamanda daimi olmayan seçimleri konusunda coğrafi bölge, etnik grup, dini gelenek ve uygarlıkları ve servet kaynakları gibi kriterler göz önüne alınır. “Mecliste temsil edilen her cemiyet üyesinin bir oyu ve bir temsilcisi vardı. (madde 4, fıkra 6) Veto tehdidi altında bazen Meclisin çalışmaları gecikmekle beraber, meselelerin çoğunda oybirliğinin sağlanması mümkün olmuştur.”

Meclisin toplanma sıklığı ise; “Konsey, durumun gerektirdiği zamanlarda ve hiç değilse yılda bir kez, Cemiyet Merkezinde ya da saptanacak başka bir yerde toplanır.”¹¹² Madde 4 fıkra 3 Milletler Cemiyeti Meclisine Genel Kurul yetki verirken esaslarla ilgili geniş yetkiler vermişlerdir. Böylece devletlerarası uyuşmazlıkları giderme görevi Mecliste olacaktı. Bununla birlikte Meclis toplantıları resmiyeti daha azdı. (Gürlük, 2010, s.41)

Konsey, başlangıçta dokuz üyeden oluşuyordu. Bunun dördünü “Daimi üye” sıfatı ile İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya ile Genel Kurul üyeleri arasından her üç yılda bir değişmek üzere seçilen “geçici veya süreli” üyeler teşkil ederdi. (Üçok, 1955, s.321)

2.3.1.1.3 Genel Sekreterlik

Bu kurum, Milletlerarası kuruluşlarda “devamlı ve gerçekten milletlerarası...”bir özelliği vardır. Bu kurumun yetkileri ile ilgili olarak Cemiyet Misakının 6. Maddesinde 4. Fıkra “Cemiyet ile üye devletlerarasında irtibat sağlamak; Sekreterliğin çeşitli bölümlerini idare etmek; ve Cemiyeti temsil etmek.

Genel Sekreterden başka sayıları iki ile altı arasında değişen Genel Sekreter Yardımcıları bulunuyordu. (Soysal, 2000, s.414)

Genel Kurulun veya Konsey’in görevlerini yerine getirmek amacıyla kurulan ve bu itibarla yardımcı ve tamamlayıcı bir rolü bulunan Genel Sekreter ve ona bağlı geniş bir memurlar kadrosu vardı. Genel Sekreter’e 2 genel Sekreter Vekili, 3 tane de Genel Sekreter Yardımcısı yardımcı oluyordu. Genel Sekreterliğin birçok şubeleri vardı ve buralarda 47 millete mensup 600 kadar memur çalışırdı. (Üçok, 1955, s.321)

Milletler Cemiyeti’nin merkezi Cenevre’de bulunuyordu ve burada büyük bir saray inşa edilmişti. Cemiyet fonksiyonunu yitirene kadar çalışmalarını burada sürdürmüştür.

2.3.1.2 Milletler Cemiyetinin İşleyişi

Milletler Cemiyetinin işleyişi genel olarak üç temel organa dayandığını yukarıda ifade etmiştik. Bunlar sırasıyla Genel Kurul, Konsey ve Sekreterliktir. Genel Sekreterin başkanlık ettiği Sekreterlik Cenevre’de bulunur ve genellikle örgüt buradan yönetilirdi. Yıllık toplantılarını Cenevre’de düzenleyen Genel Kurul’da her üye ülkeden delegeler katılır ve toplantılarda her ülke bir oya sahip olurdu. Konsey birkaç daimi ve Genel Kurul tarafından seçilen bazı daimi olmayan üyelere oluşur. (Kıran, 2008, s.23)

Sekreterlik ise, çeşitli uluslardan tarafsız memurların çalıştığı organizasyonun hizmetinde bir organdı. Konsey ve Genel Kurulun gündemini oluşturmak ve düzenlenen toplantılardan sonra raporlar yayınlamak Sekreterliğin görevleri arasında yer alır.

Cemiyete üye olan bütün ülkeler doğal olarak Genel Kurul üyeleridir. Sözleşmede Genel Kurulun toplantıları ile ilgili herhangi bir plan yapılmamıştı, ancak yılda yaklaşık bir ay süreli toplantılar kuruluşla birlikte geleneksel bir hal almıştı. Bu toplantılar çoğunlukla Eylül ayında düzenlenirdi. Genel Kurul işlerinin büyük çoğunluğunu 6 önemli komite ile yürütmekteydi.

Bu komiteler;

- 1)Yasal sorunlar,
- 2) Teknik organizasyonlar,
- 3) Silahlanmanın düşürülmesi,
- 4) Bütçe ve finans,
- 5) Sosyal ve insani sorunlar,
- 6) Siyasal sorunları ele alırlardı.

Her üyeye bütün komitelerde temsil edilme hakkı tanınmıştı. Komite kararları çoğunluk oyu ile alınır, ancak son onay için Genel Kurulda oybirliği gerekirdi. Cemiyet Konseyi'ndeki temsilin 5 daimi üye ve dört seçilmiş üyeden oluşması tasarlanmıştı, fakat ABD'nin Senato kararı ile Cemiyet dışında kalması her iki kategori arasında eşit bir denge oluşturmuştu. Gerek daimi ve gerekse daimi olmayan üyelerin sayısında değişikliğe gitme yetkisi Genel Kurul ve Konsey'de idi.

Ancak başlangıçta ABD, Büyük Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya daimi üyeler olarak belirlenmişlerdi. Daimi üye olmayan ülkeler üç yıllık bir zaman dilimi için Genel Kurul tarafından seçilirdi. Cemiyetin ilk dört daimi olmayan üyeleri Belçika, Brezilya Yunanistan ve İspanya idiler.

Cemiyet sisteminde Genel Kurul ve Konsey arasındaki yetki ve görev dağılımına bakıldığında, sözleşmede ağırlığın önemli ölçüde Konseye verildiği hemen göze çarpar. Bu anlamıyla Konsey toplantıları da Genel Kurul toplantılarına nazaran daha sık yapılmaktaydı.

Genel Kurulun Cemiyet içindeki görevleri şöyle sıralanabilir:

- 1) Yeni üyelerin Cemiyete kabulü,
- 2) Bütçenin kontrol edilmesi,
- 3) Daimi olmayan üyelerin Konseye seçimi,
- 4) Konsey üyelerinin seçimi ve görev sürelerine ilişkin kuralların belirlenmesi,
- 5) Antlaşmaların gözden geçirilmesinde teşvik edici düşüncelerle önerilerde bulunmak,

Üyelerden herhangi birinin veto hakkı olmadığı ve genellikle kararların oy birliği ile alındığı Konsey şu görevleri yüklenmişti:

- 1) Anlaşmazlıkları yatıştırıp uzlaşma yolları bulmak,
- 2) Sözleşmeyi ihlal eden Cemiyet üyelerinin uzaklaştırılması,
- 3) Mandaların gözetim ve denetimi,
- 4) Sekreterlik çalışanlarının kabul ve atanması,
- 5) Cemiyet merkezinin bir yerden başka bir yere taşınması,
- 6) Silahsızlanma için planların yapılması,
- 7) Anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi için Sözleşme şartlarının yerine getirilmesinde uygun metotlarla öneride bulunmak ve ambargoların uygulanması,
- 8) Uluslararası barışa herhangi bir tehdidin söz konusu olduğu durumlarda, Cemiyet üyelerinden birinin çağrısı üzerine toplanmak. (Kıran, 2008, s.24)

Konsey genellikle İngiltere ve Fransa hükümetlerinin politikaları doğrultusunda hareket ederken, Cemiyetin Genel Kurulu, özellikle küçük devletler için daimi bir forum niteliğinde idi. Burada küçük ülkeler kendi düşüncelerini serbestçe dile getirdikleri gibi, uluslararası sorunlar konusunda da bir derece söz sahibi olabiliyorlardı.

Gerek Konsey ve gerekse Genel Kurulun kendilerine özgü görevlerinin yanı sıra, her iki kurumun ortaklaşa yerine getirdiği sorumluluklar da vardı. Bir kere hem Genel Kurul hem de Konsey, Cemiyetin ilgi alanı ve dünya barışını ilgilendiren konularda toplantılar düzenlemekle yetkili idiler. Yine her iki kurum da, Daimi Uluslararası Adalet Divanı'ndan danışma çerçevesinde görüş alma yetkisine sahipti. Devletlerarasında baş gösteren kimi sorunları çözümü için, sorunun taraflarından herhangi biri, Konsey'de görüşülmekte olan bir meseleyi Genel Kurulun gündemine de taşıyabilirdi. Buna rağmen her iki kurumun ortak kararını gerektiren üç temel sorumluluk da vardı.

Bunlar;

- a) Genel Sekreterin atanması,
- b) Daimi Uluslararası Adalet Divanı üyelerinin seçilmesi
- c) Konseydeki daimi ve daimi olmayan üyelerin dağılımında değişiklikler yapmak.

Cemiyet yapısı içinde önemli bir yere sahip olan Sekreterlik görevi için sözleşmede rehber olarak alınabilecek çok fazla bir şey belirtilmemiştir. Dolayısıyla Sekreterlik bir anlamıyla kendi yolunu çizmek ve sorumluluk alanını belirlemek durumundaydı. (Kıran, 2008, s.25)

2.3.2 Milletler Cemiyetine Üyelik ve Üyelikten Çıkış

Milletler Cemiyetine üyelik ile ilgili olarak Misakın 1. Maddesi gereğince, bir asli üyeler ikinci de sonradan kabul edilen üyeler olarak oluşuyordu. Asli üyeler Versailles antlaşmasına imza atan ve Misak'ta ekte adları geçen devletler ile davet edilen devletlerdir. (Gönlübol, 1975, s.73) Barış Antlaşmasını imzalayan devletler Teşkilatın tabii üyesiydiler.*

Bunun dışında, Misaka katılmaya davet edilen devletler olarak adlandırılmaktaydı. Bu devletlerin Teşkilatın asil üyesi olabilmeleri için, Misakın yürürlüğe girmesinden itibaren iki ay içinde Cemiyete katılma isteğinde bulunmaları gerekiyordu.*

Bunun dışında kalan devletler Türkiye gibi Genel Kurul'un 2/3 çoğunluğu ile Cemiyetin üyesi olmaya hak kazanmaktadırlar. (Gönlübol, 1975, s.73)

Cemiyete üyelikle ilgili usul Misakın 1. maddesinin 2. fıkrasında gösterilmiştir. Bu fıkra gereğince “kendisini serbestçe idare eden bir Devlet, Dominyon veya Sömürge, milletlerarası taahhütlerini samimiyetle ifa edeceğine dair fiili teminat vermek ve kendi kara, deniz ve hava kuvvetleriyle silahları hakkında Cemiyetin koyduğu nizamları kabul etmek şartıyla, Genel Kurulca üçte iki çoğunlukla kararlaştırılırsa, Cemiyet Üyesi olabilir.” Bu

* Tabii üye olan bu devletler; Amerika Birleşik Devletleri, Belçika, Bolivya, Brezilya, Britanya İmparatorluğu (Kanada, Avustralya, Güney Afrika, Yeni Zelanda ve Hindistan dâhil), Çin. Küba, Ekvator, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Hicaz, Honduras, İtalya, Japonya, Liberya, Nikaragua, Panama, Peru, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırp-Hırvat- Sloven Devleti, Siyam, Çekoslovakya, Uruguay'dır.

* Tarafsız olarak adlandırılan devletler şunlardır: Arjantin, Sili, Hollanda, İran, Norveç, Paraguay, Kolombiya, Danimarka, Salvador, İsveç İsviçre, Venezüella'dır. Bu devletler üye olma isteğinde buldukları takdirde özel şartlar aranmaksızın Teşkilatın asil üyeleri arasına gireceklerdi.

metninden anlaşılacağı üzere, Cemiyet üyeliği yalnız tam bağımsız devletlere değil, bağımsızlığı tam olmayan sömürge devletlere de açık olacaktı. Esasen, İngiliz sömürgeleri (Kanada, Avustralya, Güney Afrika ve Yeni Zelanda) ve Hindistan (bu ülke 1919 da sömürge statüsünde idi), Misakın 1 numaralı Ek'inde belirtildiği gibi Teşkilatın asil üyeleri arasında bulunuyorlardı. Bu yüzden, bağımsızlığı tam olmayan ülkelerin ve devletlerin yeni üyeler olarak Cemiyete kabul edilmelerinde bir sakınca görülmemiştir. (Kışman, 2006, s.8)

Milletler Cemiyetinde üyeliğe ise 1. Madde 3. Paragraf iki yıl önceden haber vererek; madde 26 ikinci fıkra; Milletler Cemiyeti yasası içindeki değişiklikleri kabul etmemekte serbesttir ki kabul etmezse Cemiyetten çıkar. (Gönlübol, 1975, s.73)

2.3.3 Milletler Cemiyeti'nin Uluslar Arası Politika ve Gelişmelere Etkileri

Milletler Cemiyeti, kuruluşunun ilk yıllarında “Galip devletler tarafından, kendi lehlerine göre oluşturulmuş bulunan statükonun korunması amacıyla kurulmuş olduğundan ve bu devletlerin Manda adı altında sömürgeciliği sürdürmeleri yüzünden” , hem Asya ve Afrika’da, hem de Amerika kıtasında birçok ulusun ve ülkenin güvenini kazanamamıştı. Versailles Antlaşmasını onaylamamış olan Amerika’nın, kuruluş sürecinde bu cemiyete girmemiş olması da , cemiyetin etkinliğinin azalmasında ve cemiyete karşı olan güvensizliğin artmasında önemli rol oynamıştır. Cemiyetin bir diğer büyük zaafı da Musul Meselesi’nde görüldüğü gibi “büyük devletlerin milli amaç ve politikalarına vasıta” olarak kullanılmasıydı. (Esmer, 1953, s.52)

Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok devlet, bu cemiyetin başlıca amacı olan “barışı sürdürme, silahlanma ve saldırıları önleme” yi gerçekleştiremeyeceğini anlayınca, kurum dışı faaliyetlerle bunları gerçekleştirme çarelerini aramaya koyulmuşlar ve bu girişimlerin sonucu olarak, 1925’de Lokarno, 1928’de de Briand-Kellog Paktı imzalanmıştır.(Üçok, 1955, .52)

1930-1939 sürecinde Milletler Cemiyeti’nin uluslararası ilişkiler ortamındaki rolü, etkisi ve durumu incelendiğinde “1930’ lu yıllara kadar Milletler Cemiyeti’ne olan güvensizliğin, bazı önemli ve temel sorunların çözümlenmesi ile yerini güven duygusuna bırakması ve birçok ülkenin Milletler Cemiyeti’ne ilgi duyması sonucunu doğurmasıdır”.

Ancak, bütün bu gelişmelere rağmen Milletler Cemiyeti, İkinci Dünya Savaşı'nı önlemeye muktedir olamamıştır. (Esmer, 1953, s.52)

2.3.3.1 Milletler Cemiyeti Ve Silahsızlanma

Silahların yapısındaki değişim ve buna bağlı olarak savaşların etki alanlarının genişlemesi ve değişmesi ile birlikte 19. Yüzyılda savaşlar daha tahrip gücü gelişmiş ve özellikle de devlet hazinesi bakımından zarar sebebiyet veren bir hala bürünmüştü. Bunu engellemek için maddi alanda bir takım indirimlere gidilmesi gerekliliği ve buna bağlı olarak ta silahlarda da bir indirime gidilmesi gerekliliği baş gösterdi. Bunun için La Haye Konferansları yapıldıysa da başarı elde edilemedi. Ancak I. Dünya Savaşı ile birlikte savaş teknolojisindeki gelişmenin sadece cephe savaşlarından çıkıp topyekûn bir savaş şekline büründüğü, sadece askerlik mesleğini edinen kişileri değil, bütün toplumun sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi alanlarda etkileyecek yıkımsal boyutlara sürüklediği görüldü. Bunun içinde Wilson İlkeleri başta olmak üzere Milletler Cemiyeti vasıtasıyla devletlerarasındaki uyuşmazlıkları, sorunları barışçı yollarla çözüme kavuşturmak amacıyla yeni yollar aranmaya başlandı. (Gönlübol, 1975, s.108-109)

Milletler Cemiyeti Misakında, Silahsızlanma ve devletlerin ne şekilde sorunlarını barışçı yollarını çözeceği ve bu konudaki Milletler Cemiyetinin görevleri ve yaptırımları 8. ile 17. maddelerde yer verilmektedir. Milletler Cemiyetinin 8. Maddesi “Cemiyetin üyeleri, barışın korunması bakımından, ulusal silâhlanmanın ulusal güvenlik ve hiçbir toplu hareket için uluslar arası yükümlerin yerine getirilmesiyle bağdaşan en aşağı düzeye indirilmesi gerektiğini kabul eder.” (Soysal, 2000, s.414)

Milletler Cemiyeti bundan sonra 1920 yıllarından itibaren silahsızlanma konusunu tekrar ele alır. Bu konuda ilk olarak milletlerin milli savuma bütçelerindeki kısıtlama ilgili olarak devletler ortak bir noktaya varırlar. Ancak silahlanma sınırlandırması konusunda aynı başarıyı gerçekleştirmenin zorlu olacağını farkına varır. Bunun için Milletler cemiyeti Birinci Genel kurlunun 8. Madde çerçevesinde çalışmalara başladığı görülür. Bu çalışmalarda milletler Cemiyetine üye devletlerin 8. Maddedeki silahsızlanma önerisi karşılığında “güvenlik” sağlanması konusunda açıklık getirilmesi talepleri vardı. Bu nedenle ilk olarak saldırı ve saldırganın tariflerinin yapılması oldukça önemliydi.

Bu tartışmalar sonunda 3. Genel Kurul “14’üncü Karar” denilen bir karar metni hazırlar. Buna göre;

“1- Genel bir silâhsızlanma antlaşması yapılması gereklidir.

2-Bir takım devletler silâhsızlanmayı güvenlik teminatına bağlamaktadır.

3-Böyle bir teminat ancak özel yardımlaşa antlaşmalarıyla sağlanabilir.”

Denilerek silâhsızlanmanın sağlanmasının güvene ve bu güvenin sağlanmasının da bir takım yardım antlaşmalarına bağlı olduğunu ortaya koyuyor ancak kesin bir çözüm değil önerilerde bulunmaktadır. “14. Karar”a bağlı Karşılıklı Dayanışma Antlaşmaları için de Milletler Cemiyetinde çalışmalar yapıldıysa da başarı elde edilemedi. 1924 yılında yine Milletler Cemiyeti Genel Kurulun çabalarıyla Beneş ve Politis’in raportörlüğünde Cenevre Protokolü ile şekillenecek olan raporda; silâhsızlanma konusunda en büyük endişeyi yine “güven” unsurunu oluşturduğunu ifade ederek, barış yoluyla sorunların çözümlenmesi için devletlerin etkili olduğunu bu konuda iyi niyetlerini ortaya koymak yükümlülükleri olduğunu ve bunu da ancak verilen kararlara uymakla gösterebileceklerini yoksa, sistemin çökeceği uyarısında bulunur. Cemiyet 5. Kurulu bu konuda tahkim prosedürünü zorunlu görmekteydi. (Gürlük, 2010 s.42-43)

“Tahkim prosedürü şu üç ihtimale dayanıyordu :

a- Taraflardan birinin isteği ile mecburi tahkim,

b- Akvam Cemiyeti Meclisi’nin ittifakla vereceği karar,

c- Meclisin iki tarafa yükleyeceği mecburi tahkim.

Böylece hiçbir anlaşmazlık (tahkim) prosedürünün geçmemelik edemeyecekti. (b) fıkrasındaki oybirliğine anlaşmazlık halinde olan tarafların oyları dâhil değildi. Şayet Meclis oybirliğine varamazsa o halde (c) fıkrası uygulanıyor ve anlaşmazlık, tarafların müdahaleleri olmaksızın, resen meclis tarafından mecburi tahkim prosedürüne havale ediliyordu. Eğer hakem kararı aleyhinde çıkan taraf iyi niyetle bunu icra etmezse bu takdirde misakın 13’üncü maddesine uyularak bu taraf aleyhinde iktisadi ve mali seksiyonlar uygulanacak idi. Karar lehinde çıkan taraf, meclisin müsaadesiyle, kuvvet kullanmaya yetkili olacak idi. Eğer karara karşı gelen taraf silâhla mukabeleye kalkışırsa, o halde, saldırganı sayılarak aleyhinde misakın 16’ncı maddesi uygulanabilecekti.”

Cenevre Protokolü tarafların Mecliste herhangi bir sonuca varamamaları esası ile araya girerek tarafların isteği dışında zorunlu olarak anlaşmazlığın hakeme ya da mahkemeye götürülmesi kararını verecektir. Hakem kararı son merci olmakla birlikte iki tarafta hakeme gitmek istemezse Meclis kararı son karar olacaktır. Mecliste tarafların oyları dikkate alınmadan oybirliği ile karar verilirse taraflar karar uyacak eğer oybirliği çıkmaz ise tekrar hakeme danışılacaktı. Ancak Cenevre Protokolünü İngiltere imzalamadı. Buna sebep olarak ta zorunlu tahkim ve zorlayıcı tedbirleri öne sürdü. Bu konuda ABD'nin de protokol dışında kalmasını da sakıncalı gördüğünü ekler.

Silahsızlanma ile ilgili olarak denizlerde silahsızlanma ile ilgili 1922 ve 1930 yılında iki antlaşma gerçekleştirilir. (Gürlük, 2010 s.44)

2.3.3.1.1 Washington ve Londra Deniz Silahsızlanması Konferansı ve Antlaşmaları

Bu antlaşma Japonya ile Amerika'nın Uzakdoğu'daki çıkarlarının çatışması ve rekabetin sonucu ortaya çıkacaktır. Yapılan konferansa bu iki devletle birlikte konu ile ilgili devletlerde katılacaktır. Bu devletlerarasında 6 Şubat 1922'de üç antlaşmaya imza atılır. Bu antlaşmalardan ilki "Dörtlü Antlaşma" da denilen Amerika, İngiltere, Fransa ve Japonya arasında yapılır. Bu antlaşmada devletler Pasifikteki toprak alanlarında birbirlerine saygılı olmayı taahhüt ederler. İkinci antlaşma "Dokuz Devlet Antlaşması" dır. Bu antlaşmaya Amerika, İngiltere, Japonya, Fransa, Belçika, Çin, İtalya, Hollanda ve Portekiz imza atmakta bu antlaşma da, taraflar Çin'in toprak bütünlüğüne yani bağımsızlığına saygılı olup Çin topraklarında ticari ve ekonomik alanlardaki "fırsat eşitliği" ilkesi ile hareket edeceklerdi. Üçüncü antlaşma ise "Deniz Silahlanmasına Ait Antlaşma" Amerika, İngiltere, Japonya, Fransa ve İtalya arasında gerçekleştirildi ki bu antlaşmada capital ships denilen büyük savaş gemilerinin tonajları ile ilgili sınırlamalara ilişkin bir antlaşma idi. (Armaoğlu, 1992, s.221)

22 Nisan 1930 yılında Londra'da ABD, İngiltere ve Japonya arasında imzalanır. Bu antlaşma ile bu üç devlet arasındaki küçük tonajlı gemilerin sınırlandırılması ile ilgili kararlar alınmıştır. Bu antlaşmalarla deniz alanındaki silahsızlanma konusu bir sonuca vardırılmıştır.(Sander, 2010, s.38)

2.3.3.1.2 Locarno Antlaşmaları

Fransa'nın Alman korkusuna dayalı olan bu antlaşmalarda Fransa İngiltere'nin Cenevre Antlaşmasını onaylamaması ile kendisini güvende hissetmeyecektir. Almanya'nın sınır ihlali ile yapıp kendisini tehdit etmesinden korkmaktadır. Kısaca Versailles düzeninin yeniden bozulmasını istememektedir. Almanya Fransa ile Belçika sınırlarını tanıırken Fransa müttefiki olan Polonya sınırlarını konusundaki belirsizliği ve güvence vermeyişi endişesini arttıracaktır. Bu dönemde Almanya tamirat borcu olarak ifade edilen savaş tazminatı borçları ile uğraşmaktadır. Fransa ile olan ilişkilerinde de daha olumlu yaklaşma çabası vardır. Bunun Almanya için Fransa'ya bir nota göndererek karşılıklı güven paktı için davette bulundu (Şubat 1925) Fransa'nın olumlu yanıtı üzerine 16 Ekim 1925'te Locarno Antlaşması hazırlandı ve bu antlaşma 1 Aralık 1925'te Londra'da antlaşma imzalarlar.

Bu antlaşmaya göre;

- 1) Almanya, batı sınırlarının, yani Fransa ve Belçika sınırlarının kesin ve sürekli olduğunu kabul ediyordu. Bu konuda bir anlaşmazlık çıkarsa kuvvete başvurulmayacak, sorun Milletler Cemiyeti'ne götürülecekti. İngiltere ve İtalya da bu statünün kefil olacaktı.
- 2) Bütün anlaşmazlıklar barış yoluyla çözümlenecekti.
- 3) Bu antlaşma; Almanya, Milletler Cemiyeti'ne üye olur olmaz yürürlüğe girecekti." (Uçarol, 2010, s. 635)

Görüldüğü gibi Locarno Antlaşması ile Almanya batı sınırının sürekli olduğunu kabul etmekte ancak doğu yani Polonya ve Çekoslovakya sınırları için herhangi bir güvence vermemekteydi. Fransa, Almanya ile kendi sınırları ile ilgili antlaşmaya varırken, Polonya ve Çekoslovakya sınırları ile ilgili bir anlaşmazlık içerisine düşmüştür. Bu durum Fransa'nın antlaşmadan memnun olmadığını göstermekle birlikte Locarno Antlaşmasının zayıf yanını meydana getirmiştir.

Almanya ise, Locarno antlaşması ile yeniden uluslar arası işbirliğine girmiş oldu. Antlaşmalardan hemen sonra 1926 yılında Milletler Cemiyetine üye olarak Avrupa'nın büyük devletleri arasında yerini aldı. (Uçarol, 2010, s. 635)

2.3.3.1.3 Briand – Kellog Paktı

Briand – Kellog Paktı (Paris Paktı), Fransa'nın Amerika'nın I. Dünya Savaşına katılmasının 10. yıl dönümü amacıyla Aristide Briand'ın 6 Nisan 1927 yılında basına verdiği demeçle temelleri atılır. Fransa'nın bu beyanatta "...Amerika ile Fransa'nın, aralarındaki münasebetlerinde savaşı kanun dışı eden karşılıklı taahhütte bulunmalarını teklif etti. Fransa'nın amacı sadece jest yapmaktan ibaretti. Çünkü Fransa ile Amerika arasında, bir savaşa kadar gidebilecek bir menfaat çatışması yoktu..." (Armaoğlu, 1992, s.221-222) Bu teklif Monroe Doktrinine dönerek Avrupa siyasetinde pasif bir rol almak niyetinde olan Amerika tarafından çok ilgi ile karşılanmadı. Ancak ABD Başkanı Kellog, 1927 yılı sonunda verdiği cevapta bu "savaşın bir milli politika aleti olarak kullanmaktan vazgeçme" (Armaoğlu, 1992, s.222) şartı ve diğer büyük devletlerin katılımı ile imzalayacağı duyurusunda bulunacaktır. Bu çağrıya Almanya ve Japonya olumlu yanıtlar verirken İngiltere ve Fransa bazı şartlarla kabul edeceklerdi. Amerika bu paktın önemli noktası harbi ancak meşru müdafaa durumunda kabul etmesindeydi. ABD Başkanı Kellog, bu meşru müdafaa konusuna değinerek, bu hakkın her devletin doğal hakkı olduğunu ve bunu istediği zamanda da gerçekleştirebileceğini söylerken bu tabirin Misak metni içinde yer almamasını ister. Buna karşılık olarak, savaş yapmak niyetinde olan devletlerin bu misakın yükümlülüklerinden faydalanmayacağını saldırıya uğrayan devletin bu haklardan faydalanabileceği hükmünün getirilmesi talebinde bulunur.

Bu şekilde Amerika, İngiltere ve Fransa bu antlaşmaya en başta belli şartlarla yaklaşım imzalamış olacaktı. Çünkü bu meşru müdafaa konusunda "Her devletin ne gibi hallerde (meşru müdafaa) hakkı olduğu takdir etmesi egemenlik hakkının bir neticesi olduğuna göre, İngiliz ve Amerika ihtirazi kayıtlarının (meşru müdafaa) prensibine dayandırıldığı belli idi." (Uçarol, 2010, s. 636) Ancak bu meşru müdafaa'nın ne koşullarda geçerli olduğu, hangi koşulların meşru müdafaa olduğu belli değildir. Ki bu da devletlerin siyasi yapılarında değişiklik gösterir. Bu paktın önemli eksikliklerindedir.

Briand – Kellog Paktı, 28 Ağustos 1928 günü, ABD, İngiltere, Fransa, Japonya, Almanya, İtalya, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya, arasında imzalanır. Bu antlaşmaya ABD'nin daha Sovyetleri tanımadığı için ilk planda davet edilmedi. Sovyetlerde bu nedenle bu paktın kendisini çevirme amacı güttüğünü düşünmüştü. Ancak daha sonra Fransa da Sovyetleri bu antlaşmaya davet etti ve Sovyetlerden olumlu cevap aldı. Bu antlaşmanın

yürürlüğe girmesi işlemi bütün devletlerin onaylaması ile mümkün olacağı için işlemler uzun sürmekte idi. Bu dönem içinde Sovyetler ayrıca Doğu Avrupa komşuları arasında 9 Şubat 1919 yılında Estonya, Letonya, Polonya, Romanya arasında Litvinoff Protokolü imzalanır. (Armaoğlu , 1992, s.223)

Briand – Kellog Paktının Giriş bölümü bu paktın amaçlarını belirlemektedir. Buna göre; “Uluslar arasında bugünkü barışçı ve dostça ilişkilerin sonsuza dek sürmesi için savaşın ulusal siyasete araç yapılmasından açıkça vazgeçilmesi zamanının geldiğine inanarak; Karşılıklı ilişkilerinde her türlü değişikliklerin ancak barışçı yollardan aranıp düzen ve barış içinde gerçekleştirilmesi zorunluluğa ve ulusal çıkarlarını artırma çaresini savaşa başvurmakta arayacak her hangi bir Devletin işbu Antlaşmadan yararlanmaktan yoksun bırakılması gereğine dayanarak; ...dünyanın uygar uluslarını, ulusal siyasetlerinin bir aracı olarak, savaştan vazgeçmek yolunda birleştirmek özlemiyle...

Madde 1. Bağlılık yüksek taraflar, kendi ulusları adına, uluslar arası uyuşmazlıkları çözmek için savaşa başvurmayı kınarlar ve karşılıklı ilişkilerinde savaşın ulusal siyaset aracı olmasından vazgeçtiklerini açıkça bildirirler.

Madde 2. Bağlılık Yüksek Taraflar niteliği ve kökeni ne olursa olsun, aralarında çıkabilecek tüm uyuşmazlıkların ve anlaşmazlıkların çözümü çarelerini yalnızca barışçı yoldan aramak gerektiğini kabul ederler.

Madde 3. İş bu Antlaşma giriş kesiminde yazılı Yüksek Taraflarca, her birinin kendi Anayasası uyarınca, onaylanacak ve onay belgelerinin tümünün Washington'da sunulması üzerine aralarında geçerli olacaktır.

İşbu Antlaşma, yukarıdaki Paragrafta öngörüldüğü üzere, yürürlüğe konulduktan sonra, dünyadaki öteki Devletlerin katılmasına, gerekli, süre boyunca açık tutulacaktır...”(Soysal, 2000, s.371)

II. BÖLÜM

3.MİLLETLER CEMİYETİ'NE GİRİŞ ÖNCESİ TÜRKİYE VE DIŞ POLİTİKASI

3.1 MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRKİYE

3.1.1 Sevr Barış Antlaşması Ve Milletler Cemiyeti Misakı

İngiltere Başbakanı Lloyd George tarafından “Türk olmayan herkesi Türk hâkimiyetinden kurtarma politikası” olarak nitelenen Sevr Antlaşması Birinci Dünya Harbi'nin galipleri ile Osmanlı Devleti arasında 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanmıştır. (Sönmezoğlu, 2011, s. 73) Bu sözde barış antlaşması, Türk yurdunu bölüyor ve Türk ulusunun yaşama hakkını elinden alan bir antlaşmaydı. (Uçarol, 2010, s.626)

Ancak; antlaşma, parlamento tarafından onaylanmamıştı. Barış antlaşmasının tasarısının görüşülmesi ve bir karara varılması amacıyla 22 Temmuz 1920 tarihinde yıldız sarayında Padişah VI. Mehmet Vahdettin'in başkanlığında bütün devlet ileri gelenlerinden oluşan, bir Yüce Kurul (Meclis-i Ali) toplandı. (Oran, 2009, s.119) Bu toplantıda yapılan görüşmelerde bir çekimsere karşılık Barış Antlaşmasının imzalanması kabul edilmişti. Sadrazam Ferit Paşa Başkanlığı'ndaki Hükümet'te konu ile ilgili resmi bildiri yayınlayarak durumu kamuoyuna bildirdi. (Uçarol, 2010, s.620)

Yüce Kurul'da antlaşma ile ilgili tartışmalar sürerken, Abdurrahman Şeref, bazı küçük değişiklikler yapıp yapılamayacağını sorunca Damat Ferit şu ilginç yanıtı vermişti: “İmza edersek Yunan askeri gelmeyecek. Hep birden elbirliği ile çalışarak Anadolu'da isyanı bastıralım ve hem de Cenabı haktan ümit ederim ki bastırırız. Hiç değilse böyle bir ümit kapısı açık bulunur...”

Sadrazamdan sonra söz alan üst düzey yöneticilerden Mustafa Asım, Anadolu hareketinden korkmadığını, yani isyanın bastırılacağını belirtmişti. Başka da söz alan olmamıştı. Damat Ferit, yöntem olarak, tasarıyı kabul etmeyenlerin gerekçesini yazıp altını imzalamalarını önermişti. Fakat Padişah Vahdettin buna karşı çıkmış ve kabul edenlerin ayağa kalkmasını, kabul etmeyenlerin de yerlerinde oturmalarını istemişti.

Damat Ferit'e de bunu uygulamak durumunda kalmıştı. Sonuç o günkü tutanakta şoye saptanmıştı: “Bütün heyet ayağa kalktı. Yalnız Topçu Feriki Rıza Paşa ayakta olduğu halde, çekimser olduğunu ifade etti. Meclis sona erdi.” (Turan, 1992, s.189 vd.)

Dolayısıyla, daha önce İtilaf Devletlerine Damat Ferit Paşa tarafından ülkesinin bu ağır koşullarına cevabını çeşitli tarihlerde muhataplarına mektuplar halinde göndermesi kâğıt üzerinde “başı dik” bir nitelik taşımaktadır. (Sönmezoğlu, 2011, s. 70) Bu “başı dik” gibi gözüken metni ortaya koyan irade, Sevr Antlaşması metninin ağır Şartlarını ancak bu devletlerin hoşgörüsüyle değiştirmeyi dşnebildiğinden gelen ültimatom ile bunun gerçekleşmeyeceği anlaşıldığında tam bir kadercilikle başını eğmiştir. (Sönmezoğlu, 2011, s. 72)

Osmanlı egemenliğinde olan ülkelerin büyük bir çoğunluğu, henüz savaş devam ederken Galip Devletlerarasında yapılan gizli antlaşmalarla paylaşılmış ve nihayet savaş sona erdiğinde de bu paylaşımlar Sevr Antlaşması'yla hayata geçirilmişti. Antlaşmanın ilk yirmi altı maddesini teşkil eden Milletler Cemiyeti Misakında yer alan 22. maddeyle ne sürülen Şartlar, uluslararası açıdan siyasi ve hukuki olarak gerekli dayanağa kavuşturulmuştu. Ancak ne var ki, bu durum bir süre sonra büyük devletlerarasındaki rekabete yansiyarak, yeni sömürge arayışlarını ortaya çıkararak Milletler Cemiyetinin işlevsizleşmesine neden olacak, böylece dünya büyük olaylarla ve ilkinden daha trajik yeni bir büyük savaşla karşı karşıya kalacaktı.

Türk Milleti açısından olduğa ağır Şartlar içeren Sevr Antlaşması'nın hayata geçirilmesinde Milletler Cemiyetinin temel hukuki ve siyasi zeminin sağlayıcısı olarak görülmesi, Türkler arasında bu yeni teşkilata karşı önyargı ve şüphe doğurmasına sebep olmuştu.

3.1.1.1 Sevr Anlaşmasının İçeriği

Sevr antlaşması gcsz tarafı iyice bağlamak isteyen belgeler gibi, dört yüz otuz c maddede ve on c bölümden oluşan uzun bir antlaşmadır. (Oran, 2009, s.125) Antlaşmanın ilk yirmi altı maddesi diğer barış antlaşmalarında olduğu gibi Milletler Cemiyeti Misakından oluşuyordu. Yirmi altı maddeden oluşan bu ilk bölüm, Milletler Cemiyetinin asıl yeleri ve

misaka katılmaya çağırılan devletlerin isimlerinin sıralanması ile son bulmaktaydı. (Uçarol, 2010, s.621)

İkinci Bölüm (Madde 27-35) “Türkiye'nin Sınırları” başlığını taşımaktadır. Aslında Türkiye'nin sınırları Madde 27'de düzenlenerek Avrupa ve Asya olmak üzere iki alt başlıkta ele almaktadır. (Sönmezoğlu, 2011, s. 74) Osmanlı İmparatorluğu'nun Trakya sınırı bugünkü Türkiye Sınırlarının çok daha güneyinden Karadeniz kıyısında Kıyıköy'den başlıyor ve Silivri'yi bile dışarıda bırakarak Büyük Çekmece'nin hemen batısından Marmara'ya ulaşacak biçimde sona eriyordu. (Oran, 2009, s.125)

Güneyde ise bugünkü Suriye ve Irak'la olan güney sınırı, Mardin, Urfa, Antep ve Osmaniye'yi Osmanlı topraklarının dışında bırakacak şekilde bu bölgenin kuzeyinden geçiyordu. Adana sınırların içinde kalırken, İskenderun dışında bırakılıyordu. İran sınırı eski haliyle kalmıştı. Rusya sınırı ise Kars, Ardahan, Artvin ve Sarıkamış ile Iğdır dışarıda kalacak şekilde çizilmekteydi. Anadolu'da da İzmir, Ermenistan ve Kürdistan bölgeleri ile Boğazlar Komisyonu yetki alanları nedeniyle Osmanlı egemenliği sınırlı ölçüde idi. (Oran, 2009, s.125 v.d)

Üçüncü Bölüm “Siyasal Hükümler” başlığıyla 36. madde ile 139. maddeler arasında kapsamaktaydı. (Sönmezoğlu, İstanbul 2011, s. 76) Bu bölümde; İstanbul, Boğazlar ve Komisyonu, Kürdistan ve Kürdistan'ın Bağımsızlığı Konusu, İzmir, Yunanistan, Ermenistan, Hicaz, Suriye-Irak-Filistin, Mısır-Sudan ve Kıbrıs, Fas-Tunus, Libya ve Ege Denizi Adaları, Uyruluk gibi hükümler yer almaktaydı. (Oran, 2009, s.129 v.d)

İstanbul, Osmanlı Devleti'nin başkenti ve Padişahın oturacağı yer olarak bırakılmakla birlikte, “Türkiye, Antlaşmaya, özellikle soy, din ve dil azınlıklarının haklarına saygı göstermez ise, Müttefik Devletler yukarıda belirtilen hükmü değiştirmek hakkını kesinlikle saklı tutar ve Türkiye, bu bakımdan alınacak bütün kararları kabul etmeyi şimdiden yükümlenir” ifadesi ile (Sönmezoğlu, 2011, s. 76) Türkiye mağlup devlet olarak oldukça ağır, yoruma açık ve riskli bir duruma sokuluyordu.

Boğazlar konusu 37-61 maddeler arasında düzenlenmişti. Boğazların savaşta ve barışta ülke ayırmaksızın ticaret ve savaş gemileriyle askerlik ve ticaret uçaklarına geçiş serbestliği rejimi öngörülmüş ve bu bölgede duruma hâkim olmak üzere bir Boğazlar

Komisyonu kurulmuştu. Komisyonda oylar eşit değildi. İngiltere'nin, Fransa'nın, İtalya'nın, Japonya'nın, Komisyona katılmak isterse ABD'nin, Milletler Cemiyeti'ne üye olması halinde Rusya'nın ikişer, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'nin birer oyu vardı. Komisyon üyeleri diplomatik ayrıcalıktan yararlandıkları gibi, özel bir bayrağı, özel bir bütçesi ve kendisine özgü bir örgütüyle yerel hükümetten bağımsız bir varlık olarak hareket ederek, devlet içinde devlet olacaktı. (Oran, 2009, s.129)

Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Kürtlere ise, Sevr Antlaşmasının üç maddesi (md.62-64) ile özerklik getirmekte ve bu özerkliğin bağımsızlığa dönüşmesini de mümkün kılan bir ifade kullanılmaktaydı. Bu özerklik daha sonra bağımsızlığa gidebilecek kadar muğlâk bir çerçeveye sahipti. (Oran, 2009, s.130)

İzmir, Osmanlı egemenliği altında kalmakla beraber Türkiye sözü edilen topraklar üzerindeki egemenlik haklarının Yunanistan'ın hâkimiyeti altına geçmesini sağlayan bir süreç başlatılmıştı. Bölge hukuken Yunanistan'a veriliyordu. (Sönmezoğlu, 2011, s. 77)

Antlaşmada Ermenistan ise bağımsız ve özgür bir devlet olarak tanımlanmaktaydı. Ayrıca, İtilaf Devletleri Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın belirlenmesi işini Amerika Birleşik Devletleri Başkanının hakemliğine sunmaya ve Ermenistan'ın denize çıkışı ile sınıra bitişik bütün Osmanlı topraklarını askersizleştirilmesine karar verilmiştir. (Sönmezoğlu, 2011, s. 78)

Dördüncü bölüm "Azınlıkların Korunması" başlığını taşımaktaydı. 140 ila 151. maddeleri içermekteydi.

Beşinci bölüm ise "Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerine İlişkin Hükümler" başlığı adı altında 152 ila 207. maddeleri kapsamaktaydı.

Altıncı bölüm "Savaş Tutsakları ve Mezarlıklar" başlığıyla 208 ila 225.

Yedinci bölüm de "Yaptırımlar" başlığı altında 226 ila 230. maddeler arasında içermekteydi.

Sekizinci bölümde ise "Mali Hükümler" başlığı altında 231 ila 260. maddeler yer almaktaydı.

261 ve 317. maddeler arasında “Ekonomik Hükümler” başlığını taşıyan dokuzuncu bölümde ise; uzun uzun ticari eylemler, ticari esaslar, mülkiyet, malların durumu, ticari sözleşmeler, sigorta ve ortaklıkların esasları gibi konularda hükümlere yer veriliyordu.

Onuncu bölüm ise 318 ve 327. maddeler arasında “Hava Ulaşımı” başlığını taşımaktaydı.

On birinci bölüm ise 328 ile 373. maddeler arasında “Limanlar, Su Yolları ve Demiryolları” başlığını taşımaktaydı.

Bu bölümlerin ardından “Çalışma” başlığını taşıyan on ikinci bölüm ise 374 ile 414. maddeler arasında yer almaktaydı.

Antlaşmanın metni “Çeşitli Hükümler” başlığını taşıyan on üçüncü bölüm ile sona ermekteydi. (Sönmezoğlu, 2011, s. 78; Oran, 2009, s.133)

3.1.1.2 Sevr Antlaşmasının Milletler Cemiyeti ile İlgili Maddeleri

Antlaşma ile yapılan düzenlemelerin yerine getirilmesinde Milletler Cemiyetinin etkin bir rolü vardı. Öncelikle Antlaşmanın ilk bölümü Milletler Cemiyeti Misakından oluşmaktaydı. Bu da antlaşmanın ne kadar Cemiyetle ve Cemiyetin de İngiliz politikalarıyla ilişkili olduğunu göstermekteydi. Nitekim 22. madde emperyalist politikaların nasıl gizlenmeye çalışıldığını ortaya konması açısından önem taşıyordu. Zira bazı anlaşılması güç kavramlarla dünya kamuoyunun dikkatleri çekilmeye çalışılıyor ve kendilerine sömürge yapılmak istenen yerlerin halklarını “medeni âlem seviyesine yükseltme” vaadinde bulunuyorlardı. Ayrıca, çağdaş dünyanın zor koşulları içinde henüz kendi kendilerini yönetemeyen halkların bulunduğunu ve söz konusu halkların korunması gerektiğini savunuyorlardı. Bu koruma şekli, Cemiyet adına ileri medeniyet düzeyine çıkmış uluslar tarafından kurulacak olan “manda” yönetimi idi. Daha önce Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer alan önemli stratejik yerler ve burada yaşayan halklar, manda idaresine verilecekti. Antlaşmanın 37. maddesine göre boğazlar, bütün ticari ve askeri gemilerle uçaklara açık olacaktı. Milletler Cemiyeti Konseyinin bir kararının uygulanması dışında bu sular abluka edilemez, hiçbir savaş hakkı kullanılamaz ve düşmanca bir harekette

bulunulamazdı. Diğer taraftan 38. madde ile boğazların denetimiyle görevlendirilecek olan Boğazlar Komisyonu belirleniyordu. Aynı zamanda 57 ila 61.maddeler de Milletler Cemiyetinin, komisyon üzerinde tek etkili merci olduğunu ortaya koyuyordu. (Taşkın, 2006, s. 41)

Milletler Cemiyeti “Kürdistan” meselesi hakkında da önemli yetkilere sahipti. Antlaşmanın 64. maddesine göre Kürtler, Milletler Cemiyeti Konseyine başvururlarsa, Konsey tarafından inceleme yapılacaktı. İncelemenin sonucunda nüfus yoğunluğu yeterli görüldüğü takdirde, “Kürdistan” kurulması kararı verilebilecekti. Türkiye de bunu antlaşma ile kabul ediyordu.

Sevr Antlaşmanın 72. maddesi ile de İzmir bölgesinde kurulması düşünülen yerel parlamento için, seçim tasarısının geçerliliği Milletler Cemiyeti Konseyine bırakılmıştı. Diğer taraftan Filistin bölgesinde de kurulacak olan Filistin Devleti'nin manda yönetimine bırakılacağı düşünülmüştü. Milletler Cemiyeti Konseyi, antlaşmanın 95 ve 96. maddesine göre bu Manda yönetiminin hangi ülke tarafından yapılacağını ve yönetimle ilgili hususları belirleyecekti. (Taşkın, 2006, s. 41)

Osmanlı Devleti, antlaşmanın uyrukluk ile ilgili kesiminde yer alan 127. maddesine göre, 125. maddede öngörülen kişilerin göç etmeleri kolaylaştıracaktı. Bu amaçla da Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından öngörülen bütün önlemleri almayı kabul etmişti. Sevr Antlaşması aynı zamanda azınlıkların hukukunu düzenleyen hükümlerde de Milletler Cemiyetine yetkiler vermektedir. 142. maddeye göre Osmanlı Hükümeti, azınlıklarla ilgili çalışmaları kontrol etmek için Konseye kolaylık sağlamayı kabul etmişti. Azınlıklarla ilgili hakemlik komisyonlarını da kabul etmek zorundaydı. Bu komisyonlar 144. maddeye göre Konsey tarafından belirlenecekti. Yine, 151. madde ile bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi için ne gibi önlemler alınacağı Milletler Cemiyeti Konseyinin incelemelerine bırakılmıştı. (Taşkın, 2006, s. 41)

Antlaşmanın 257. maddesinde ise İtilaf Devletlerinin Osmanlı Hükümetinden talep ettiği mali yükümlülükler yerine getirildiği ve savaş öncesine ait Osmanlı borçlarının ödenmesi durumunda, mali komisyonun görevinin son bulacağı ifade ediliyordu. (Taşkın, 2006, s. 41) “Kimi Devletlere Birtakım Limanları Kullanma Hakkını Tanıyan Hükümler” başlığını taşıyan alt kesimin 352. maddesi ise Ermenistan’a Trabzon limanı üzerinden

Karadeniz'e özgür bir şekilde çıkış hakkı tanımıştı. Trabzon limanında serbest bölge genel rejimi uygulanacaktı. Bölgeyle ilgili tüm düzenlemeler Ermenistan, Türkiye ve Milletler Cemiyetinin atayacağı bir temsilciden kurulacak bir komisyon tarafından yapılacaktı.

Son bölümün 428. maddesinde Milletler Cemiyeti denetimi altında bir Hac Ziyaretleri Karantina Koordinasyon Komisyonu kurulması kararlaştırılmıştı. İlgili bölümün 432. maddesinde; antlaşmanın doğrudan veya dolaylı olarak uygulanmasında Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti Konseyinin yapacağı soruşturmaları kabul etmekle yükümlü olduğu belirtilmekteydi. (Taşkın, 2006, s. 42)

3.1.2 Milli Mücadele Dönemi

I.Dünya Savaşına Almanya – Avusturya grubu yanında katılan Osmanlı Devleti savaş sonunda yenik düşen devletlerarasında yer aldı. Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaşı sona erdirmiş, ardından da mütarekenin yedinci maddesinde yer alan “Müttefiklerin kendi güvenliklerini tehlike altında gördüklerinde her yeri işgal edebilecekleri” ifadesine dayanarak ülkenin büyük çoğunluğunu işgal etmeye başlamışlardır. (Sönmezoğlu, 2004, s.83) İtilaf devletlerinin işgalinin ilk yıllarında işgale karşı hemen büyük tepki oluşmamıştır. Halkın direnişe katılması önce doğuda galip devletler özellikle Fransızlar ile birlikte hareket eden Ermenilerin giriştikleri eylemlere tepki olarak gelişmiş, Batı'da ise İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve Yunan ordusunun çevresine zarar vererek Anadolu'nun içlerine doğru harekete başlaması sonrasında belirginleşmeye başlamıştır. (Sönmezoğlu, 2011, s.86) Bu durum Osmanlı Devleti'nin sonunun gelmesine, yeni Türk Devletinin ortaya çıkmasına giden yolun başlangıcı olmuştur.

Mondros Mütarekesi gereği, Mustafa Kemal'in başında bulunduğu ordunun İngilizlere teslim olması gerekliliği vardır. Bundan sonra Mustafa Kemal ile Erkânı Harbiye Nezareti ile telgraf trafiği başlayacaktır ki, Mustafa Kemal, İskenderun, Hatay ve Suriye sınırlarındaki yerlerin Türk toprakları olduğunu ve buraların mutlak olarak elde tutulması gerekliliği vurgulanmakta ve buradaki bir kısım grubu Türk topraklarına çekebilmek içinde 3 Kasım tarihli telgraf çekerek ordu terhisi hakkında belirsiz olduğunu ileri sürdüğü noktalara açıklık getirilmesini ister. Bu arada ileride Milli Mücadelede kullanılacak ordunun bir kısmını da Anadolu topraklarına geçirmek için uğraşır. (Gürlük, 2010 S.54) En sonunda 10 Kasım

1918'de Adana'dan İstanbul'a gelir ve 13 Kasım ile 16 Mayıs 1919 tarihleri arasında İstanbul'da bir takım çalışmalar içine girecektir.

Mustafa Kemal İstanbul'da Mondros Mütarekesi imzalanmasına rağmen devlet riyasetinde bir takım girişimlerde bulunmaktadır. Yeni bir Hükümet kadrosu ile kendisinin de Harbiye Nazırlığını istiyordu. Mustafa Kemal, İtilaf devletleri ile görüşerek parçalara ayrılmamış bir Osmanlının daha faydalı olabileceğine inandırmak ister. Bu konudaki devletin üst yöneticileri katında konuştuğu kişiler ve de Sultan Vahdettin'den de 4 defa görüşmüştü, istediği desteği göremeyecektir. İstanbul'da bulunan İtalya Yüksek Komiseri Carlo Sforza ile görüşmüştür ki yine bir sonuç alamamıştır. Etrafında ancak ileride Milli Mücadele kadrosunda da görebileceğimiz birkaç kişi bulunacaktır. Kendisi için İstanbul'da tehlikeli olmaya başlamıştır. Beşiktaş Akaretlerdeki evi İtalyanlarca basılmaya başlamıştır. (Aydemir, 2009, s.321)

Bu şartlar altında Mustafa Kemal, mücadele etmek için daha zor ulaşılabilen ve denetim ve risk açısından daha rahat hareket edebileceği Anadolu'ya geçmenin isabetli olacağını düşünmüştür. Fakat bu noktadaki zorluk; hala Osmanlı ordusunun resmi bir üyesi olduğundan Anadolu'ya kendi isteği doğrultusunda geçme şansının bulunmayışıdır.

Anadolu'ya geçebilmek için en uygun fırsat eline bir görevlendirme sonucunda geçer. İtilaf Devletlerince Samsun ve çevresindeki Türklerin Rumlara yaptıkları insanlık dışı hareketlerin durdurulması isteğini yerine getirmek, durumu kontrol ve zabıt altına almak üzere yetkili bir subay aranmaktadır. Görev Mustafa Kemal'e verilir.

Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçişinde isteklerini rahatça yerine getirebilmek için de III. Ordu Müfettişliği görevi ile gönderilecek ve bu yetkiyi bizzat Damat Ferit Paşa'dan alacaktır. Bu yetki ile Mustafa Kemal, Kazım Karabekir komutasındaki 15. Kolordu ve 3. Kolordu Komutanı Albay Refet Bey bununla birlikte Anakara'daki 20. Kolordu ve Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Kastamonu, Kolordularla da temas halinde olabilecekti. Trabzon, Erzurum, Sivas, Van, Erzincan ve doğal olarak Sivas yetki alanları içindeydi. (Gürlük, 2010, s.54)

Mustafa Kemal bundan sonra işe Anadolu'da işgallere karşı kurulan Milli Mücadele Kuruluşlarını bir çatı altına toplamakla işe başlayacaktır. (Trakya Paşaeli, Vilayeti Şarkıye Müdafaa-i Hukuku Milliye, Trabzon ve Havalisi âdemi Merkeziyet Cemiyeti) Bu noktada

Mustafa Kemal'in, İstanbul'dan umudunu kestiği ve halka dayanan, Türkiye coğrafyası ile dış konjonktürü iyi okuyup kullanan bir devrim ve kurtuluş hareketi izleyeceği belli olmaya başlamıştır. Mustafa Kemal verdiği kararını Nutuk'ta şu şekilde açıklamaktadır:

“Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve saygın bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu, ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir.... Öyleyse ya bağımsızlık, ya ölüm.” (Gürlük, 2010, s.55) der ve bu slogan ile Anadolu halkının da desteğini alarak yola çıkar.

16 Mayıs 1919'da Samsun'a hareket eden Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. İngilizlerin denetiminde olan Samsun'da milli mücadele hareketi için yapmayı planladığı şeyleri gerçekleştiremeyeceğini düşünerek 25 Mayıs'ta Havza'ya geçti.*

Mustafa Kemal ilk iş Samsun'daki asıl durumu yani Rumların Türklere olan zulümlerinden bahsederek Osmanlı Hükümetini bilgilendirmiş zaman kazanmıştır. Arkasından ise kendi aklındaki planları gerçekleştirmek için çalışmalarına yoğunlaştırır ve Amasya Genelgesi (22 Haziran 1919) ile Türk milletinin kendi bağımsızlığını kendisi kazanacaktır diyerek Anadolu ihtilalini başlatır. Akabinde bütün Milli Mücadele Cemiyetlerini bir çatı etrafında toplamaya ve Milli mücadele yolunda hukuksal ve silahlı olarak neler yapılacağını belirlemek adına sırasıyla Erzurum (23 Temmuz - 7 Ağustos 1919) ve Sivas (4 -11 Eylül 1919) Kongreleri gerçekleştirilir.

* Samsun'a çıkışını Mustafa Kemal, Nutuk'ta şu şekilde anlatmıştır: "1919 yılı Mayıs'ının 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Genel durum ve manzara : Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum, Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, Şartları ağır bir ateşkes Antlaşması imzalamış, Büyük Harbin uzun yılları boyunca, millet yorgun ve fakir bir halde. Milleti ve memleketi Dünya Savaşı'na sokanlar, kendi hayatları endişesine düşerek memlekette kaçmışlar. Saltanat ve hilafet makamında bulunan Vahdettin, soysuzlaşmış, şahsını ve yalnız tahtını emniyete alabileceğini hayal ettiği alçakça tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükümet aciz, haysiyetsiz, korkak, yalnız Padişahın iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını koruyabilecek herhangi bir duruma razı, Ordunun elinde silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta. İtilaf Devletleri, ateşkes Antlaşmasının hükümlerine uymağa lüzum görmüyorlar. Birer vesileyle itilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da Adana vilayeti Fransızlar, Urfa, Maraş, Gaziantep İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalya askeri birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta yabancı subay ve memurlar ve ajanlar faaliyette. Nihayet başlangıç kabul ettiğimiz tarihten dört gün önce 15 Mayıs 1919'da itilaf Devletleri'nin uygun görmesiyle Yunan ordusu İzmir'e çıkartılıyor. Bundan başka, memleketin her tarafından Hıristiyan azınlıklar gizli, açık milli emel ve maksatlarını gerçekleştirmeğe, devletin bir an evvel çökmesine, çalışıyorlardı." (www.ataturk.net, Önemli Olaylar Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışı)

Bu kongrelerle yeni bir devletin temelleri atılmaktadır. Bağımsızlığa dönük kararlar alınmaktadır. Temsil Heyeti kurulmakta, bu temsil heyeti Doğu Anadolu'yu değil tüm Türkiye'yi temsil etmektedir. Sonuçta, ulusun kendi geleceğini kendisinin belirlemesi yönünde kararlar alınır ve ne Sevr antlaşması ne de işgal geçerli sayılmaz. Buna bağlı olarak ta Manda ve Himaye reddedilir. Yine Anadolu işgali ile çeşitli bölgelerde ortaya çıkan Kuvva-i Milliye hareketlerine destek verilmesi kararlaştırılır. Bu yolda elbette İtilaf devletleri ve özellikle İngiltere'nin, Osmanlı Devleti Hükümeti, Damat Ferit Paşa ve Sultan Vahdettin kanalıyla Anadolu halkını ve Kongreye katılanları etkilemek ister. Devlete baskı yapan İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti içerisinde farklı görüşlerden insanların da desteğini alarak Mustafa Kemal ve hareketine karşı mücadele başlatır. Bu konuda atılan ilk adım ise Mustafa Kemal'in askerlik mesleğinden alınması ve tutuklanması kararı olur. Mustafa Kemal ise karar ulaşmadan önce istifa ederek, mücadeleyi devlet desteği ve yetkisi olmadan sivil olarak devam ettirme yolunu seçer.

Milli Mücadele döneminde hukuksal ve silahlı mücadelesinde artık Mustafa Kemal sivil ama bir "Lider" sıfatıyla yoluna kendisi ile birlikte olan kadroyla yola devam etmektedir. Bu uzun yolu belli başlı noktaları ise, Osmanlı Hükümetinin başına Ali Rıza Hükümeti geçince onlarla Amasya Görüşmeleri yapıldı. (20 – 22 Ekim 1919) bu görüşmelerden çıkan sonuçla 12 Ocak 1920 yılında Mustafa Kemal'in itirazlarına rağmen İstanbul'da toplanmıştır. Osmanlı Mebusan Meclisinden 28 Ocakta Misak-ı Milli kararları çıkmıştır. (Soysal, 2000, s.15) Misakı Milli ile gelecekteki bağımsız Türkiye sınırları maddeler halinde ortaya konmuştur. Ancak bu durum İtilaf devletlerince hoş karşılanmamış ve 16 Mart günü İstanbul resmen işgal edilmiş, birçok milletvekili tutuklanmış ve Malta Adasına sürgüne gönderilmiştir. İstanbul'un resmen işgali, Mustafa Kemal'in tezlerinin haklılığı yönünde halk üzerinde kuvvetli bir inanç yaratmış ve ona olan güveni arttırmıştır.

Bunlardan sonra, Osmanlı Mebusan Meclisi kapanmış, 23 Nisan 1920'de Mebusan Meclisi yerine Anadolu'da Millet egemenliğine dayalı Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. 10 Ağustos 1920'de Osmanlı Hükümeti Sevr antlaşmasını imzalayınca TBMM ile Osmanlı Hükümeti arasındaki iletişimde tamamen kopmuştur.

Türkiye Meclis olarak dış politikada ilk olarak Sovyetlerle görüşmelere girmiş, onlardan hem maddi anlamda, hem de manevi anlamda Milli Mücadele adına destek

görmüştür. Bu ortalıktaki en büyük ortak görüş iki milletinde emperyalist düşüncedeki Batılı devletlere karşı verdikleri mücadele olmuştur.

Rusya'nın destek sebeplerinin en önemlilerindedir. Sovyetlerle 24 Ağustos'ta iki taraf arasında parafe edilen antlaşma bazı sorunlar nedeniyle imzalanamadı. Doğu'da Ermenilere karşı Eylül 1920'de harekât başlatıldı. Bu harekâtın sonucu Türkiye ile Ermenistan arasında imzalan Gümrü Barış Antlaşmasıdır. (3 Aralık 1920) Bu TBMM'nin ve Türk ordusunun ilk hukuksal ve silah anlamındaki başarısıdır. (Gürlük, 2010, s.56)

Düzenli ordunun kurulması ile birlikte Türkiye Hükümeti, silahlı alanda 6 Ocak 1921'de Batı cephesinde I.İnönü Muharebesini ilk düzenli ordusunun başarısını kazanmıştır. Bu başarı İtilaf devletleri ile Londra'da 27 Şubat 12 Mart 1921 tarihli konferansa davet ile sonuçlanacak ancak, bir sonuç elde edilemeyecektir. Zira İtilaf devletleri, TBMM heyetine de Sevri kabul ettirmek istemiş ve anlaşma imkânı baştan ortadan kalkmıştır.

TBMM dış politikada yukarıdaki sadece sorunlarla boğuşmamakta önemli başarılar kazanmaya da devam etmektedir. 1 Mart 1921'de Afganistan ile Moskova'da dostluk antlaşması imzalanmıştır. Ardından 16 Mart 1921'de Rusya ile Moskova antlaşması imzalanır. Bu antlaşma ile büyük devletlerden biri Türkiye'yi ve Misak-ı Milli sınırlarını tanıdı. Bu antlaşmanın 5. Maddesi ile birlikte Rusya İstanbul ve Boğazlar üzerindeki haklarından da vazgeçiyordu. 13 Ekim 1921'de de Rus topraklarına dâhil edilen ermeni ve Gürcülerle yeniden Kars antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile de Moskova antlaşmasındaki maddeleri bu iki millet kabul ediyordu. Bundan sonra da Rusların Milli Mücadeledeki desteklerine rağmen Sakarya savaşı sonuna kadar Enver Paşayı yedek plan olarak tutmaktadır. (www.ataturk.net, Milli Mücadele Yılları, e.t. 16.06.2011)

Türk Hükümetinin diğer bir silahlı başarısı yine 23 Mart 1 Nisan 1921'de yapılan II. İnönü zaferidir. Bu zaferin ardından 10 – 24 Temmuz 1921'de Yunanlılara karşı yapılan muharebe Türk ordularının Sakarya Doğusuna çekilmesi ile sonuçlanmış; bundan sonra, Mustafa Kemal uzun bir aradan sonra Başkumandanlık sıfatı ile TBMM'nin yetkilerini 3 aylığına almış ve bunun en büyük sonucunu olarak da Sakarya Muharebesini kazanmıştır. Artık, silah ve prestij bakımından güç yitiren Yunan Kuvvetlerine artık taarruz zamanı gelmiştir.

II. İnönü muharebesinden sonra özellikle İtalya yavaş yavaş Anadolu'dan çekilmeye başladı. Bu çekilme 5 Temmuz 1921'de bitti. Fransızlar ise 1921 ortalarında Türk Hükümeti ile görüşmeler başladılar. Yunanlılara ve Ermenilere bu Anadolu işgalinde en çok desteği verenler artık geri çekilmeye başladılar. Fransa özellikle Kilikya'da Türk direncinin yoğun olması ve Fransa'nın burada para ve asker kaybetmesi Fransa kamuoyunda da burada ne işimiz var sorularını gündeme getirmeye başlamıştır. Ayrıca Avrupa'da Ren bölgesinde Almanlara karşı İngilizlerle karşı karşıya gelmeye başladılar. Fransa halkından da yoğun baskı vardır. 20 Ekim 1921'de bir antlaşma hazırlanır ancak bu antlaşma Fransızlarla Türkiye'nin Sakarya savaşını kazanmasına kadar devam askıda kalacaktır. 21 Ekim 1921'de Ankara antlaşması imzalanacaktır. Bu antlaşmada en önemli maddeler Misak-ı Milliye tanımaktadırlar (madde 6) ayrıca ileride Hatay sorunu ile de gündeme gelecek olan ve İskenderun sancağı ile ilgili bir madde de yer almaktadır. Buna göre 7. Madde de İskenderun için özel bir yönetim şekli belirlenecek ve buradaki çoğunluğu oluşturan Türk halkı için kültürel alanda gelişimlerini sağlayacak haklar tanınacaktır. (Gönlübol, 1997, s. 31)

3.1.2.1 Mudanya Mütarekesi

Büyük taarruzun zaferle sonuçlanması üzerine İtilaf Devletleri TBMM' ne mütareke çağrısında bulundular. Türk Ordusu ile İngiliz işgal kuvvetleri arasında bazı gerginlikler yaşanmasına rağmen görüşmeler 3 Ekim 1922'de Mudanya'da başladı. Fransa ile yapılan antlaşmadan sonra İngiltere yalnız kalacaktır.

Görüşmeler sırasında Fransa Olağanüstü Komiseri olan General Pellé İzmir'de Mustafa Kemal ile görüşmeye gelmiş ve tarafsız bölge olarak addettikleri yere Türk Ordularının girmesinin uygun olmayacağı beyanında bulunmuştur. Mustafa Kemal ise böyle bir tanımın kendilerince geçerli olmadığını ve Trakya'yı kurtarmadıkça da Türk ordusunu durdurmanın mümkün olamayacağı uyarısında bulunmaktadır. (Gönlübol, 1997, s. 41)

Bu görüşmeler sırasında Müttefiklerden 23 Eylül günü bir Mütareke için toplantı yapılması adına nota verirler. Bu nota ile ilgili Mustafa Kemal Nutuk'ta "...savaşın durdurulması ve konferans ve barışla ilgili..." iki önemli nokta olduğunu ifade ettikten sonra bu notada ayrıca, Venedik ya da başka bir yerde toplanacak olan konferansta İngiltere, Fransa, Japonya, Yunanistan, İtalya, Romanya, Sırp- Hırvat ve Sloven devletlerinin de davet edileceği belirtilmekte. Notada Türkiye'nin Boğazlar ve azınlıklar ve de "Milletler Cemiyetine"

katılmamızla ilgili tabirlerde yer almakta. Mustafa Kemal bu notaya cevabını 29 Eylülde verdiğini ifade etmektedir. (Gürlük, S., 2010 S.56) Bu notada barış görüşmelerine olumlu baktığımızı ifade ettikten sonra Konferans 3 Ekim 1922’de başlamıştır.* (Gönlübol, 1997, s. 42)*

Zaman zaman gergin anların yaşandığı , hatta görüşmelerin kesilmesi tehlikesinin doğduğu ve Türk Ordusunun yeniden harekât hazırlıklarını giriştiği mütareke görüşmeleri 11 Ekimde uzlaşmayla sonuçlanmıştır.

14 Maddelik Mudanya Mütarekesinin önemli hükümleri şunlardır:

- * Mütareke imzalandıktan üç gün sonra, 14/15 Ekim gecesi yürürlüğe girecektir.
- * Türk ve Yunan kuvvetleri arasındaki silahlı çatışma sona erecektir.
- * Yunanlılar Doğu Trakya’yı 15 gün içerisinde boşaltacaklar, bölge, itilaf Devletleri aracılığıyla 30 gün içerisinde Türk yönetimine devredilecektir.
- * Barış antlaşması imzalanıncaya kadar Türk ordusu Trakya’ya geçemeyecektir. Buna karşılık iç güvenlikle ilgili olarak sayısı 8000’i aşmayacak bir jandarma kuvveti gönderilebilecekti.
- * Barış antlaşmasının imzalanmasına kadar Meriç’in sağ sahili ve Karaağaç İtilaf Devletlerinin işgali altında kalacak ve Türk kuvvetleri Çanakkale Boğazı ve İzmit’te belirlenen çizgiyi geçemeyeceklerdir.

Mütarekeyi kabul etmek istemeyen ve imzalamaktan kaçınan Yunan Hükümeti aradığı desteği bulamamış ve sonuçta 14 Ekimde imzalamak zorunda kalmıştır. Bu arada TBBM, Doğu Trakya’nın teslim alınması ve orada Türk yönetiminin kurulmasıyla ilgili olarak Refet Paşa’yı görevlendirmiştir.

Mudanya Mütarekesiyle Türk-Yunan çatışmasının sona erdirilmesi ve Doğu Trakya’nın kurtarılması gibi gelişmeler Türk tarafının lehine sonuçlar doğuracak gelişmeler

* Konferansa katılan Türk Heyeti, İsmet İnönü Başkanlığında, Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım Gündüz, Yarbay Tevfik Bıyıklıoğlu, Binbaşı Seyfi Düzgören ve Kızılay ikinci Başkanı Hamit Bey ile iki katipten oluşmaktadır

* Mudanya Konferansında İtilaf Devletleri için İngiltere adına General Harrington, Fransa adına General Charpy, İtalya adına Monbell temsil etmekte ancak, en önemli muhatabımız olan Yunanistan adına görüşmelere kimse katılmamaktadır. Yunan temsilcileri olan General Mazarakis ile Albay Sariyanis Mudanya’da gemide beklemişlerdir.

olarak göze çarparken, İstanbul ve Boğazlarda Türk egemenliği tam anlamıyla kurulamamıştır. Gerek Boğazlar üzerinde kontrolün sağlanamamış olması, gerekse Trakya'ya ordu geçirilememesi, barış konferansı öncesinde Türk Hükümetinin pazarlık gücünü sınırlandırmıştır. Bu hükümler, birçok noktada önemli kazanç sağlayan Mudanya Mütarekesinin zayıf halkalarından bir kısmı olarak değerlendirilebilir. (Gönlübol, 1997, s. 43)

Sonuçta bu gergin gelişmeler ve tartışmalar Türkiye lehine sonuçlanmış ve 11 Ekim günü Mudanya Ateşkes antlaşması imzalanmıştır.

3.1.2.2 Lozan Konferansı

İsviçre'nin Lausanne (Lozan) şehrinde bir barış konferansının düzenlenmesi için Müttefik devletlerinden 27 Ekim tarihli bir nota gelmiştir. Yalnız Müttefikler sadece Türk Hükümetini değil, İstanbul hükümetini de bu barış konferansına davet etmekteydiler. Burada amaç, ikilik yaratarak ortamdan yararlanıp istediklerini Sevr'i kabul ettirmektir. Mustafa Kemal buna engel olabilmek için Saltanatın kaldırılması zamanının geldiğine hükmetti. 1 Kasım 1932 yılında Saltanat Kaldırılmış böylece Lozan'da asıl mesele üzerinde odaklanılabilecekti. (www.stratejikboyut.com, Lozan Konferansı Perde Arkası) Türkiye'yi Lozan'da temsil edecek heyetteki kişilerin ve de en önemlisi Lozan'da Türkiye'nin bağımsızlık haklarını savunacak kişinin günü kurtarma ve "Hasta Adam" zihniyetinden ayrı hareket etmesi gerekmektedir.

Lozan'da Batılı Devletlerin kendilerini galibiyet havası içinde hissederek, Türk Misak-ı Milli haklarını ezmelerine izin vermeyecek bir kimse olmalıydı. Lozan'a gidecek heyetin belirlenmesinde özellikle bu heyetin başında ve görüşmeleri yürütecek kişi olarak ta Mustafa Kemal İsmet İnönü'yü uygun görmüştü. Mudanya Mütarekesindeki başarısından dolayı ve Milli Mücadelenin silahlı cephesinde bulunarak yaşanan acıları en iyi gören ve Osmanlı Diplomasisi geleneğinden gelmeyen kişilerden biriydi. *

Hükümet Konferansa giden heyete yola çıkarken Bakanlar Kurulunda kaleme alınmış on dört maddelik bir talimat verdi. Bu talimatların ilk yedi maddesi sınırlarla, izleyen beş

* Lozan Konferansı'na katılan Türk heyeti, baş delege İsmet Paşa, Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur ve Maliye Bakanı Hasan Bey'den oluşmaktaydı.

maddesi yeni devletin düzeni, son iki maddesi ise Osmanlı'dan ayrılan ülkelerdeki düzenle ilgiliydi. (Oran, 2009, s.217-218)

Konferans 20 Kasım 1922 tarihinde İngiliz Lord Curzon başkanlığında askeri ve topraksal konuların ele alınacağı birinci komisyon, İtalyan Marki Camillo Garroni'nin başkanlığında Türkiye'deki yabancıların statüsünün belirleneceği ikinci komisyon ve Fransız George Barrere'nin başkanlığında mali ve ekonomik konuların görüşüleceği üçüncü komisyon temelinde toplanıyordu. İlk dönem görüşmeleri sırasında İsmet Paşa, Türkiye'nin bağımsız ve egemen bir devlet olarak varlığının kabulünü sağlamaya ve diğer ülkelerle eşit şartlarda hak ve yetkilere sahip olduğunu anlatmaya çalışmış ve bu konuda ki kararlılığını ortaya koymuştur. (Sönmezoğlu, 2011, s. 191) *

Konferansa katılan ülkelerin katılım amaçlarına baktığımızda ise, Lozan'da asıl mücadele dönemin galip devletlerinden olan İngiltere ve Türkiye arasında olacaktı. İngiltere ile hem ekonomik hem de sınır sorunlarımız vardı. Fransa bu konferansa kapitülasyon ve borçlar gibi ekonomik çıkarları için bulunurken, İtalya Adalar, Kapitülasyon ve kabotaj için, Sovyetler aramızda sorun yoktu onlar bize Boğazlar konusunda yardım için bulunuyorlardı. (Gürlük, 2010, s.S.62-63)

Lozan konferansının ilk bölümü İngilizlerle olan mücadelelerle geçmiştir. Bu dönemde İngilizler hem İstanbul'da boğazları hem de Musul da bulunarak Türkiye'nin sınırlarını tehdit etmekte ve bir baskı yaratmak istemekteydi. İngiltere adına görüşmelere

* İsmet İnönü görüşmeler sırasında Lord Curzon'dan sonra söz almış ve şu konuşmayı yapmıştır: “Sayın Başkan, Dört Yılı aşan bir süre önce, Başkan Wilson'un ilkelerine ve bunlara inanç duygusuna dayanarak yapılmış bir silah bırakışımı [mütareke], Osmanlı İmparatorluğunun da katılmış bulunduğu çarpışmaları resmen durdurmuştu. Barışın nimetlerinden her zaman yoksun kalan Türk ulusu, o tarihten bu yana, hak ve adalet elde etmek için ara vermeden yaptığı barış girişimlerinin yetersizliğini ve hiçbir şeye yaramadığını görerek ve artık hiç bir kurtuluş umudu kalmadığını anlayarak, varlığını korumağı ve maddi ve manevi kendi kaynaklarıyla bağımsızlığını kazanmayı başarmıştır. Türk ulusu, bu yolda, pek çok acılara katlanmış, sayısız fedakârlıklara rıza göstermiştir. Özgür uluslar, bütün bunlara, içten bir yakınlık ve anlayış duygusuyla tanık olmuşlardır. Kadın ve çocuk, her yaşta her durumdaki Türkler, bu savunma savaşına katılmışlardır. 1918'den bu yana, Türk ulusunun karşılaştığı sonu gelmez saldırıları ve acıları burada hatırlamaktan kendimi almıyorum. Halâ bu dakikada bile, bir milyondan çok mâsum Türkün, Küçük Asya ovalarında ve yaylalarında, evsiz ve ekmezsiz, başıboş dolaştıklarını da hatırlatmak isterim. Türk ulusu, insan gücünü aşan bu fedakârlıklara katlamakla, uygar insanlık içinde, köklü bir yaşam gücüne sahip uluslara özgü olan varlık ve bağımsızlık haklarıyla, barış, huzur ve çalışkanlık unsuru olarak, büyük bir yer kazanmıştır. Türkiye Büyük Mille Meclisinin kesin amacı, bu yeri korumak ve güçlendirmektir...” diyerek Lozan'da Müttefiklerin ilerinin kolay olmayacağını ortaya koymaktadır.

katılan Lord Curzon İstanbul boğazları ve Musul sorununu güce dayalı diplomatik manevralarla çözüme ulaştırmayı amaçlamaktaydı. (Sönmezoğlu, 2011, s. 191)

Fransa ile, borçlar ve kapitülasyonlar yüzünden anlaşmazlıklar yaşanmaktaydı. Ancak Alman sorunu Fransızları daha ılımlı bir vaziyette tutmaktaydı. İtalya On İki Adayı aldıktan sonra zaten daha çekimser davranacaktır. Sovyetler Boğazlar konusunda Karadeniz'e sahili olmayan devletlere kapalı olması için Türk kuvvetlerinin boğazlarda söz sahibi olması gerekiyordu. 1922 sonlarına doğru Konferans çıkmaza giriyordu. Müttefik devletleri hiç bir koşulda memnun edilemiyor ve Lord Curzon müttefik diğer devletler konuşmadan cevap vermiyor, Türk Hükümetinin birçok itirazlardan sonra bütün istekleri kabul etmek zorunda kalacağına inanıyordu. Müttefiklere göre Türk milletinin tam bağımsızlık fikri onlara imkânsız geliyordu. İsmet İnönü de bu konferansın giderek çıkmaza girdiğinin farkındaydı ve bu konuda Ankara'ya bir telgraf yollayarak bunu bildirdi. 20 Aralık 1922 tarihli telgrafta Boğazlar komisyonu ile ilgili kararları gönderdikten sonra "Eğer niyetleri bu ise ısrar edeceklerinden Konferansın inkıâ ihtimali vardır. Konferansın inkıtâ buhranlarına karşı İstanbul'da ve orduda daima hazır bulunmak lâzımdır." demektedir. (Gürlük, 2010 S.63)

Lozan Konferansının ilk döneminde Yunanistan ile esirlerin mübadelesi, iki ülke arasındaki sınırların tespiti ve iki ülke arasında nüfus mübadelesi gibi konularında çözüm sağlanarak antlaşmaya varılmıştır. (Sönmezoğlu, 2011, s. 192) 31 Ocak 1923 günü Lord Curzon İsmet İnönü'ye bir barış antlaşması taslağı sunmuş ve kısa sürede imzalanmasını istemiştir.

Böylece Türkiye'nin yaklaşık iki buçuk ay süren görüşmelerde kendisi için hayati öneme sahip sorunların henüz çözüme ulaşmadığı halde Lord Curzon ve müttefikleri tarafından hazırlanan anlaşma taslağının kabul edilmesi için her geçen gün baskısını artırmaktadır. İsmet Paşa ise Müttefiklerin önerilerini göz önüne alarak 4 Şubat 1923 günü Barışı en kısa sürede sağlama olanağını sağlamak üzere son bir çaba göstererek, Türk Temsilci Heyetinin vardığı sonuçları kapsayan karşı antlaşma taslağını, İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilci Heyeti Başkanlarına sunmuştur. İsmet İnönü bu taslakta toprak sorunları, mali sorunlar, sağlık, uyrukluk, azınlıklar gibi sorunlar üzerinde genelde barışın yapılmasına engel olabilecek hiçbir görüş ayrılığı kalmamış olduğunu belirtmiştir. (Uçarol, 2010, s..698)

4 Şubat'ta Türk heyeti, Boğazlar, Musul ve azınlıklar konusunda antlaşma dışına bırakılmasını kabul ederken adli ve mali konularda ise direniyordu. Bunun üzerine İngiliz heyet 5 Şubat'ta Lozan'dan ayrıldı. Bundan sonra da İsmet İnönü'yü ikna etmek mümkün olmadı ve Konferans ertelendi. (Gürlük, 2010 S.62-63)

Konferansın ikinci dönemine kadar Lozan konusunda İsmet İnönü'ye TBMM'de muhalefetten ve iktidardan destek gelir İsmet İnönü, 20 Şubat ve 27 Şubat arasında Meclise Lozan'daki görüşmelerden bahsetmiştir. Bundan sonra İsmet İnönü'ye karşı muhalefetler başlamış ve Lozan'da verilen tavizler konusunda şikâyetler olmuştur. 6 Mart günü de Mustafa Kemal ile Ali Şükrü Bey arasında şiddetli tartışmalar yaşanır. Ki bundan sonra da zaten I. TBMM ile fazla ilerlenemeyeceği anlaşılmıştı. 16 Nisan 1923 'de TBMM yeni seçimlere gitti. (Gürlük, 2010, s. 63)*

II. Dönem Lozan Konferansında Müttefikler oldukça belirgin bir dayanışma içerisinde gözükyorlardı. Konferansın ikinci bölümünde Kapitülasyonlar ve Kabotaj sorunu üzerinde duruldu. Yunanistan'dan istenen savaş tazminatı yerine de Karaağaç alınmıştı. Lozan antlaşması en sonunda 24 Temmuz 1923 'de imzalanarak bir sonuca varıldı. Bu antlaşma TBMM'de 227 üyenin 14'ünün aleyhte oyuna karşılık 213'ünün kabul oyları ile 23 Ağustos 1923'de onayladı. (Uçarol, 2010, s. 719)*

Lozan'a antlaşması 143 madde, ekler, Türkiye ile Batılı bazı devletlerarasında verilen mektuplar ve sözleşmeler vardır.

Bunlar arasından sınırlar konusuna ilişkin olarak şunlar aktarılabilir. Konferansta 1921'de saptanmış Sovyet sınırı ile 1639'da Kasr-ı Şirin Antlaşmasıyla saptanmış İran sınırı görüşülmedi. (Oran, 2009, s.223) Fransa ile de 20 Ekim 1921 ön Ankara antlaşması ile

* 23 Nisan 1923'de yeni Meclis açıldı aynı gün Lozan Konferansının II. Dönemi de başlamış oldu. Bu konferansta farklı olarak Lord Curzon yerine İngiltere'yi Mr. Rumbold almıştır. Fransa adına General Pellé, İtalya adına Montagna temsil ediyorlardı.

* Mustafa Kemal İsmet İnönü'nün bu başarısından ötürü aynı gün kendisine bir telgraf yollar ve Lozan Başarısı için tebrik eder. "Ulusun ve Hükümetin yüksek kişiliğinize vermiş olduğu yeni görevi başarı ile sonuçlandırdınız. Yurda sıra sıra yararlı işlerle dolu olan ömrünüzü bu kez de tarihsel bir başarıyla yücelttiniz. Uzun savaşmalardan sonra yurdumuzun barışa ve bağımsızlığa kavuştuğu bu günde parlak başarılarınız dolayısıyla sizi, sayın arkadaşlarımız Rıza Nur ve Hasan Beyleri ve çalışmalarınızda size yardım eden bütün Delegele Kurulu üyelerini i.ten duygularla kutlarım." (Selin Gürlük, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Cemiyetine Girişinin İzmir Basınına Yansıması, İzmir 2010 S.63)

belirlenmiş ve antlaşma metnindeki 3. Madde ile atıfta bulunulur. Yunanistan ile adalar ve sınır konusunda Karaağaç Türkiye'ye kalıyor. Türk Yunan sınırı 3 Kasım 1926 antlaşması ile düzenlenir. Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının güvenliği için Tavşan, İmroz ve Bozcaada ,Türkiye'ye bırakılıyor. İtalya'ya On İki Ada ve Meis adaları bırakılıyordu. İngiltere ile Musul konusunda antlaşmanın 3. Maddesi gereğince bu sorun iki tarafça 9 ay içinde çözülecek anlaşma yapılamazsa Milletler Cemiyeti Meclisine götürülecekti. (Sönmezoğlu, 2011, s. 211-212-213)

Yine borçlar konusu ise, Lozan antlaşmasının ikinci bölümü başlığı altında bir ve ikinci kesimlerden meydana gelmiştir. Birinci kesim Osmanlı Kamu Borçları adı altında ikinci kesim ise Çeşitli Hükümler başlığı altındaki maddeleri kapsamaktadır. Bu anlaşmada Osmanlı Borçlarının Osmanlı Devleti'nin mirasçısı Türkiye ile diğer bazı devletlerarasında bölüşülüp ödenmesine ilişkin maddeler yer almakta ancak 1929 ekonomik buhranla beraber ödemelerdeki zorluklar nedeniyle 1933'e kadar bu konuda Türkiye ile Borçlar komisyonu ile görüşmelere yapılacaktır. (Sönmezoğlu, 2011, s. 215)

Boğazlara ilişkin durum ise, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan antlaşmaların bir diğeri olan Çanakkale ve İstanbul Boğazları'ndan geçişi düzenlemek ve bunlarla ilgili statüyü belirlemek üzere yapılan Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme ile çerçevesi belirlenmiştir. Boğazlar sözleşmesiyle boğazlardan ticaret gemileri ve uçaklarıyla, savaş gemileri ve uçaklarının geçişi Boğazların güvenliğinin sağlanması ve statüsü ile ilgili kurallar belirlenmiştir. Bu sözleşmeye göre Türkiye'nin birinci madde ile Boğazlarda havada ve karada savaş ve barış dönemlerinde serbest geçiş sağlanmakta ancak ikinci Maddesinde ise bunu ek maddelerle düzenlemekte ve savaşta ve barışta geçişin koşulları belirlenmiştir. Bu maddelerde Boğazlar Milletler Cemiyetinin belirlediği Boğazlar Komisyon yönetiminde ve Boğazlar ve çevresi silahsızlandırılmış bir şekilde yönetilecektir. (Uçarol, 2010, s.712-713-714)

Azınlıklar konusunda da konferansta Türkiye'deki azınlıklar konusunda önemli tartışmalar olmuştu. Lord Curzon konuya ilişkin 12 Aralık 1922 tarihli konuşmasında Türkiye toprakları üzerinde Ermeni Yurdundan söz ederken Türkiye'de yaşayan Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Asurîler ve Keldaniler gibi azınlıkların haklarının korunmasına ilişkin hassasiyetini ortaya koymuş ve Türkiye'deki Hıristiyan azınlıklara temel hakların sınırlandırmadan belirli bedel karşılığında askerlik hizmetinden muaf olmasını savunmakla

birlikte bu uygulamaları da denetlemek üzere Milletler Cemiyetine bağı bir uluslararası sistem öneriyordu. Azınlıklara İlişkin tartışmalarda İngiltere'nin esas olarak Kürtleri kastederek Türkiye'deki Müslüman azınlıklar konusu ile ilgilenmesi ve anlaşma metnine bütün azınlıklar ifadesinin yer almasını istiyordu. Türk tarafı ise konuya sert bir biçimde tepki göstermiş ve sonuçta Türk tarafının isteğı doğrultusunda metinde Müslüman olmayan azınlıklar ifadesi yer almıştır. Fransa ve İtalya temsilcileri ise konuşmalarında Lord Curzon'ı desteklemişlerdir. (Sönmezoğlu, 2011, s. 201 v.d)

Konuya ilişkin olarak bakıldığında Lozan Antlaşmasının 37'inci ve 45'inci maddeleri arasındaki düzenlemelerin hepsi azınlıklar için yapılmış ve antlaşmanın ilgili maddeleri azınlıkları ilgilendirmektedir. Bu antlaşmaya göre oluşturulan hukukî ve siyasî statüye göre, azınlıktan maksat Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdir. Antlaşmayla Batılı Devletlerin azınlıklar ifadesini kullanarak, üniter devlet yapımızı, milli birlik ve bütünlüğü bozmaya yönelik politikaların önüne geçilerek Türk tarafının isteğı doğrultusunda ifadeler metne alınmıştır.

Lozan Antlaşması'nda yapılan hukukî düzenlemelerle, Türkiye'de yaşamakta olan azınlıklara herhangi bir ayrıma maruz kalmaksızın başta eğitim-öğretim alanında olmak üzere birçok alanda çağın gerektirdiğı düzenlemeler yapılmış, azınlıklara bu tanımın dışında kalan diğer Türk vatandaşlarıyla eşit haklara sahip olma ve aynı zamanda kendi dillerini konuşma, kültürlerini ve geleneklerini sürdürme hakkı tanınmıştır. Böylece azınlıklar varlıklarını ve kültürlerini korumakla birlikte yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin ulus devlet kimliğine de adapte edilmiş oluyorlardı.

Ayrıca antlaşmada bir diğer tartışma konusu ise Patrikhane'nin İstanbul'dan çıkarılıp çıkarılmaması hususunda olmuştur. Türk Delegeleri, tarih boyunca hep aleyhimize faaliyetlerde bulunmuş olan Patrikhane'nin yurtdışına çıkarılmasını istemişse de, Lord Gürzon'un Patrikhane'nin olumsuz faaliyetlerde bulunmayacağı teminatını vermesiyle, Türk Delegeleri bu istekten vazgeçmişlerdir.

Lozan Barış Antlaşması'nın "Azınlıkların Korunması başlığını taşıyan 37.-45. maddeleri Türkiye'deki azınlıkların yasal konumunu ortaya koymaktadır. Azınlıklarla ilgili bu maddeler, aynı zamanda Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altında kabul edilmiştir. Buna göre bu hükümler, Cemiyet Konseyi'nin çoğunluğu olmadan değiştirilemez niteliğe sahipti ve

azınlık hükümlerini çiğnediği gerekçesiyle şikâyet edilen ülke, sorunun Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesine itiraz edemiyordu. (Oran, 2009, s. 225 v.d)*

* Lozan Barış Antlaşması'nı azınlıklar ilgili maddeleri ise şu şekildedir:

Antlaşmanın 37. maddesine göre Türkiye Devleti, Lozan Antlaşmasının 38'den 44'e kadar olan hükümlerini temel kanun olarak kabul eder. Bu hükümlerin dışındaki hiçbir kanun, tüzük ya da resmî işlemleri, sözü edilen hükümlerden üstün tutamaz.

Antlaşmanın 38. maddesine göre, Türk Hükümeti doğum, milliyet, dil, soy veya din ayırmaksızın Türkiye halkının tümünün yaşam ve özgürlüklerini tam olarak korumayı yükümlenir. Müslüman olmayan azınlıklar, tüm uyruklara uygulanan ve Türk Hükümetince milli savunma ve kamu düzeninin korunması için ülkenin her yanında ya da bir kısmında, alınan önlemler saklı kalmak şartıyla özgür seyahat ve yer değiştirme hakkından yararlanacaktır.

Antlaşmanın 39. maddesine göre bütün Türk halkı, din farkı gözetilmeksizin yasalar önünde eşit olacaktır. Din, inanç veya mezhep farkı, hiçbir Türk vatandaşının vatandaşlık ve siyasî haklardan yararlanmasına ve özellikle kamu hizmetlerinde çalışmasına, memurluğa ve üst dereceye terfisine ya da türlü meslekleri ve teknik işleri yapmasına bir engel oluşturmayacaktır. Herhangi bir Türk uyruklu kişinin gerek özel veya ticarî ilişkiler; gerekse din, basın ya da her türlü yayın alanında ve sosyal toplantılarda herhangi bir dilin özgürce kullanılmasına karşı hiçbir kısıtlama getirilmeyecektir. Resmî dilin varlığı ile Türkçe'den başka bir dil ile konuşan Türk uyruklulara, mahkemeler önünde kendi dillerini sözlü biçimde kullanabilmeleri hususunda kolaylık gösterilecektir.

Antlaşmanın 40. maddesine göre, Türk vatandaşı olup, Müslüman olmayan azınlıklar diğer Türk vatandaşlarıyla, hukuk bakımından aynı işlemde ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır. Her türlü hayır kurumu, dinî kurumlar ve sosyal kurumlarla, her türlü okul ve diğer eğitim kurumlarını, giderlerini kendileri karşılamak şartıyla kurma, yönetme ve denetleme hakkına sahip olacaklardır. Bu okullarda kendi dillerini serbestçe kullanma hakkına sahip olacaklardır.

Antlaşmanın 41. maddesine göre genel eğitim ve öğretim konusunda Türk Hükümeti, gayrimüslim halkın önemli oranda oturdukları il ve ilçelerde bu gayrimüslim Türk vatandaşlarının çocuklarının ilkokullarda, kendi dilleriyle serbestçe eğitim görmeleri için gereken kolaylı gösterecektir. Bu hüküm, Türk Hükümeti'nin söz konusu okullarda, Türk Dili'nin öğrenilmesini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır. Azınlıklara mensup Türk uyrukluların önemli oranda var oldukları kent ve ilçelerde devlet bütçesi, belediye veya diğer bütçelerce eğitim, din ve hayır amacı ile genel gelirlerden ayrılacak paralardan adı geçen azınlıklar eşit bir biçimde yararlanacaktır. Söz konusu paralar ilgili kuruluşun yetkili temsilcilerine ödenecektir.

Antlaşmanın 42. maddesine göre, Türkiye Hükümeti Müslüman olmayan azınlıkların, aile hukuku veya kişisel hakları konusunda, bu sorunların adı geçen azınlıkların gelenek ve göreneklerine göre çözümlenmesine yardımcı olacak her türlü yasayı çıkarmaya izin verir. İşbu yasalar, Türk Hükümeti ile ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden oluşan komisyonlarca düzenlenecektir. Türk Hükümeti ile Milletler Cemiyeti birlikte, Avrupa Devletleri hukukçuları arasından seçilecek bir üst makam atayacaktır. Türkiye Hükümeti adı geçen azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki dinî kuruluşlara her türlü koruma önlemi almayı yükümlenir. Bu azınlıkların bugün Türkiye'de var olan vakıflarına dinsel ve hayırsal her türlü kolaylık gösterilecek ve Türkiye Hükümeti, yeni dinsel ve hayırsal kuruluşların çalışması için, benzeri diğer özel kuruluşlara sağlanmış olan kolaylıkları sağlayacaktır.

Antlaşmanın 43. maddesine göre Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları, inançlarına ya da dinî ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanamayacakları gibi, hafta tatili (dinî istirahat) günlerinde mahkemelerde bulunmadıkları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden hakları kaybolmayacaktır. Ancak bu hüküm, söz konusu Türk vatandaşlarını, kamu düzeninin korunması için, diğer Türk vatandaşlarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.

Antlaşmanın son, yani 44. maddesine göre Türkiye, işbu faslın yukarıdaki maddelerinin Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyeti'nin güvencesi (garantisi) altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça değiştirilmeyecektir. (www.tarihonline.com, Lozan Antlaşmasında Azınlıklar Meselesi)

3.2. 1923-1932 YILLARI ARASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI, SORUNLAR, MESELELER ve MİLLETLER CEMİYETİ İLE İLİŞKİLERİ

3.2.1 1923 Ve 1932 Yılları Arası Türk Dış Politikası

24 Temmuz 1923 Lozan Anlaşması imzalandıktan sonra Atatürk'ün Türkiye'si yeni bir döneme başlamıştır. Sanayisi, tarımı ve sermayesi olmayan on altı milyon nüfuslu olan bir ülke konumunda olan Türkiye, zamanın yayılmacı ve emperyalist ülkeleriyle komşu olmak zorunda kalmıştır. (Çakmak, 2008, s. 163)

Buna rağmen, Lozan antlaşmasından sonra Türkiye toplum hayatında köklü değişiklikler yaparak, önemli devrim ve kalkınma hareketine girmiştir. Bu hareketlerin gerçekleşebilmesi için yurt içinde olduğu kadar dış politikada devletlerarası dostluk ve tarafsızlık antlaşmalarına da imza atmıştır. Bu Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında izlediği barış unsuruna dayanmaktadır. Yeni kurulan bir devlet olarak Türkiye için kendisi adına en önemli konu hem iç hem dış politikada istikrardır. Bu istikrar yolu devletin ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi, askeri, eğitim, sağlık gibi birçok alanda gerçekleştireceği devrimlerin geleceği ve başarısı için çok önemlidir. Mustafa Kemal ve kadrosunun birincil hedefi de Türkiye Cumhuriyetini gelecek nesillere ve uygarlığa taşıyabilmektir. Bu da Türk devletini her alanda uygar devletler seviyesine hatta daha ilerisine götürmektir. Bunu başarmanın başlıca yolu da devletin iç ve dış huzurunu sağlamaktır. Mustafa Kemal de bu akılcı, gerçekçi yolla hareket ederek, komşusu olan olmayan bütün devletlerle Türkiye Devlet ve Milletinin çıkarlarını en iyi şekilde korumak onun başlıca hedefi olacaktır. Bu amaçla çeşitli devletlerle ikili antlaşmalar yaparak geleceğini güvenceye almak istemiştir. (Gönlübol, 1996, s.59)

İkili antlaşmalarla ayrıca Türkiye bütün devletlerle arasında bir denge politikası kurarak kendi birlik ve bütünlüğünü de ortak çıkarlar içinde savunma imkânı bulmuştur. Savaşın sadece savunma amacı gütmesi gerekliliğine inanarak diğer devletlerle olan uyuşmazlıklarını ve sorunlarını hep barışçı yollarla arama gayretinde bulunacaktır. (Oran, 2009, s.242)

Bu dönemde, dış politikanın esasını; Türk inkılâbının temel prensipleri ve milli dış siyasete uygun olarak, Lozan'da Türkiye'nin çıkarlarına uygun olarak halledilemeyen meselelerin çözülmesi, yeni sorunların da aynı ilkelere uygun olarak barışçı politikalarla ama aktif bir dış politika izlenmesi esasına göre çözülmesi şeklinde olmuştur. Büyük zaferin kazanılmasına ve Lozan'ın imzalanmasına rağmen Türkiye ile Batılı devletlerle ilişkilerin çok

kısa zamanda düzelmesi mümkün olmamış, özellikle İngiltere, Türkiye'ye karşı olan devlet politikasını değiştirmemiş, 1932 sonlarına kadar Türkiye'nin bütün uluslararası sorunlarında İngiltere ve onunla işbirliği halinde Fransa, Türkiye karşıtlığını sürdürmüşlerdir. Türkiye'de Batılı Devletlere karşı güvensizlik ve soğukluk politikasını devam ettirmiştir. Bunun da temel sebebi; İngiltere, Fransa ve İtalya'nın izledikleri dış politikalarından kaynaklandığı açıktır. (Dinç, 2008, s.7) Ancak, Türkiye zamanla diplomatik ilişkilerini geliştirmiş ve başta Müttefik devletler olmak üzere diğer devletlerle de ilişkilerini geliştirerek birçok ikili anlaşmalara imza atmıştır. (Uçarol, 2010, s.721)

Lozan'da birçok sorunun çözülmeyle daha sonraya bırakılması, buhranlar dönemi olarak bilinen bu dönemde Türkiye tarafında derin bir güvensizlik duygusunu kuvvetlendirdiği gibi, Batı Dünyası ile ilişkilerin normalleşme sürecini de geciktirmiştir. Bütün bunlara rağmen Türkiye, bu dönemde Lozan Antlaşmasında ortaya konan esasların uygulanması, büyük devletlerle ilişkilerin normalleştirilmesi, komşularımızla dostluk ilişkilerimizin geliştirilmesi, dış politikanın temel özellikleri olmuş, uluslararası genel gelişmeler yakından takip edilerek içte ve dışarıda istikrarın sağlanmasına çalışılmıştır.

Türkiye'nin Lozan Barış Antlaşmasında çözemediği ve Cumhuriyet hükümetlerinin dış politikasını meşgul edecek sorunlar olarak; Türk Boğazları olan İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının tam olarak Türkiye'nin denetimine verilmemesi, Musul ve Çevresi ile Irak sınırının tespit edilememesi, Fransa ile Osmanlı Borçlarının ödenmesi meselesi ve Yunanistan ile Türk ve Rum Nüfusunun değişimi meselesidir. (Dinç, 2008, s.7)

3.2.1.1 İngiltere İle İlişkiler

Türkiye – İngiltere ilişkilerinde ilk önemli konu Lozan Konferansıdır. 20 Kasım 1922'de başlayan konferansta Türk temsilcisi İsmet Paşa ve İngiltere'nin temsilcisi Lord Curzon arasında geçmiştir. İngiltere'yle ilişkileri etkileyen diğer bir gelişme İngiliz büyükelçiliğinin Ankara'ya taşınması sorunuydu. Başkent İstanbul'dan Ankara'ya taşınmasını birçok devlet gibi İngiltere de kabullenememiştir. İngiltere ile İlişkilere önem veren Ankara, ilişkilerdeki bu pürüzü bir an önce ortadan kaldırmak için Ankara'da elçilik binası için bedelsiz yer tahsis edilmesine rağmen İngiltere'nin büyükelçiliğini Ankara'ya taşıması 1926'da Musul sorunu İngiltere'nin isteği yönünde sonuçlandıktan sonra gerçekleşecektir. (Oran, 2009, s. 258)

Musul meselesinin halledilmesinden sonra Türkiye dış ilişkilerinde Sovyetler Birliğine karşı bir denge oluşturarak Batılılarla ilişkilerini yoğunlaştırmaya çaba harcamıştır. Fakat bu sadece Türkiye'den kaynaklanmamış, İtalya ve Almanya'nın Avrupa'da giderek artan bir bunalımı başlatmaları üzerine Ortadoğu'da Batılılar için güvenilebilecek yegâne devletin Türkiye olduğunu göz önüne alan büyük devletler de bu ilişkilerin kurulmasını kolaylaştırmışlardır. 1929 Ocak ayında Türkiye'nin savaşı kanun dışı ilan eden Briand-Kellog Paktı'na katılması ise buzların erimesinde tesirli olmuştur. (Dinç, 2008, s.7)

1930'da Türkiye İngiltere İlişkilerinin iyileşmesini kolaylaştıran iki temel etken olmuştur. Bunlardan birincisi, Türkiye – Yunanistan arasında imzalanan anlaşmayla bu iki ülkenin ilişkilerinin gelişmesi, ikincisi ise, SSCB'nin de İngiltere ve Fransa ile işbirliği içinde olmasıdır. Bu İşbirliğinin yanında Türkiye ile İngiltere arasında 1930'lardan itibaren doğrudan işbirliğinin gelişmeye başladığı görülmüştür. Bunun ise iki ayağı vardır. Birincisi, Ekonomik alanda İşbirliği ikincisi ise Siyasal yakınlaşma ve İttifak ilişkisidir. (Oran, 2009, s. 272)

Sonuç olarak, Türkiye'nin 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olması Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerin daha da pekişmesine sebep olmuştur.

3.2.1.1.1 Musul Sorunu Ve Milletler Cemiyetinin Hakemliği

Milletler Cemiyetinin Türkiye'ye yönelik uygulamalarından biri ise Musul sorunudur. Musul sorunu, Türkiye'nin, Birinci Dünya Harbi'ni takip eden yıllarda uluslararası politikada tutumunu ve Milletler Cemiyetine karşı davranışını etkileyen en önemli olaylardan birisi olmuştur. (Gönlübol, 1975, s. 152)

Musul ve çevresinin Doğu ticaret yollarının güvenliğinin sağlanması ve zengin petrol kaynaklarının bulunması İngiltere'nin bölgedeki hâkimiyeti açısından önem içermekteydi. On dokuzuncu ve yirincinci yüzyıl savaşlarının en önemli nedeni, İngiltere ile Osmanlı Devletini de karşı karşıya getirmişti. İngiltere; savaşı sona erdiren Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesine dayanarak 15 Kasım 1918'de Musul'u işgal etmişti.(Uçarol, 2010, s.733)

Musul Sorunu, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihte düşman işgali altında değildi ve Misak-ı Millî sınırları içinde yer alıyordu. Buna rağmen Musul, Sevr

Antlaşması'nın 64. maddesi ile kurulması düşünülen "Kürdistan" a bırakılmıştı. Sevr'e karşı bir tepki hareketi olarak ortaya çıkan Türk İstiklal mücadelesinden sonra gerçekleştirilen Lozan barış görüşmelerinde Musul tekrar gündeme gelmişti. Hatta üzerinde en fazla tartışılan ve bir ara konferansın kesintiye uğramasına neden olan konuların başında yer almıştı. (Taşkın, 2006, s.42-43)

Lozan Konferansında Türk temsilci heyeti başkanı İsmet İnönü, Türkiye'nin tezlerini öne sürerken, ırki, siyasi, askerî, hukuksal, kültürel ve ticari gerekçelerle Musul'un Türkiye'ye bırakılması teklifinde bulunmuştu. İngiltere ise bu durumu kabul etmeyerek bölgede yaşayan Kürtlerin "Müslüman Azınlık" olduğunu ortaya atarak Türk tarafını zayıflatmaya çalışıyordu. Kısacası, Musul'un, İngiltere'nin fiili işgalinde bulunan Irak'ın sınırları içinde kalmasında ısrar ediliyordu. (Oran, 2009, s. 260)

Yine, Konferansta Musul'un geleceğini tayin için halk oylamasına gidilmesi yönündeki Türk talebi, halkın "cahil" olduğu gerekçesiyle İngilizler tarafından kabul edilmemişti. Konferans, 4 Şubat 1923 tarihinde Lord Curzon'un tutumunda ısrar etmesi üzere kesintiye uğramış ve 23 Nisan 1923 tarihine kadar görüşmelere ara verilmişti. (Sönmezoğlu, İstanbul 2011) 6 Mart 1923 tarihinde yapılan gizli celsenin üçüncü oturumunda Tefik Rüşti Bey ve yüz yirmi dokuz arkadaşı mali, iktisadi ve idari konularda Türkiye'nin bağımsızlığını tam olarak güvence altına alacak olan barış antlaşmasının imzalanabilmesi için görüşmelere devam edilmesi konusunda bir önerge vermişlerdi. Bu önergede Musul sorununun geçici olarak ertelenmesi fikri kabul edilmişti. Tefik Rüşti Bey ve Reşat Bey'in sunmuş olduğu bu önerge oybirliği ile kabul edilmişti. (Taşkın, 2006, s.42-43)

Konferansın ikinci evresinde Musul sorunu konferansın çalışmalarını tehlikeye düşürecek bir hal almaya başlayınca taraflar bu sorunun çözümünün konferanstan sonraya bırakılmasını kabul etmişlerdi. Lozan Barış Antlaşması'nın 3. maddesinin 2.fikrasına aşağıdaki hüküm konularak Lozan görüşmelerinden ayrı bir istikamet belirlenmiş oldu:

"Türkiye ile Irak arasındaki sınır dokuz ay zarfında Türkiye ile İngiltere arasında dostça bir çözüm yoluyla saptanacaktır. Öngörülen süre içinde iki hükümet arasında bir anlaşmaya varılamazsa, anlaşmazlık Milletler Cemiyetine götürülecektir."

Konferanstan sonra Türkiye ile Irak arasındaki sınır sorununun halledilmesi için İngiltere ile yapılan görüşmeler, 19 Mayıs 1924'te Haliç'te başlamıştı. Konferansta, Türk heyetinde bu kez Büyük Millet Meclis Başkanı Fethi Okyar Bey ve İngiliz heyetine de o sırada Irak Yüksek Komiseri Sir Percy Cox başkanlık etmişti. Konferansta taraflar Lozan'da ileri sürdükleri görüşler üzerinde ısrar etmişlerdi fakat İngiliz heyeti başında bulunan Sir Percy Cox Türk tarafının beklemediği bir şekilde Nasturiler için Hakkari'yi de istedi. Bu yüzden de konferans olumlu bir sonuca varmadan çalışmalarına 5 Haziran 1924'te son vermişti.

İngiltere, bu önerinin Türkiye tarafından kabul görmeyeceğini biliyor ve sorunu Milletler Cemiyetine götürmeyi amaçlıyordu. Bu durum ise Milletler Cemiyeti sürecinin başlaması anlamına geliyordu. Haliç Konferansı'nın hemen sonrasında her hangi bir uzlaşma ortamının yaratılamaması nedeniyle İngiltere, Lozan Konferansı'nın 3. maddesi 2. fıkrası gereğince, sorunu Milletler Cemiyetine götürmeyi önermişti. Bunun üzerine sorun, sürenin bitinden hemen sonra Milletler Cemiyetinin hakemliğine havale edilmişti. (Oran, 2009, s. 262)

Milletler Cemiyeti Meclisi, Musul sorununu 20 Eylül 1924 tarihinde görüşmeye başlamıştı. Görüşmeler sırasında Türk temsilcisi Fethi Bey, önce Lozan Konferansı'nda, sonra da Haliç Konferansı'nda olduğu gibi Türkiye'nin Musul'da bir seçim yapılmasına taraftar olduğunu belirtmişti. İngiliz temsilcisi de İngiltere'nin önceki görüşlerinde ısrar ettiğini bildirmişti. Milletler Cemiyeti de İngiltere'nin isteğine uygun olarak seçim yapılmasını reddederek üç tarafsız devletin birer temsilcisinin yer alacağı bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.

Musul sorunu İngiltere'ye göre sadece Türkiye ile Irak arasında sınır hattının tespitinden ibaretti. Türkiye'ye göre ise sorun daha kapsamlıydı ve Musul'un geleceği ile ilgiliydi.

Görüşmeler sırasında Meclis, tarafların bölgedeki durumun devamlılığını bozmamalarını öngören bir karar almıştı. Bundan sonra, Meclis, Musul halkının isteklerini tespit etmek, ilgili iki devletin resmi makamları ile görüşmek ve bunlara dayanarak kendisine rapor vermek üzere bir Soruşturma komisyonu kurmuştu. Komisyon Macaristan'ın Eski

Başbakanı Kont Paul Teleki, İsveç'in Bükreş Büyükelçisi De Wirsén ve Belçika Ordusu Emekli Albayı Paulis'den oluşmaktaydı. (Uçarol, 2010 s. 735)

Bu sırada Milletler Cemiyetinin çalışmaları sürerken Musul bölgesinde İngiliz ve Türk Silahlı Kuvvetleri arasında yer yer çatışmalar sürmekteydi. İngiltere, 9 Ekim 1924'te bir ulti-matom vermişti. Bu ulti-matomda Türk kuvvetleri 48 saat içinde İngiltere tarafından kabul edilen sınır hattının gerisine çekilmezse zora başvuracağını bildirmişti. Bunun üzerine Türkiye, geçici bir sınır hattının tespiti için Milletler Cemiyeti Meclisine başvurmuştu. Brüksel'de özel bir toplantı yapan Milletler Cemiyeti Meclisi, 29 Ekim 1924'te "Brüksel Hattı" olarak bilinen geçici bir sınır hattı tespit etmiş ve taraflardan bu hatta uymalarını istemişti. Tarafların buna uyacaklarını bildirmeleri üzerine anlaşmazlık geçici bir süre için halledilmiş ve Tahkik Komisyonunun görevini yapabilmesi mümkün olmuştu.

Üçlü Soruşturma Komisyonu, öncelikle Londra'yı ziyaret ederek İngiliz yetkililer ile görüşmüş ve 4 Ocak 1925'te de Ankara'ya gelmişti. Ankara'daki görüşmelerini tamamlayan komisyon, Musul'a hareket etmişti. Komisyon, 16 Ocak 1925'te Bağdat'ta çalışmalara başlamıştı.

Çalışmalarını tamamlayan komisyon coğrafi, etnik, tarihi, iktisadi, strateji ve siyasi olmak üzere altı bölümden oluşan raporunu 16 Temmuz 1925 tarihinde Milletler Cemiyeti Meclisine sunmuştu. (Uçarol, 2010 s. 736)

Komisyon raporunda Musul halkının hiçbir tarafa katılmaksızın bağımsız kalmak istediğini bildirmişti. Buna rağmen Komisyon Meclise şu tavsiyede bulunmuştu :

1.Musul Irak'ın bir parçası sayılmalı ve Irak 25 yıl süre ile İngiliz Mandası altına konulmalıydı.

2.Eğer bu şart kabul edilirse, Türkiye ile Irak arasındaki hudut hattı Brüksel'de tespit edilen hat olacaktır. (Oran, 2009, s. 263)

Komisyonun İngiltere'nin istekleri doğrultusunda aldığı bu tavsiye kararları ve önerileri, Türk halkının ve Cenevre'deki Türk temsilcilerinin şiddetli tepki ve itirazlarına sebep olmuş ve Türk temsilcileri geri çekilmişti. Buna karşılık, İngiltere'nin etkili olduğu Milletler Cemiyeti Meclisi komisyon raporunu görüşmeye başlamış ve Musul'un Irak'a

bırakılmasını desteklemiştir. Türkiye ise, misak ile çizilmiş sınırlar içinde egemenlik haklarından vazgeçmeyeceğini belirterek Komisyon kararına karşı çıkmıştır. (Uçarol, 2010, s. 736) Türkiye'nin bu karara karşı çıkmasından sonra Milletler Cemiyeti Meclisi; 19 Eylül 1925 tarihinde, Milletlerarası Daimi Adalet Divanından şu sorulara cevap teşkil edecek bir görüş talebinde bulundu:

- 1- Milletler Cemiyeti Meclisinin Lozan antlaşmasının 3. maddesi gereğince vereceği kararın, hukuki durumu nedir? Bu bir hakem kararı mı, yoksa öneri mi ya da bir arabuluculuk mudur?
- 2- Böyle bir karar için oybirliği gerekli midir? Yoksa oy çoğunluğu yeterli midir?
- 3- İki taraf temsilcileri oylarını kullanabilirler mi?

Konu Adalet Divanının gündeminden geçti ve şu sonuca varıldı:

- 1- Lozan antlaşmasının 3. maddesi 2. fıkrası gereğince taraflar kesin çözümü sağlamak, diğer bir deyişle Türkiye ve Irak arasındaki sınır anlaşmazlığı çözümlenmek istemektedirler. Bu kararın iki tarafı da bağlayıcı niteliği olmalıdır.
- 2- Milletler Cemiyeti Meclisi alacağı kararı oybirliği ile elde etmelidir.
- 3- Taraflar oya katılabilir ama oybirliğinin saptanmasında bunların oyları göz önüne alınmaz. (Oran, 2009, s. 265)

Milletler Cemiyeti Meclisi, siyasi bir organ olduğu için burada alınan kararların siyasi çıkarların etkisi altında kalacağı tabii idi. Musul sorunu, Cemiyet Meclisinde görüşülürken İngiltere Cemiyetin en etkin üyelerinden biri ve Meclisin daimi üyesi bulunuyordu. Buna karşılık Türkiye, teşkilatın üyesi bile değildi. Meclisin Türkiye aleyhine oybirliği ile karar almasında bu gerçeğin önemli bir rolü olduğunu kabul etmek gerekir.

Musul sorunu ile Milletler Cemiyetinin Birinci Dünya Harbi'nden galip çıkan devletlerin bir teşkilatı olduğu gerçeğini bir defa daha ortaya koymuştu. Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisinin kararına uyararak, 5 Haziran 1926 tarihinde İngiltere ve Irak ile Sınır ve İyi Komşuluk (Musul) Antlaşması imzalamıştı. Bu antlaşmayla Türkiye, aşağı yukarı mevcut sınır esasını almak üzere Musul Vilayeti'nin İngiltere'nin mandası altındaki Irak'a bırakılmasını kabul etmişti. Irak Hükümeti de Türkiye'ye kendi payına düşen petrolün % 10'unu vereceği taahhüt etmişti. Daha sonra Türkiye, 500.000 İngiliz lirası karşılığında petrol üzerindeki bu haklarından vazgeçmişti. (Uçarol, 2010 s. 736)

Sonuç olarak, Türkiye Musul meselesinin çözümünde Milletler Cemiyeti'nin müdahalesinden kazançlı çıkmamış, barışı, uzlaşmayı sağlamak için zaman zaman taviz vermek durumunda kalmıştır. Bu durumda Türkiye Milletler Cemiyeti'ni, Batı emperyalizmini iki yüzlülükle kamufle eden bir örgüt olarak görebilirdi. Ancak, Türkiye meselelerin barışçı yollarla çözmek istemiş, dünya devletlerinin işbirliği ve savaşın önlenmesi için bir araya geldiği ortamın dışında kalmak istememiştir. (Sönmezoğlu, 2004, s. 113)

3.2.1.2 Yunanistan ile İlişkiler

Türk Yunan ilişkileri Lozan Konferansında 23 Nisan 1923 tarihinde yeniden başlamış, 24 Temmuz 1923 tarihinde Barış Antlaşması ve Ekleri imzalanarak son bulmuştur. Lozan Barış Antlaşması iki ülkeyi ilgilendiren şu sorunlara çözüm getirmiştir.

1. Askeri esirler ve sivil tutukluların değişimi kabul edilmiştir.
2. Trakya'da Mudanya Ateşkes Antlaşmasında saptandığı gibi Meriç nehri sınır olarak alınmıştır. İmroz, Bozcaada ve İtalya'ya bırakılan On iki Ada dışında bulunan, Doğu Ege adaları "silahsızlandırılma" koşulu ile Yunanistan'ın egemenliğine bırakılarak Ege'nin statükosu belirlenmiştir.
3. Nüfus Mübadelesi konusunda 30 Ocak 1923'te imzalanan Sözleşme ve protokol üzerinde anlaşmaya varılarak, Lozan Barış Antlaşması ve ekleri kapsamına alınmıştır.

Lozan Barış görüşmeleri sırasında ikinci dönem sonunda çözümlenen konu ise, Yunan ordusunun işgali sırasında Anadolu'da yaptığı yıkıntı ve zararlara karşılık Türk Heyeti tarafından istenen tazminat konusudur. Görüşmeler sonunda Yunanistan, Türkiye'ye tazminat karşılığı Karaağaç'ı bırakmıştır. (Oran, 2009, s. 325)

Lozan Antlaşmasının imzalanmasından sonra 1929 yılına kadar istikrarlı bir ilişki olduğu söylenemez. Türk Yunan ilişkileri bu dönemlerde "Mübadele" ve "Etabli" meselelerinde dalgalı bir seyir izlemekle beraber 1929 yılı sonlarında gittikçe daha da gergin bir hal almıştır. Hatta bu durum iki devletin deniz kuvvetlerini güçlendirme çabaları içine de sürükler. 1926 yılında imza edilen Türk Yunan antlaşması ve elçi değişimlerine rağmen ilişkiler hala 1930 yılına kadar dostane olmaktan oldukça uzak kalacaktır. "Bunun başlıca sebebi 1926 Antlaşması'nın, mübadeleden doğan bütün meseleleri halledememiş olmasıdır. Bundan sonra, Türkiye ile Yunanistan arasındaki münasebetlerin yavaş yavaş gelişmesi iki

unsurun etkisi ile mümkün olabilmıştır. İtalya'nın Akdeniz bölgesinde Türkiye ve Yunanistan'ı içine alan bir dostluk ve ittifak sistemi kurmak çabası; Mustafa Kemal ve Venizelos gibi iki büyük devlet adamının bu münasebetin gelişmesinde göstermiş oldukları gayretler.” (Gönlübol,; Sar, 1997, s.62)

1923-1939 dönemi Yunanistan siyasi tarihinin en karışık dönemlerinden birini sergilemektedir. 1923 yılında yapılan seçimlerde Venizelos yeniden seçimleri kazanıyor ve 1924 yılı başlarında ülkede monarşi sona erdirilerek Venizelos yeni cumhuriyetin başkanı olarak Ankara ile temasa geçiyor. Ankara ile temasa geçen Venizelos iki ülke arasındaki iyi ilişkiler kurmak istediğini açıklıyor ve muhatabı İsmet Paşa'dan olumlu karşılık buluyordu.

Bu dönemden sonra Venizelos görevinden istifa etmek zorunda kalıyor ve Yunanistan kargaşa dönemine giriyor. Türkiye ile gerginliğin arttığı bu dönem 1928 yılına kadar devam etmiştir. 19 Ağustos 1928 seçimlerini Venizelos'un Fileleftheri Partisi büyük bir oy çokluğu ile kazanmış ve bu durum dış politikasına da yansımıştır.

Elefteriyos Venizelos Başbakan olarak iktidara gelişinin hemen ardından Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak üzere girişimlerde bulunur. Bu yeni dönemi simgeler biçimde algılanabilen bir olay olarak ta 1929 yılında her iki ülke karşılıklı olarak büyükelçilerini atarlar.(Sönmezoğlu, 2011, s. 288)

1929 yılından sonra iki devlet arasındaki ilişkiler daha ılımlı izlese ve iki tarafın birbirine karşı dostluk duygularını ve barışı destekleyen güven içerici ilişkileri olsa da yine de iki tarafta da temkinli tutumlar ve şüphe söz konusu olmuştur.

3.2.1.2.1 Nüfus Mübadelesi ve Milletler Cemiyeti

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine intikal eden sorunlarından birisi de Yunanistan ile yaşanan nüfus mübadelesidir. 1923'den 1930'lu yılların başlarına kadar Türkiye-Yunanistan ilişkilerini Nüfus Mübadelesi ve bundan doğan sorunlar şekillendirdi. (Türel, 2008, s.199)

Türk ulus devletini uluslar arası kamuoyunda kabul ettirmek üzere Lozan Konferansına giden Türk Heyetinin almış olduğu kesin talimat Türkiye'deki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'da yaşayan Müslümanların mübadelesi temelinde görüşmelerin

yürütüleceğiydi. Yunan askerinin Anadolu'dan ve Trakya'dan çekilmeleri sırasında binlerce Rum Türkiye'den Yunanistan'a kaçmak zorunda kalmıştı. Bir anda yüz binlerce Rum'un Yunanistan'a gitmesi Yunanistan'da sıkıntı yaratmıştı. Yeni gelenlere yer bulma kaygısı, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sıkıntılara bir yenisini eklemiş oldu. (Oran, 2009, s. 329) Milletler Cemiyeti, daha Lozan görüşmeleri başlamadan önce bu sorunu çözmek için Norveçli Dr. Friedtjof Nansen'i görevlendirmişti.

Lozan Barış görüşmeleri başlamadan Türk ve Yunan yetkililerle görüşen Nansen, hazırladığı raporunda; Yunanistan'daki Türklerle, Türkiye'deki Rumların isteğe bağlı olarak mübadele edilmesi ve İstanbul Rumlarının mübadele kapsamı dışında tutulmasını teklif etmiştir. Böylece mübadelenin ilk adımları atılırken, 20 Kasım 1922'de Lozan'da barış görüşmelerine başlanmıştır. Konferansta Nansen mübadeleye ilişkin yukarıda bahsedilen raporunu okumuştur. Bunun üzerine İsmet Paşa mübadele ile azınlıklar sorununun birlikte ele alınması gerektiğini belirterek, yapılacak mübadelenin zorunlu olmasını ve İstanbul dâhil tüm Rumları kapsamasını savunmuştur. Buna karşılık Venizelos, mübadelenin isteğe bağlı olması, savaş sırasında Yunanistan'a göç etmiş Rumların evlerine dönme hakkı verilmesini ve İstanbul Rumlarının mübadele kapsamı dışında bırakılmasını savunmuştur. Ona göre zorunlu mübadele Yunanistan için "benzeri görülmemiş siyasi, ekonomik ve sosyal yıkım olacaktır". (Bolat, 2006, s.52)

Türkiye ise çözüm olarak gördüğü şu üç öneride bulunmuştu:

- 1-Yunanistan'daki Müslümanlarla, Anadolu'daki Rumların mübadele edilmesi.
- 2-İstanbul'daki Rumların mübadele dışı tutulmaları.
- 3-Mübadelenin isteğe göre olması ve barış şartlarının belirlenmesine gerek kalmadan hemen başlanması.

Bu önerilere karşılık Türk görüşü farklı idi. Türkiye, mübadeleye olumlu bakmakla birlikte İstanbul'daki Rumları da anlaşma kapsamında değerlendirmek istiyordu. Buna karşılık Batı Trakya'daki Türkleri de bu çerçevede dışarıda bırakmak istiyordu. (Taşkın, 2006, s.50) Karşılıklı tartışmalar sonunda mübadele konusu alt komisyona havale edilmiş ve alt komisyonda patrikhane konusu dışındaki sorunlar 10 Ocak 1923 tarihine kadar büyük oranda çözülmüştür. (Bolat, 2006, s.52)

3.2.1.2.2 Karma Mübadele Komisyonu

Türk-Yunan mübadelesinin ilk adımları yukarıda belirttiğimiz şekilde atılmışken, 20 Kasım'da Lozan Barış Konferansı'nın toplanması üzerine, mübadele sorunu Lozan'a aktarılmıştı. Konferans sırasında Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'te "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" imzalanmıştı. Mübadele sözleşmesinin 16. Maddesi ile bu sözleşmenin uygulanmasını sağlamak ve bundan çıkacak uyuşmazlıkların çözüme ulaşması için tarafların tayin edecekleri dörder kişi ile bir karma komisyon kurulmuştu. Bu karma komisyon, Birinci Dünya Harbi'ne katılmamış olan hükümetlerin vatandaşları arasından Milletler Cemiyeti Meclisince tayin edilecek üç üyeden oluşacaktı.

Mübadele Komisyonu, çalışmalarına Ekim 1923'te başlamıştı. Bunu takip eden bir yıl içinde önemli bir engelle karşılaşmadan bir kısım Türk ve Rum ahalinin mübadelesi sağlamıştı. Ancak mübadele sözleşmesinin 2. Maddesinin uygulanması aşamasında çıkan sorunlar iki ülkeyi savaşın eşiğine kadar getirmiştir.

Bu iki madde;

İstanbul'da oturan Rumları, Batı Trakya'da oturan Müslümanları içermeyecektir. 1912 Kanunu ile sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Belediye sınırları içinde 30 Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş bulunan Rumlar İstanbul'da oturan Rumlar sayılacaktır.

1913 Bükreş antlaşmasının saptamış olduğu sınır çizgisinin doğusuna yerleşmiş tüm Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar Sayılacaktır. (Türel, 2008, s.199)

Antlaşmanın ikinci maddesi Türk ve Yunan komisyon üyelerince farklı algılanmış ve sonuç itibariyle farklı sonuçlara ulaşılmıştı. Komisyondaki Türk üyelere göre, İstanbul'da 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş bulunan Rumların Türk kanunlarına göre tespit edilmesi gerekiyordu. Komisyonun Yunan üyelerine göre ise, mukavelenamede Türk ve Yunan kanunlarına bu hususta bir atıf yapılmamıştı. Buna göre, "yerleşmiş olanlar" (etablis) kelimesinin herhangi bir kanuna bağlı olmaksızın mukavelenamenin metnine ve ruhuna uygun olarak yorumlanması gerekir diye düşünüyorlardı. (Sönmezoğlu, 2004, s.101)

Karma Komisyonun bu konuda her hangi bir görüş birliğine varamayınca sorun Yunan hükümeti tarafından Milletler Cemiyeti Misakı'nın 11. Maddesine dayanarak Milletler Cemiyetine havale edildi. Milletler Cemiyeti'nin kararı ise Uluslar arası Daimi adalet divanından görüş isteme şeklinde oldu. (Uçarol, 2010, s.728)

3.2.1.2.3 La Haye Adalet Divanı

Komisyonun bu konuda bir sonuca ulaşamaması üzerine, Milletler Cemiyeti Meclisinin kararı ile Milletlerarası Daimi Adalet Divanından öncelikli olarak Türk- Yunan Mübadele Mukavelesinin ikinci maddesindeki “etablis” kelimesinin manası hakkında görüşü istenmişti. Yine aynı maddede “İstanbul'un Rum ahalisi” şeklinde ifade edilen kimselerin Mübadele Mukavelesi gereğince “etablis” sayılabilmeleri ve mübadeleden istisna edilmeleri için yerine getirilmesi gereken şartların ne olduğu sorulmuştu.

Divan, 21 Şubat 1925 tarihinde aşağıda yer alan şöyle bir görüş açıklamıştı: “Yerleşmiş olanlar” kelimesi süreklilik özelliği taşımakta ve bir oturma ile beliren fiili durumu ifade etmektedir. “İstanbul'un Rum ahalisi” kelimesi ile kastedilen kişilerin antlaşma gereğince “Yerleşmiş olanlar” statüsünde sayılmaları ve mübadele dışında bırakılmaları için İstanbul şehrinin 1912 tarihli kanunu ile tespit edilen belediye sınırları içinde bulunmaları ve ayrıca oraya her ne şekilde olursa olsun 30 Ekim 1918 tarihinden önce gelmeleri ve orada daimi olarak oturmak niyetinde bulunmaları gerekmektedir. (Türel, 2008, s.200)

3.2.1.2.4 Atina Antlaşması

Bazı güçlükler dolayısıyla Yunanistan'daki Türk mallarının iadesi temin edilemedi. Yunan ve Türk hükümetleri gerek Türkiye'deki, gerek Yunanistan'daki malların tasfiyesi için doğrudan doğruya müzakerelere giriştiler.

Bu sözleşme ile iki hükümet, iade kabil olmayan hallerde malların ve zararların mukabilini nakden ödemeyi taahhüt etmişlerdi. Anlaşmanın 14 üncü maddesi:

"Madde 14- Türk ve Yunan mübadelesi ahali Muhtelit Komisyonu işbu itilâfnamenin tatbikine memur edilecektir. Muhtelif Komisyon birer Türk ve birer Yunanlı muhammin ile

1914 - 1918 harbine iştirak etmemiş bitaraf hükümet tebaasından bir reisten mürekkep olmak üzere icap eden tahmin heyetlerini teşkil edecektir."

1 Aralık 1926 anlaşmasına bağlı olarak birde protokol vardır. Bu protokol malların kıymetinin ne suretle takdir edileceğini tayin ve tespit ediyor. Protokol anlaşmanın uygulanmasına bazı müteallik hükümler koyuyor. Bu meyanda:

"Madde 4 — Bugün imza edilen itilâf namenin Muhtelit Mübadele Komisyonuna bahşettiği ve işbu itilâfnamenin hini akdinde mukaddem ki senedata ibtiriaen mezkûr komisyonun haiz bulunmadığı yeni salâhiyetler münasebetiyle Muhtelit Komisyonda zuhur edebilecek oldukça ehemmiyeti haiz prensip meseleleri, İstanbul'da inikad eden Türk –Yunan Muhtelit Hakem Mahkemesi Reisinin Hakemliğine havale edilecektir. Hakemin vereceği hüküm mecburilittiba olacaktır." (Erim, Makale, s. 47)

Bu Görüşmeler nihayet, mübadele sorunundan kaynaklanan pürüzler, Atina'da 1 Aralık 1926 tarihinde imzalanan bir antlaşma ile siyasi bir çözüme kavuşmuş ve mübadele konusunda önemli bir mesafe kat edilmişti.

Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (ARAS) Bey; antlaşmanın onaylanması sebebiyle 5 Mart 1927 tarihinde TBMM'de bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmasında iki tarafa da önemli görevler düştüğünü hatırlatmış ve şunları ifade etmişti: "Türkiye ile Yunanistan arasında iyi komşuluk ilişkilerinin sağlanması için Türk asıllı Yunan vatandaşlarının Yunanistan'da hukuken sahip oldukları fakat senelerden beri tasarruf edemedikleri emlak meselesinin bu antlaşma ile çözüme kavuşması gerekmektedir." Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti'nin antlaşma dolayısıyla üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getireceğini ve Yunan Hükümetinin de bu şekilde hareket edeceğini ümit ettiğini söylemişti. (Taşkın, 2006, s.53)

3.2.1.2.5 Patrikhane Sorunu

Türk-Yunan ilişkileri içinde sıkıntı yaratan konulardan biri de Patriklik sorunu idi. Bilindiği gibi Patrikhanenin, siyasi ve cismani faaliyetlerde bulunmamak şartıyla Türkiye'de kalmasına rıza gösterilmişti. Lozan sonrasında boşalan Patriklik makamına yapılan seçim, Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirmişti. (Gönlübol, 1996 s. 65)

Lozan'da imzalanan Mübadele sözleşmesinde mübadillerin belirlenmesinde “din” unsuru temel alınmıştır. Mübadeleye tabi tutulacaklar Yunanistan'ın Müslüman ahalisi ile Türkiye'deki Rum Ortodoks ahalidir. Fakat Katolik ve Protestan Rumlar mübadele dışı tutulmuştur. Öte yandan Ortodoks olan Karamanlı Türkler mübadele ile Yunanistan'a gönderilmiştir. Bunun yanında Türkiye'ye gelenler arasında da Müslüman olup Türk olmayan ve Türkçe bilmeyen Balkan halkları vardır.

Ortodoksların gönderilmesi, “Ortodoksluğun Yunan kimliğinin parçası olması ve başkaldırı şüphesi doğurması” anlayışından kaynaklanmaktadır. Müslümanların yeni kurulan Türk Devletine daha iyi uyum sağlayacağının düşünülmesi, Ankara Hkmetini bu yolda davranmaya itmiştir.

Patrikhane, Rum Ortodokslarının dinsel merkezi konumunda olduğundan Lozan görüşmelerinden mübadele içinde bu konu da tartışılmıştır. Türk tarafı önceleri Patrikliğin de mübadele ile İstanbul dışına çıkarılmasını savunmuşsa da Patrikliğin, sadece dinsel işlerle uğraşma garantisinin alınmasından sonra İstanbul'da kalmasına razı olmuştur. Türkiye'nin Patrikhane sorununu Lozan'da gündeme getirmesi, Rıza Nur'un gerek Lozan'da ve gerekse TBMM görüşmelerinde belirttiği gibi, daha çok taviz koparmak için başvurduğu bir taktiktir. Lozan Barış Konferansından sonra Türkiye ile Yunanistan arasında çıkan sorunlardan biri de Patrikhane ile ilgili sorundur. 1924 yılında Başpapazlığa Arapoğlu Konstantin'in tayin edilmesi ile Türkiye durumdan rahatsız olmuş ve Arapoğlu Konstantin'in mübadeleye tabi olduğunu belirtmiştir.

Yunanistan'ın duruma itirazı zerine Muhtelit Mübadele Komisyonu sorunu görüşmüş ve Konstantin'in mübadeleye tabi olduğuna karar vermiştir. Fakat Yunanistan'ın Patrikliğin mübadele dışı tutulduğu için Konstantin'in mübadele edilemeyeceği görüşü hakkında karar vermenin yetkisi dışında olduğu sonucuna varmıştır. Yunanistan konuyu Milletler Cemiyeti ve La Haye Adalet Divanı'na götürmek istemişse de Türkiye, bu organların bu konuda yetkisiz olduğunu ileri sürmüştür. Sorun, Konstantin'in 19 Mayıs 1925'te görevden çekilmesiyle çözüme kavuşmuş ve yerine Vasil Georgiades seçilmiştir. (Kayam, 1999, s. 27)

3.2.1.3 Fransa İle İlişkiler

Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesiyle, Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkilerinde iki önemli konu öne çıkmıştır. Bunlardan birisi, Hatay Sorunu diğeri ise Osmanlı Borçları Meselesi'dir. Fransa Devleti Ankara Hükümeti ile ilk antlaşma imzalayan batılı devlet olması ve Ankara hükümetini tanıyan bir devlet olması açısından önem taşımaktadır. Ancak Fransa gerek Lozan'da gerekse daha sonraki gelişmelerde İngiltere'yle birlikte hareket ederek Türkiye'nin durumunu daha zor hale getirmiştir. Buna rağmen Türkiye batıya dönük dış politika izleyen ve batıyla iyi ilişkiler kurmak istediğinden dolayı Fransa'yla olan ilişkilerini her zaman iyi seviyede tutmaya çalışmıştır. Zaten Avrupa'da ortaya çıkan Alman tehlikesi üzerine Fransa da Türkiye'yi yanında görmek istemiştir. Lozan görüşmeleri esnasında Fransa Batı Bloğu tarafında yer almıştır ve bu tutumuyla daha önce çeşitli ikili antlaşmalar imzaladığı Türk tarafını kırmıştır. Türk-Fransız ilişkilerinde en çok tartışılan konu Osmanlı borçlarıyla bağlantılı olarak kapitülasyonlar olmuştur. Fransa'nın bu konuda bu kadar ayak diremesinin sebebi Türkiye'deki ticaret ve yatırım faaliyetlerinin çokluğudur. (Oran, 2009, s.277)

Birinci Dünya Savaşının galip devletlerinde olan Fransa'nın Savaştan sonraki dış politikası statükonun korunması üzerine kuruluydu. Sınırların korunmasını isteyen Fransa, sınır taslarının yerinden oynatılmasının barışı ve istikrarı bozacağını düşünüyordu.(Akşin, 1991, s.161)

1923-1932 yılları arasındaki Türkiye Fransa İlişkilerinin temel konularını Osmanlı Borçlar Sorunu, Türkiye-Suriye Sınırı, Fransız Misyoner Okulları ve Bozkurt Lotus Davası oluşturmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi de bu sorunların çözümüyle mümkün olabilmıştır. (Gürkaynak, 1997, s. 178)

3.2.1.3.1 Osmanlı Borçları

Lozan Konferansı'nı sırasında bütün iktisadi sınırlamaları sona erdirmeye çalışan Türk heyetinin karşısına Osmanlı Borçları'nın savunulması noktasında en büyük savunucu olarak Fransa Hükümeti çıkmıştır. (Sönmezoğlu, 2011, s. 274) Osmanlı Devletinin de tahvil satmak suretiyle en çok borçlandığı ülke ise Fransa'ydı. (Oran, 2009, s.277) Gerçekten de Fransa Hükümeti çıkarları söz konusu olduğunda batılı ülkelerle iş birliği yapmaktan çekinmemiştir.

Fransa ile Türkiye arasındaki başlıca sorunlardan biri Osmanlı Borçları Meselesi'dir. Osmanlı Borçları aslında sadece Fransa'yı ilgilendirmiyordu, aynı zamanda diğer devletlerin de Osmanlı'dan alacakları söz konusuydu.

Ancak, Türkiye'ye yapılan yatırımlar ve ticaret ilişkileri açısından Fransız vatandaşlarının gözle görülür bir fazlalığı vardı. Bu açıdan Fransa Osmanlı Borçları meselesini sıkı bir şekilde takip etmiştir. Bu konu Lozan Barış Antlaşmasında da görüşüldüğü halde tamamen halledilememiş ve ilgili devlet ile Türk Heyeti arasında tekrar görüşmelere konu olmuştur. Bu çerçevede nihayet 13 Haziran 1928'de Türk Heyeti adına Paris Büyükelçisi ile Osmanlı Duyunu Umumiyesi adına hareket eden yetkili arasında varılan anlaşma neticesinde konu sonuçlandı. İmzalanan bu anlaşma ile Lozan'dan beri devam etmekte olan uyuşmazlık nihayet çözülmüş oluyordu. (Sönmezoğlu, 2011, s. 274)

Lozan Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun borcu paylaştırılmıştır. Bu borcun büyük bir kısmı Türkiye'ye çıkarılmıştır. Borcun diğer kalan kısmı ise Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devletinden ayrılarak bağımsızlığını ilan eden devletlere paylaştırılmıştır. (Çatalçam, 2008 s.24)

Anlaşmada öngörülen borcu ödenmesinde, 1929 Yılındaki Dünya Ekonomik Buhranı sırasında Türkiye Hükümeti milli parayı korumak için birtakım tedbirler almak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, Osmanlı borçlarının ödenmesi konusunda birtakım zorluklar ortaya çıkarmış ve ileriki dönemde de borçların ödenemeyeceği gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu durum Türk-Fransız ilişkilerini tekrar zedelemiştir. İki memleket arasındaki ilişkilerin düzelmesi borçlar sorununun çözülmesine bağlı hale gelmiştir. Sonunda Paris'te başlayan ve yaklaşık olarak bir yıl süren görüşmeler 22 Nisan 1933 tarihinde Türkiye'nin lehine olacak şekilde düzenlenerek karara bağlanmıştır. (Uçarol, 2010, s.747)

Sanayi üretimi kısıtlı olan ve bu ortamda sömürgeci devletlerin etkisi altında olan Osmanlı Devletinin Ekonomisi almış olduğu dış borçları ödemek için yeni dış borçlar almış ve bu süreç onun sonunu getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getiren borçlarla ilgili olarak Türkiye 1954 yılına kadar borçları kapatmaya çalışmıştır. Paylaştırılan borçlar sadece faizleri değil anaparayı da kapsayacak şekilde yapılmıştır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonra 1933'te yeni düzenlemeler yapılmış ve Türkiye bu tarihten sonra yaptığı ciddi ödemelerle borçlarının tamamını kapatmıştır. Ancak burada Yunanistan ve bazı borçlu

devletlerin hiçbir ödeme yapmadığı halde borçlarından kurtuldukları görülmektedir. Batılı alacaklıların bu konuda bile ayrımcılık yapmaktan kaçınmadıkları gözden kaçmamalıdır.(Kongar, 2006, s.70)

3.2.1.3.2 Türkiye- Suriye Sınırı

Lozan Antlaşmasından sonra, Fransa ile Türkiye arasında ilk resmi ilişki Milli mücadele sırasında 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması ile başlamış ve Fransa, yeni Türk Devletini tanıyan ilk İtilaf Devleti olmuştur. Fakat Lozan Antlaşması sonunda bazı uygulamalarda ve sonradan gelişen olayların seyrine göre ilişkiler uzun süre olumsuz gelişmiştir. İlk ciddi kriz, Türkiye – Suriye sınırının tespiti konusunda olmuştur. Ankara Antlaşmasında ki ilgili maddelere göre Suriye sınırını belirleyecek olan komisyon uzun süre toplanamamış, ancak 1925 Eylül ayında toplanan komisyon da sınır konusunda anlaşamamışlardır. Komisyonunun anlaşamaması üzerine iki ülkenin hükümetleri devreye girerek 18 Şubat 1926 da diplomatik görüşmeleri düzenlemeyi amaçlayan “Dostluk ve İyi Komşuluk” adını alan bir anlaşma imzalamışlardır.

Sözleşme Türkiye ile Suriye arasındaki sınır sorununu düzenlemekle birlikte, Türkiye-Fransa arasındaki ilişkileri ele almıştır. Ancak Fransa bu sözleşmeyi Türkiye'nin İngiltere ile olan Musul Sorununun çözümünden sonra 30 Mayıs 1926 tarihinde imzalamıştır. Çünkü Fransa müttefiki olan İngiltere'yi gücendirmekten çekindiğinden dolayı, Türkiye ile yapacağı anlaşma bu kadar gecikmiştir. Türkiye ise bu antlaşmayı Türkiye Büyük Millet Meclisinde 7 Haziran 1926 günü yani Musul ile ilgili anlaşma ile aynı günde onaylamıştır. (Gürkaynak, 2008, s. 178-179)

Bu sözleşmeyle göre tarafsız bir başkanın yönetiminde bir Türk-Fransız Karma Komisyonu kurularak Cizre-Nusaybin sınırlarının belirlenmesi için çalışmalara başlanmış ve Haziran 1929'da her iki tarafında üzerinde mutabık kalacağı bir çözüm bulunmuştur. Bunun üzerine 3 Şubat 1930'da Türkiye ile Fransa Arasında Dostluk Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması imzalanmıştır. (Uçarol, 2010, s.744-)

Türkiye-Suriye arasındaki sınır sorunu nedeniyle ortaya çıkan Türk Fransız anlaşmazlığı sona ermiş ve Sınırın tespiti meselesi 30 Mayıs 1930 tarihli anlaşmayla ancak çözümlenebildi.

3.2.1.3.3 Fransız Misyoner Okulları

Türkiye İle Fransa arasındaki diğerk önemli bir sorun ise, Türkiye'nin eğitim ve öğretimin milli ve merkezîyetçi anlayışla düzenleme uygulamaları içinde olan ve yabancı ve özel okulların ders ve uygulama müfredatlarını düzenleyen genelge ve yönetmeliklerin Fransız okulları tarafından tepkiyle karşılanması üzerine 1926'da çıkmıştır. 19 Temmuz 1926 tarihli genelge son derece kapsamlı olmuş, genelgeye göre; yabancı okulların faaliyetlerine sınırlamalar getirilmiş, Milli tarih ve Türkçe derslerinin okutulması, öğretmenlerin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tespiti, denetlenmesi, ulusal kültürün derslerin içeriğine yansıtılması esasları düzenlenmiştir. 1926 genelgesi, özellikle yabancı okulları sıkı bir denetime tabi tutulmasına sebep olmuştur. Bu konu Fransa'nın karşı koymasına rağmen yönetmelikleri uygulamayan okullar kapatıldı. Bu gerginlik döneminde Türkiye, okullarla ilgili konuyu bir iç meselesi olarak değerlendirdi. Fransa bu konuda daha ileri gidemedi.

Yaşanan bu anlaşmazlık Türkiye'nin lehine sonuçlanmış olmasına rağmen Fransa ile Türkiye arasındaki ilişkilerin zayıflamasına sebebiyet vermiştir. . (Gürkaynak, 2008, s.179)

3.2.1.3.4 Bozkurt Lotus Davası

Türkiye ile Fransa arasında Fransız Misyoner Okulları ile ilgili sorun yaşanırken yine aynı yıllarda anlaşmazlık yaratan konulardan biride Bozkurt Lotus Davası olmuştur. 2 Ağustos 1926 gecesi Fransız bayraklı Lotus gemisi ile Türk bayraklı Bozkurt şilebi Midilli açıklarında çarpışmışlardır. Bu çarpışmada Türk şilebi batmış ve sekiz Türk denizcisi ölmüş diğerkleri ise Lotus Personeli tarafından kurtarılmıştır. (Sönmezoğlu, 2011, s. 273) 3 Ağustos 1926 günü gemi İstanbul'a ulaştığında çarpışma esnasında vardiyada bulunan Lotus'un üçüncü kaptanı ile Bozkurt'un kaptanı tutuklanmışlar ve ölenlerin aileleri tarafından açılan dava sonrasında yapılan yargılamada tedbirsizlik ve ihmâl nedeniyle ölüme sebebiyet vermektan hüküm giymişlerdir. (Gürkaynak, 2008, s.179)

Fransa Lotus gemisi kaptanının tutuklanmasına Türk tarafının yetkisizliği nedeniyle itiraz edince konu iki ülke arasında sorun niteliği kazanmıştır. Daha sonra tarafların anlaşması ile 12 Ekim 1926 tarihinde Cenevre'de konuya ilişkin tahkimname imzalanarak konu taraflarca La Haye Uluslar arası Daimi Adalet Divanına götürülmüştür. Divan ise, 7 Eylül

1927’de Türkiye’nin lehine bir karar açıklarak sorunu çözmüştür. (Sönmezoğlu, 2011, s. 273-274)

3.2.1.3.5 Kapitilasyonlar

Türkiye ile Fransa arasında 1928 anlaşmalarında sonra yaşanan diğer bir sorun ise Adana Mersin demiryolunun Türkiye tarafından satın alınmak istemesi üzerine yaşanmıştır. Lozan Barış Antlaşmasının yirmi sekizinci maddesi ile Kapitülasyonlar kaldırılmış olması sebebiyle Türkiye Lozan Antlaşmasının bu hükmünü uygulamaya koyma amacıyla bazı önlemler almıştır. Aldığı önlemlerden biri de, 1929 yılında çıkardığı bir kanun ile bir Fransız şirketinin işletmekte olduğu Adana-Mersin demiryolunu satın almaktı. Ancak bu önlem Fransa ile yeniden karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur.

Çünkü Fransa Türkiye’ye karşı hala kapitülasyon sistemi devam ediyormuş gibi davranmakta ısrar ediyor ve Türkiye’nin şartlarını kabul etmekte isteksiz davranıyordu. Buna rağmen Türkiye Lozan Antlaşmasının hükümlerinin uygulanmasında kararlı davranması sonucu Fransa, Adana Mersin demiryolunu Haziran 1929 tarihinde yapılan anlaşma Türkiye’ye bırakmıştır. (Gürkaynak, 2008, s.180)

3.2.1.4 İtalya İle İlişkiler

1919–1922 yılları arasında Anadolu’da ve İstanbul’da işgalci durumunda olan İtalya Türkiye’ye karşı olumlu bir yaklaşım içerisindeydi. 1922 yılından sonra işgal ettiği topraklardan çekilmiş olan İtalya Mussolini’nin iktidara gelmesiyle birlikte saldırgan davranışlar sergilemeye başladı. Her ne kadar Mussolini ile yayılmacı davranmaya başlamışsa da İtalya ile olan ilişkiler 1930’un başlarına kadar normal bir şekilde seyretmiştir. Mussolini İtalya’nın Birinci Dünya Savaşı’nda haksızlığa uğradığını düşünüyor ve ilk fırsatta bu haksızlığı telafi etmeyi kafasından geçiriyordu. Hatta 1923’te İtalyan Parlamentosu’nda yaptığı konuşmada Adriyatik Denizi’nin İtalya’ya yetmediğini ve İtalya’nın mutlaka Akdeniz’e açılması gerektiğini açıkça söylemiştir. Bu konuda gözü pek tatmin olacak gibi gözüküyordu; İngiltere’nin İtalya’ya Afrika’da bazı yerler teklif etmesine tepki göstermiş ve “çöl koleksiyoncusu olmadığını” söylemiştir. (Oran, 2009, s.292-293)

Birinci Dünya Savaşı'nda Türk ülkesini paylaşmak teşebbüsünde bulunan üç büyük devletten Türkiye ile ilk iyi ilişkiler kuran devlet olan İtalya'nın kendisine haksızlık yapıldığını düşünmesinin nedeni savaş sonrasında imzalanan gizli antlaşmalarla vaat edilen toprakların kendisine verilmemesiydi. Bu nedenle 1922'de iktidarı ele alan Mussolini mütecaviz ve yayılmacı bir politika izlemeye başlamıştır. 1926'da Musul Meselesi'nin çözülmesiyle İngiliz ve Fransızlarla ilişkilerimiz geliştiği gibi İtalya ile de gelişmiştir. İtalyan yetkilileri ise sürekli olarak yaptıkları açıklamalarla İtalya'nın Anadolu toprakları üzerinde herhangi bir emeli olmadığını belirtmişlerdir ancak yapılan bu açıklamalar hiçbir zaman Türkiye'yi tatmin etmemiştir. Bu dönemde İngiltere ve İtalya'nın Türkiye'ye yaptıkları baskının Türkiye'yi Sovyetlere yaklaştırdığı da bir gerçektir. (Gönlübol,; Sar, 1997, s.80)

Türkiye'nin İtalya'ya yönelik endişeleri Musul meselesi halledilmeye çalışılırken İtalya'nın Anadolu'ya çıkarma yapacakları söylentileri çıkınca artmıştır. Bunun üzerine yine İtalyan yetkililer Türk toprakları üzerinde emellerinin olmadığını söylemişler ancak Türk tarafı yine tatmin olmamıştır. Musul meselesinin halledilmesiyle İtalya ile de ilişkiler düzelmiştir. İtalya kendini henüz yeteri kadar güçlü hissetmediği için Akdeniz'deki etkinliğini Türkiye ve Yunanistan'ın da içinde bulunduğu bir ittifak grubuyla sağlamayı düşünmüştür. Bu amaçla Türkiye ve Yunanistan'ı yakınlaştırmaya çalışmıştır. (Oran, 2009, s.293)

İtalyanların Türkiye'nin üzerinde meydana getirdiği endişe o kadar büyük boyutlardaydı ki Ankara'nın başkent olarak tespit edilmesindeki en büyük etken On iki Ada'daki İtalyan üslerinden kalkan yüklü bir uçağın Ankara'ya gidiş-geliş olarak yol alamayacağını hesaplanmış olmasıydı. Atatürk, İtalya'nın balkanlardaki emellerini, dış politikasını ve askeri gücünü önemli bir tehdit olarak görmüş fakat İtalya'nın devlet olarak çizdiği hedeflerle bu hedefleri gerçekleştirecek gücü ve kabiliyeti konusunda ikilem içinde olmuştur.(Öcal, 2008, s.187)

İtalya'nın amaçları arasında Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden Selanik'e inmekti. Bunun için İtalya'nın kullanacağı en güzel yol Avlunya limanıydı; çünkü limanın önündeki sazan adasını İtalya sıçrama tahtası haline getirmişti. Türk Hükümeti İtalya'nın hareketlerini izlemek için Tiran'da bir elçilik, Avlunya'da da bir konsolosluk açmıştı. İtalya'dan gelecek herhangi bir saldırı beklentisinin dışında, Türkiye İngiltere, Fransa ve Yunanistan ile olan sorunları ile uğraşmaktaydı. (Öcal, 2008, s.188)

1926 yılında Musul Sorunun çözümlenmesi ve Türkiye'nin batılı devletlerle ilişkilerini düzeltmesi yönündeki tutumu Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ilişkilerinin düzelmeye başlaması, Türk-İtalyan ilişkilerinin gelişmesine etki etmiştir.

Türkiye üzerinde siyasi ve moral baskılar yaparak resmi olmayan taleplerde bulunan İtalya'nın rüyalarına 1928'de imzalanacak olan tarafsızlık ve uzlaşma antlaşması ile son verilecektir. Bu anlaşmaya göre iki taraf birbirine karşı yönelmiş hiçbir anlaşmaya katılmayacak, taraflardan biri bir veya daha fazla devletin saldırısına uğrarsa diğer taraf uyuşmazlık sürecinde tarafsız kalacak, taraflar arasında çıkacak anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözümleneceklerdi.(Uçarol, 2010 s. 748-749)

Bu anlaşma sırasında Mussolini'nin Türkiye'yi ve Türk-İtalyan ilişkilerini övücü konuşmalar yapması Türkiye açısından belirli bir süre rahatlatıcı olmuştu. Bir yıl sonra Türk Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'nın Roma'ya resmi bir ziyaret yapmaları ve burada çok samimi bir şekilde karşılanmaları ile iyi bir düzeye geldi. Ancak, Meis ve diğer adaların statüsü üzerine çıkan anlaşmaz üzerine iki ülke 30 Mayıs 1929'da karşılıklı olarak protokol imzalayarak bu sorunu 1928 yılında imzalanmış olan tarafsızlık ve uzlaşma antlaşması uyarınca Uluslar arası Sürekli Adalet Divanına götürmüşlerdir. 1932'de İsmet Paşa İtalya'ya ziyaret gerçekleştirmiş ve burada 1928 yılında imzalanmış olan tarafsızlık ve uzlaşma antlaşması üç yıl uzatılmıştır. (Oran, 2009, s.294)

3.2.1.5 Almanya İle İlişkiler

Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti ile kader ortağı olan Almanya imzalamak zorunda kaldığı Versailles Antlaşması'nın getirdiği yükümlülükler sebebiyle iktisadi, siyasi ve sosyal açıdan sıkıntılı bir durumda bulunuyordu. Bu antlaşma Almanya'yı her bakımdan ezici ve sürdürülebilirliği düşük olan bir işleme maruz bırakmıştır. Almanya'nın uğradığı bu muamele Avrupa'da aynı zamanda ciddi bir boşluk yaratmıştır.(Sönmezoğlu, 2011, s. 283)

Almanya, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere bazı Avrupa ülkelerine savaş tamirati adı altında para ödemekteydi ve bu zaten zor olan şartları daha da zorlaştırıyordu. Bu şartlar altında Almanya'da işsizlik oranları tavan yapmıştı aynı zamanda enflasyon çok yüksek oranlara varmıştı. Bütün bu olumsuzluklardan dolayı Almanya'da Versailles zincirlerinin kırılması yolunda bir baskı oluşmuştu. Ancak Almanya, ekonomik olarak güçlendikçe dış

politikada daha etkin ve saldırgan olmaya başlamasına rağmen 1930'lara kadar bu zincirleri kıramamıştır. Almanya da Birinci Dünya Savası'ndan sonra Türkiye gibi yalnızlık içerisindeydi. Bu iki devletin ilişkilerinde önemli nokta olarak şunu söyleyebiliriz; Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkilerinde İngiltere ve Fransa ile olan ilişkilerindeki gibi geçmişteki sorunlar bulunmuyordu, Türkiye ile Almanya geçmişte ittifak yapmış olan iki ülkediydi ve Almanya Türkiye açısından ilişkilerinin sorunsuz olduğu bir Avrupa ülkesi olarak büyük önem taşımaktaydı. (Oran, 2009, s. 297-298)

1923–1938 Yılları arasında Türkiye-Almanya ilişkilerinin incelendiğinde Alman ekonomisi için Türkiye'nin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Savaş öncesi dönemde Almanya sanayisinin hammadde ihtiyacını büyük oranda Türkiye'den karşılaması sebebiyle Almanya'nın Türkiye ile ilişkilerini geliştirmiştir. (Alkan, 2008, s. 195)

Weimar Cumhuriyeti Dönemi'nde Almanya Versailles Antlaşmaları'ndan kurtulmak için çaba harcamış, ancak hiçbir zaman güç gösterisinde bulunmamıştır. Bu dönemde Almanya uluslararası alandaki hedeflerine ulaşmak için barış yolunu kullanmış ve taleplerini kazanmak üzere ikili ya da çok taraflı görüşmeler ve antlaşmalara ağırlık vermiştir. Türkiye ve Almanya'nın bu dönemdeki politikaları birbiriyle uyum göstermektedir ve dolayısıyla iki devlet birbirlerinin politikalarını iyi niyetle izlemektedirler. Ancak dış politikadaki mevcut sorunların farklılığı iki ülke arasında samimi ilişkilerin kurulmasını olumsuz manada etkilemiştir. (Akşin, 1991, s.160)

Lozan'dan sonra Türkiye'nin sorunlu olduğu devletler dışında kalan devletlerden olan Almanya ile ilişkileri normal diplomatik ilişkiler boyutunda olmuştur. Zaten o dönemki münasebetler Türkiye'ye yatırım yapılması ya da ülkemize sermaye girmesi şeklinde bugünkü anladığımız iktisadi yardımlaşma seviyelerine hiç gelmedi. Türkiye bu dönemde iktisadi olarak sürekli yalnız kalmıştır, zaten Dünya Ekonomik Buhranı da bu iktisadi yardımlaşma hareketlerini neredeyse imkânsız kılmıştır. (Dilan, 1998, s.113)

Lozan'dan sonra ilişkilerin gelişmesini isteyen Almanya bu konuda İngiltere ve Fransa'nın tepkilerini çekmek istemiyordu, bu sebeple Türkiye ile ilişkilerini iyileştirme fikrini korumakla beraber bir süre ertelemiştir. Ardından 1924 yılında Ankara'da imzalanan Türk-Alman Dostluk Antlaşması ile diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Bu dönemde Almanya'nın İngiltere ve Fransa'nın aksine büyükelçiliğinin Ankara'da bulunmasına olumsuz

bakmaması ilişkilerin gelişmesini olumlu şekilde etkilemiştir. 1920'lerde sınırlı olarak sürdürülen ilişkiler çerçevesinde Almanya'nın Türkiye'ye çok sayıda yetişmiş eleman gönderdiği bu alanların daha çok hayvancılık, tarım ve muhtelif mühendislik alanları olduğu görülmektedir. Bu esnada Türkler de eğitim almak maksadıyla Almanya'ya gitmişlerdir. Şüphesiz ki bu durum Almanya'nın da Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istemesinden ileri gelmektedir. Almanya'nın Versailles ile silahsızlandırılması sonucu Almanya'nın elinde bulunan fazla subaylar Türkiye'de sözleşmeli olarak görev yapmışlardır. Yine bazı Türk subayları da Almanya'ya gitmişlerdir. (Oran, 2009, s. 299)

Almanya ile Türkiye arasındaki en büyük ilişkiler ekonomi alanında kurulmuştur. Bu ülkenin yapmış olduğu ekonomik ataklarla 1927 yılına gelindiğinde Almanya'nın ihracatının savaş öncesi dönemi yakaladığı görülmüştür. Aynı dönemde, 1925 yılında Alman Junkers firmasıyla Kayseri'de bir uçak fabrikası kurulması yönünde antlaşma imzalandı. Almanya bu antlaşmayı iki sebepten dolayı imzalamıştır; birincisi siyasi açıdan Türkiye'ye yakın olmak istiyordu, ikincisi ise Almanya Versailles'den dolayı kendi topraklarında üretmiyordu. Gelişen ekonomik ilişkiler çerçevesinde iki taraf da birbirlerine "en çok kayırılan ülke" statüsü tanımışlar ve bazı ürünlerde gümrüklerinde indirimlerde bulunmuşlardır. Weimar döneminde iki ülke münasebetleri sorunsuz ve birbirlerine yaklaşma çabası içinde geçmiştir. (Oran, 2009, s. 300)

Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkilere dikkat çeken bir gelişme Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü'nün Nisan 1929'da Almanya'yı ziyareti olmuştur. Bu ziyaretin hemen ardından iki ülke arasında 16 Mayıs 1929 tarihinde Hakem ve Uzlaşma Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmadan sonra 27 Mayıs 1930 tarihinde iki ülke arasında Ticaret Anlaşması imzalanmış ve Türkiye'de iş yapan Alman firmalarının sayısında önemli ölçüde artış görülmüştür. Ancak, Avusturya ve Anschluss konusunda genişlemeci bir mantığı gizli olarak savunmaya başlayan Almanya'nın gün geçtikçe İtalya'nın benzer politikalarına hoşgörü ile bakması Türkiye'yi rahatsız eden konu olmuştur. Nitekim iki ülke arasındaki ilişkilerde 1924-1929 yılları arası istikrarlı bir gelişme söz konusuysen 1930-1932 yılları arasında belirgin bir gerileme olmuştur. (Sönmezoğlu, 2011, s. 282-285)

3.2.1.6 Sovyetler Birliği İle İlişkiler

Lozan Antlaşması'ndan sonra Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerindeki ilk önemli gelişme 17 Aralık 1925'te yaşanmıştır. İki ülke Dışişleri Bakanları arasında Paris'te Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye açısından bakıldığı zaman böyle bir antlaşmanın imzalanmasının en büyük sebebi Musul Sorunu'nun 16 Aralık 1925'te İngiltere'nin istediği bir şekilde sonuçlanmasıdır. Henüz Musul Sorunu'nun çözülemediği sıralarda Şeyh Said isyanının çıkması Türkiye'yi oldukça zora sokmuştur.

Bu dönemde Batılı Devletlerle münasebetlerini geliştirememiş olan Türkiye, SSCB'yi kendisine sağlam bir dayanak noktası olarak görmekteydi. SSCB açısından baktığımız zaman da benzer bir durumla karşılaşmaktayız. 1 Aralık 1925'de Locarno Antlaşması'yla Almanya'nın Batı sınırları güvence altına alınırken Doğu sınırları için benzer bir düzenleme yapılmamıştı, SSCB bu durumu kendisine yönelik bir tehdit olarak algılamıştır. Bu dönemde her ne kadar Batılı Devletler birer birer SSCB'yi tanımaya başlamışlarsa da bu durum SSCB için endişe verici bir durumdu ve Sovyetler için Türkiye böyle bir ortamda kendi mili güvenliği açısından önem arz ediyordu. (Oran, 2009, Cilt I s. 315)

Milli Mücadele yıllarında SSCB ile 1921 yılında bir iş birliği antlaşması imzalamıştı. 1923 yılından sonra Türk-Sovyet ilişkileri Lozan'dan kalan sorunların çözümlenmesi aşamasında Batılı Devletlerin Türkiye'ye karşı davranışlarının etkisi altında gelişmiştir. Sovyetlerin bu dönemde iki temel politikası olmuştur; birincisi, Almanya ile diğer Batılı Devletlerin arasını açmak, ikincisi ise komşu ülkeleri ile iyi ilişkiler kurarak bunları kendi saflarına çekmek. Genel anlamda bakıldığı zaman Sovyetler, Almanya'yla Batılı Devletlerin arasını açamamıştır. Ancak komşuları ile iyi ilişkiler kurmayı başarmıştır. (Gönlübol, ; Sar, 1997, s.74)

Misak-ı Milli sınırlarına bağlı olduğunu her fırsatta dile getiren Türkiye izlediği dış politika ile herkese olduğu gibi Sovyetlere de güven vermekteydi. Uzak Doğu'da ve Avrupa'da komünizme tehdit olarak gelişmekte olan tehlikelere karşın Sovyetlerin Güney sınırının ve Boğazların barış yanlısı Türkiye'nin elinde olması Sovyetlere güven vermiştir. (Akşin, 1991, s.79)

1921 yılında imzalanan antlaşmanın geliştirilerek, ilişkilerin yeniden düzenlendiği 1925 yılında Paris’te imzalanan antlaşmadan sonra Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü’ye özel bir mektup yazarak; imza edilen bu antlaşma ile 1921’den beri devam eden ilişkilerinin bozulmayacağını, bağıtlı tarafların başka bir veya birkaç devletle savaş durumuna gelse bile, aralarındaki ilişkilere temel olacağını ifade etmiştir. Türk tarafı açısından bakıldığında İngiltere ile gergin gitmekte olan ilişkilere karşın Sovyetlerden böyle bir güvence gelmesi yeterli olmasa bile Türk tarafının elini güçlendiren bir unsur olmuştur.

Sovyetler 1922’den beri Türkiye’de ticaret temsilcilikleri açmaya başlamışlardı. Ancak, Sovyetlerin bu temsilciliklerinin komünizm propagandası yaptıkları söylentilerinin ortaya çıkması ilişkilerde sorun yarattı. Sorunun esas kaynağı SSCB’de ticaretin devletin tekelinde olması sebebiyle Türkiye’deki ticaret temsilciliklerindeki kişilerin devlet memuru statüsünde olmaları ve diplomatik dokunulmazlık istemeleriydi. Bu sorunun üzerine SSCB Türkiye’den ülkesine giren bazı mallara sınırlama getirdi ve son olarak Odesa Limanı’nı Türkiye’ye kapattı. Bütün bu sorunları çözmek için Çiçerin ve Tevfik Rüştü bir araya geldiler ve 1927 yılında “Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması” imzalandı. Bu Antlaşma iki devlet arasındaki mevcut sorunları çözmekten uzak kalmıştır. Bunda Türkiye’nin 1929 yılındaki bunalımdan etkilenmesi de etkili olmuştur. (Oran, 2009, s. 316)

Bu Antlaşmayla birlikte SSCB Türkiye’den gelen mallara bir sınırlama getirmiştir. Ayrıca, Türkiye, Kars ve Artvin hariç İstanbul, İzmir, Trabzon, Mersin, Erzurum, Konya ve Eskişehir’de Sovyet Ticaret Temsilcilikleri açılmasını ve bunlara diplomatik ayrıcalıklar verilmesini kabul etmiştir. Ayrıca Batum Limanı ticaret maksatlı olarak Türkiye tarafından kullanılabilirdi ve Sovyetler Türkiye’den üçüncü bir ülkeye gitmekte olan malları kendi ülkesinden gümrüksüz olarak geçirmeyi kabul etmiştir. (Sönmezoğlu, 2011, s.301)

1928’den itibaren Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki siyasi ilişkiler uluslararası gelişmelere göre yön değiştirmiştir. 27 Ağustos 1928’de saldırı savaşını yasaklayan Kellogg Paketi İmzalanınca, Türkiye ve Sovyetler Birliği de buna katılmışlardır. Sovyetler Birliği de Batının saldırısından çekindiği için pakti ilk imzalayan devletlerden olmuştur. Sovyetler imzalamış oldukları bu antlaşmanın Doğu Avrupa Devletleri arasında bir an önce yürürlüğe girmesini istediklerinden 1929 yılı başında Moskova’da Polonya, Romanya, Estonya ve Letonya arasında Litvinof Protokolü olarak bilinen bir protokol hazırlayarak imzalamışlardır.

Bu protokole 1 Nisan 1929'da Türkiye'de katıldı. Bu durum Türkiye ile Sovyetler arasındaki yakınlaşmanın yeni bir örneği sayıldı. (Uçarol, 2010 s.743)

Batılı Devletlerin saldırısından korkarak Litvinof Protokolü'nü hemen imzalayan SSCB ile Türkiye arasındaki 1929 yılındaki ilişkiler anlamında önemli gelişmelerden biri de Sovyet Dışişleri Halk Komiseri Yardımcısı Karahan'ın Türkiye'yi ziyaret etmesidir. Bu ziyarette yapılan görüşmeler ile 1925 yılında imzalanan dostluk ve tarafsızlık antlaşması 2 yıl süreyle uzatılmıştır. Bu protokolün ikinci ve en önemli maddesinden biri ise; her iki tarafta kendisiyle karadan veya denizden doğrudan komşusu olan diğer devletlerle yayınlanmış olan belgeler haricinde herhangi bir taahhütte bulunmadığını kabul etmiştir, her iki taraf da karadan veya denizden komşusu olan memleketlerle diğer tarafa bilgi vermeden görüşmeler yapmamayı ve bunları diğer tarafın onamasıyla yapmayı kabul etmiştir. Karşılıklı imzalanan gizli ek protokole göre Türkiye'nin komşuları: İran, Irak, Bulgaristan, Yunanistan, İtalya, İngiltere, Suriye ve Fransa'dır. Sovyetler Birliği'nin komşuları ise, İran, Afganistan, Çin, Moğolistan, Japonya, Finlandiya, Estonya, Letonya, Polonya, Romanya, İngiltere'dir. Bu sözleşmelerden de görüldüğü üzere iki ülke birbirlerinden olur almadan adı geçen devletlerle ikili veya çok taraflı siyasi antlaşmalar yapmama gibi bir söz vermişlerdir. İmzalanan bu protokolle çeşitli yorumlar ortaya atılmıştır. Bunlardan bir tanesi Türk dış politikasının Sovyetler Birliği'nin güdümüne girdiği iddiasıdır. Bu iddianın sebebi komşu olan devletlerle antlaşma yapmadan önce Sovyetlere danışma zorunluluğunun getirilmiş olması gösterilmektedir, ancak bu zorunluluğun çift taraflı bir zorunluluk olduğu, aynı durumun Sovyetler Birliği için de geçerli olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Üstelik aynı yorumu yapanlar 1930'larda Türk Dış Politikasının Sovyetler Birliği 'ne endeksli olmaktan çıkarak, Batılı devletlerle ilişkilerini düzeltmeye başladıklarını gördükten sonra bunun tam tersi yorumlarda buldukları görülmüştür. (Oran, 2009, s. 318)

Her şeye rağmen 1929 Protokolü o dönemki Sovyet-Türk ilişkilerinin olumlu olduğunu gösteren bir belgedir. Moskova ile bağlarını koparmadan batı ile olan ilişkilerini yürütme amacı güden Türkiye 1929 protokolü çerçevesinde 1932 yılında Milletler Cemiyetine girmeden önce Sovyetlerin onayını almıştır. 1934 yılında bu konuda Sovyetler Birliği'nin de Milletler Cemiyetine girmesiyle mevcut konu daha olumlu bir hal almıştır.

1930'dan sonra Sovyetlerin, özellikle Türkiye'nin ilk 5 yıllık kalkınma planlarına esas teşkil eden teknik ve mali yardımları çok yararlı olmuştur. Bu kalkınma planının

gerçekleştirilmesi için Sovyetlerin Kayseri ve Nazilli fabrikalarını neredeyse karşılıksız olarak kurmaları, daha sonra İsmet Paşa'nın Sovyetleri ziyareti esnasında sağlamış olduğu krediler ve teknik yardımlar Türkiye'nin dışarıdan destek almadığı o dönemde çok yararlı olmuştur. (Oran, 2009, s. 318-320)

3.2.1.7 İran İle İlişkiler

Müslüman Ortadoğu ülkelerini Osmanlı Devletine bağlayan en önemli unsurlardan biri şüphesiz ki Hilafet bağıydı. Bu Müslüman halklar Halifeye ruhani bir lider gözüyle bakıyorlardı. Ancak Osmanlı İmparatorluğu tüm Müslümanların lideri olarak 1. Dünya Savaşı'na girdiği halde bunların desteğini aramasına rağmen bulamamıştır. Sadece milli mücadele yıllarında Hintli Müslümanların Türklere manevi destek verdikleri görülmüştür. Bu nedenle Milli Mücadele'den sonraki yıllarda Ankara Hükümeti'nin bu devletlerle münasebetinde Hilafetin çok önemli bir yeri vardır.

Lozan Konferansı'nın başarı ile tamamlandığı sıralarda durumu pekiyi olmayan İran ile ilgili olarak Mustafa Kemal bu Müslüman memleketin er veya geç dünya terazisinde bir ağırlık teşkil edeceğini, söz hakkı olan bir memleket olacağını düşünmüş ve ilişkilerini ona göre iyi düzeyde devam ettirmek istemiştir. (Can, Makale, s.3-4)

Bu dönemde Türkiye-İran ilişkileri biri olumlu diğeri olumsuz iki konu üzerinde odaklanarak gelişmiştir. Olumlu olan konu Türkiye ve İran'ın yeni kurulan rejimlerinin benzerlik göstermesiydi. Olumsuz olan konu ise iki ülke arasındaki sınır sorunudur. İki ülke arasındaki ilişkiler 1932 yılından sonra sınır sorununun çözülmesiyle birlikte altın yıllarını yaşamıştır. Türkiye'de 1920'de Atatürk nasıl ki yeni bir rejimin temellerini attıysa 1921'de İran'da da Savunma Bakanı Rıza Han yeni bir rejim başlatmıştır. Her iki rejim de Batılı kurum ve normlarıyla modern ve tam bağımsız bir ulus-devlet yaratma amacını güdüyordu.

Bu noktada bu iki rejim hem resmi ideolojileri açısından (din yerine milliyetçilik) hem de iç ve dış sorunların benzerliği açısından birbirine benzemekteydi. Tarihsel ve sosyo-ekonomik nedenlerden ötürü Rıza Han'ın karşısındaki problemler daha büyüktü, bu noktada Rıza Han hem Türkiye'deki yenilik hareketlerinden psikolojik olarak destek almış hem de bu hareketleri yakından takip ederek Türkiye'deki hareketi kendine ilham merkezi haline getirmiştir. İran'ın önündeki Türkiye modelinin ilk önemli etkisi cumhuriyet konusunda

olmuştur. Türkiye’de cumhuriyetin ilan edilmesiyle İran’da çok büyük yankı uyanmış, aynı değişikliğin İran’da da yapılması konuşulmaya başlanmıştır. Gerek Türk tarafından gerekse İran’ın kendi içindeki taraflardan cumhuriyetin ilan edilmesi yönünde destekler yapılmıştır.

Ancak cumhuriyetin ilanı yine Türkiye’den kaynaklanan sebeple gerçekleşmemiştir. İran’da cumhuriyet ile ilgili tartışmaların kızıştığı dönemde Türkiye’de 3 Mart 1924’te Hilafet kaldırıldı. Bu gelişme İran ulemasını endişeye düşürmüş ve Hilafet’in Kaldırılmasının Cumhuriyet’in kaçınılmaz bir sonucu olduğu düşünülmüştür.

Bunun üzerine Rıza Han cumhuriyete karşı olduğunu ilan etmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra Türkiye tarafından yapılan destekleyici davranışlara rağmen İran’da Kaçar Hanedanı yerine Pehlevi Hanedanı’nın kurulması üzerine konu kapanmıştır. (Oran, 2009, s. 357)

Türkiye-İran ilişkilerinin merkezinde yer alan sorun olan sınır sorununun ortaya çıkmasında üç esas neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki; yeni rejimlerin resmi ideolojileri milliyetçilik olduğundan ülkede mevcut bulunan etnik gruplara yönelik kışkırtma hareketlerine karşı her iki taraf da birbirinden şüpheleniyordu. İran’daki Türk kökenlilere (Türkmenler, Azeriler v.b.) ve Sünnilere (Kürtlere) yönelik Türkiye’nin hareketinden İran kaygı duyarken, Türkiye’deki İran kökenlilere yönelik İran’ın hareketinden Türkiye kaygı duymaktaydı. İkincisi; Kürt aşiretlerinin özerkliklerinin koruma istekleriydi ki bu aşiretler uluslararası sınır kavramını idrak edemiyor ve bu sınır düzenlemeleriyle kendilerinin sınırlanmalarını istemiyorlardı. Bu çerçevede bölgede asayiş sağlamaya çalışan kolluk kuvvetleri ile sık sık karşı karşıya geliyorlar ve onlarla çatışmalara giriyorlardı. Üçüncü olarak ise; sınırın arazi üzerinde açık olarak işaretlenmemiş olması gelmektedir.

İran-Türkiye sınırını en son düzenleyen anlaşma 1913 İstanbul Protokolüydü. Bu protokol gereği kurulması gereken sınır tespit komisyonu hiçbir zaman kurulamamış olduğu için sınır üzerinde sağlıklı bir işaretleme yapılamamıştı. Bu sebeple her iki tarafın kolluk kuvvetleri görev yerlerini net olarak bilmedikleri için karşı karşıya gelmekteydiler. (Oran, 2009, s. 360)

Bu sebeplere ilave olarak SSCB’nin Kürt aşiretlerini kışkırttığı iddialarına da temas etmekte fayda vardır. İran dış ticaretinde biri Türkiye üzerinden diğeri SSCB üzerinden geçen iki yolu kullanmaktaydı. İşte bu noktada SSCB’nin hem ekonomik sebeple hem de İran

üzerinde nüfuz elde etmek için Türkiye'deki Kürt aşiretleri kışkırtarak Türkiye üzerinden geçen kervanları yağmalattığı ve İran'ın dış ticarete kullandığı yolu tekeline almaya çalıştığı iddia edilmiştir. Sınır kısımlarındaki Kürt Aşiretleri tarafından çıkarılan bu sınır sorununu çözmek için Nisan 1926'da Tahran'da Dostluk ve Güvenlik Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, bir ittifak yapmaktan veya tarafsızlığı sağlamaktan ziyade sınır boylarındaki Kürt Aşiretlerinin meydana getirdiği suç teşkil eden davranışların önlenmesine yönelik olarak ortak bir mücadele politikası oluşturmayı amaç ediniyordu. Bu antlaşma Ankara ile Tahran arasında imzalanan ilk belge niteliğindedir ve bundan sonra imzalanacak olan belgeler de hep bu antlaşmayı esas almıştır. (Sönmezoğlu, 2011, s. 304-305)

Bir taraftan da eksik olmayan sınır olayları çoğu zaman iki ülkenin karşılıklı suçlama ve protestolarına sebep olmuştur. Bu durum Musul Sorunun sürdüğü günlerde ve 1925'te Doğu İsyanının bastırılmasından sonrada devam etmiştir. Sonuç olarak bu anlaşmazlıklara son vermek üzere Türkiye ile İran arasında 22 Nisan 1926 günü Tahran'da Güvenlik ve Dostluk antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile iki ülkenin sınır bölgelerinde güvenliğin sağlanması ve olayların önlenmesi esas alınmış fakat sınır sorunları çözümlenememiş, sınır olayları bundan sonra da devam etmiştir. Bu durum ise iki ülke arasındaki ilişkilerin kesilmesi tehlikesini yaratmıştır.

Bundan sonra iki ülkenin çabalarıyla 15 Haziran 1928'de Tahran'da "1926 tarihli Güvenlik ve Dostluk antlaşmasına ek protokol" imzalanmıştır. (Uçarol, 2010, s.750-751)

Antlaşma iki taraf arasındaki sorunların çözümünde iyi niyetin hâkim olduğunu göstermekle birlikte, sorunun kesin bir çözüme kavuşması noktasında yeterli ve etkili olamamıştır. Sınırdaki asayişsizlik devam etmekle birlikte, özellikle Ağrı'da meydana gelen olaylarda isyancıların Türk kuvvetlerinden kaçarak her defasında küçük Ağrı denilen bölgeye sığındıkları görülmüştür. Bunun üzerine Türkiye, Küçük Ağrı denilen bölgenin kendi hâkimiyetine girmediği sürece isyanın bastırılmayacağını düşünerek bu bölgeyi işgal etmiştir. Sınırdaki olayların devam etmesi ve Ağrı Dağı olayları üzerine Ocak 1932'de Tahran'da birincisi "Türk-İran Sınır Hattının Tayini", ikincisi ise "Uzlaşma, Tesviye ve Hakemlik Antlaşması" olmak üzere iki antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmalarla sınır sorununa kesin çözüm bulunmuştur.

Ocak 1932 yılında imzalanan bu birinci antlaşma esnasında Ağrı Dağı sınır bölgesinde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu antlaşmanın ardından Mayıs 1937’de imzalanan bir antlaşmayla sınıra günümüzdeki şekli verilmiştir. Bu kapsamda Ağrı Dağı tümüyle Türkiye’de kalacak, karşılığında ise Van ilinin Kotur bölgesinden verimli bir arazi verilecektir.

Böylece on yıldan daha fazla bir süredir Kürt Aşiretlerinin yarattığı sınır sorunu çözülmüştür. Bu antlaşmadan sonra Kasım 1932 tarihinde 1926 tarihli Dostluk ve Güvenlik Antlaşmasını yenileyen mahiyette bir antlaşma daha imzalanmıştır. (Dilan, 1998, s.74)

Bu gelişmelerden sonra iki ülke arasındaki dostluk ve iyi niyet iradesi tazelenmiş ve iyi komşuluk ilişkileri geliştirilmiştir. Ardından Haziran 1934 yılında İran Şahı Rıza Pehlevi Türkiye’ye gelerek 27 gün süren dostane bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret ile ikili ilişkiler daha da ileri boyutlara taşınmıştır. (Oran, 2009, s.363)

3.2.1.8 Afganistan İle İlişkiler

Türkiye Afganistan ilişkileri 1 Mart 1921’de Türk elçilik heyeti ile Afganistan heyeti arasında Moskova’da imzalanan Dostluk Antlaşmasının imzalanmasıyla başlar. (Arafat, 2008, s.217) 1923-1938 arasındaki ilişkilerde Tarzi’nin Batılı kurumların kurulmasında Türkiye’nin tecrübelerinden yararlanılması yönündeki fikirlerini Afgan liderlere kabul ettirmesiyle başlayan Türkiye’nin eğitim, sağlık, hukuk ve askeri konulardaki yardımları devam etme imkânı vermiştir. Afganistan ile olan münasebetlerde Türk yardımı ilişkilerin belirleyici unsurunu teşkil etmiştir. Afganistan Kralı Amanullah Han Mayıs 1928 yılında Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretinde 1921 yılında Moskova’da imzalanan Dayanışma Antlaşması’nın tazelenmesi anlamına gelen bir “Dostluk ve işbirliği Antlaşması” imzalanmıştır. Bu dostluk antlaşmasındaki hükümler, Türkiye’nin daha önce imzalamış olduğu dostluk antlaşmalarındaki hükümlerin bir kopyası niteliğindedir ancak, farklı olarak “Türkiye Cumhuriyeti, Afganistan’ın milli eğitiminin ve ordusunun gelişmesi için isteyeceği hukuksal, bilimsel ve askeri alanda uzmanları seçip Afgan Devleti’nin hizmetine vermediği yükümlenir” şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir.

Türkiye’nin 1921 yılında Moskova’da Afganistan ile yapmış olduğu antlaşma, iki ülkenin heyetlerinin Moskova’da karşılaşmaları üzerine gerçekleşmiştir. Moskova’daki Afgan

Heyeti, Afganistan'ın İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasının ardından Sovyetlerden yardım ve destek sağlamak amacıyla orada bulunuyordu. Gerçekten de bu antlaşma hem Ankara Hükümeti'nin uluslararası alanda yapmış olduğu ilk siyasal antlaşmadır hem de sömürgecilğe karşı iki ülke arasındaki ilk ittifak antlaşmasıdır. (Oran, 2009, s. 364)

Lozan sonrasında Türkiye-Afganistan arasındaki ilişkiler 1921 yılında yapılan antlaşma çerçevesinde devam etmiştir. Bu antlaşma ile iki ülke arasındaki münasebetler gelişme göstermiştir. Mayıs 1928'de Afgan Kralı Amanullah'ın Türkiye'yi ziyaret etmiş ve 25 Mayıs 1925 tarihinde Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği anlaşması imzalanmıştır. (Uçarol, 2010, s.750) Bu Antlaşma genel anlamıyla dostluk, tarafsızlık,, dayanışma ve ebedi bir dostluk kurulması kararlaştırılmıştır. (Sönmezoğlu, 2011, s. 306-307)

Amanullah Han, Türkiye ziyaretinden sonra ülkesine döndükten kısa bir süre sonra Afganistan'da iç karışıklıklar çıkmıştır. Bu kargaşayı ordunun kısa sürede bastıramaması üzerine Amanullah Han yerine kardeşi İnanetullah Han geçmiştir. Kısa süre sonra ise İnanetullah Han, Habibullah Han tarafından devrilmiştir. Hemen akabinde de Türkiye'yi eski yönetimin destekçisi olarak değerlendiren Habibullah Han, ülkedeki Türk personeli sınır dışı etmiştir. Bir süre sonra sürgündeki eski hükümdar Nadir Şah Afganistan'a dönerek yönetimi ele geçirmiştir. Nadir Şah, Amanullah Han'ın Türkiye Politikasını devam ettirmiş ve sınır dışı edilen Türk personeli geri çağırmıştır.

Nadir Şah'tan sonra yerine oğlu Zakir Şah geçmiş ve Zakir Şah ile birlikte istikrar yeniden sağlanmıştır. 1,5 yıl içinde değişen beş Şah'tan sonra 1930 yılında Kabil Büyükelçiliği görevine Memduh Şevket Bey getirildi ve kendisinin liderliğinde Türk personeli Afganistan'ın modern yapısının oluşturulmasında büyük katkılar sağladı. Temsilciliğinin bulunmadığı yerlerde Afganistan'ın çıkarları Türkiye tarafından gözetilmiştir. Zakir Şah döneminde oluşan karşılıklı güven ve dostluk ortamı Afganistan'ın İran ile olan ilişkilerine de yansımıştır. Afganların, İran ile olan 1903 yılından beri devam eden sınır sorunu, Rıza Şah Pehlevi'nin Türkiye gezisinde ona geçici yaverlik yapan Fahrettin Paşa'nın başkanlığındaki bir heyetin hakemliğinde 1934 yılında çözülmüştür. Afganistan'ın 1937 yılında Sadabad Paktına kurucu üye olarak katılmasıyla ilişkiler zirve noktasına çıkmış ancak İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması sebebiyle bu durum kısa sürmüştür.(Oran, 2009, s. 364-365)

III. BÖLÜM

4.TÜRKİYE'NİN MİLLETLER CEMİYETİNE GİRİŞİ VE SONRASINDAKİ İLİŞKİLER

4.1. TÜRKİYE'NİN MİLLETLER CEMİYETİNE BAKIŞI

Türkiye dış politikasını, Milli Mücadele döneminden beri Batı karşısında Sovyetler Birliği ile ilişkilerini iyi tutarak yürütmeye çalışmıştır. (Dinç, 1997, s.5-6)

1930 yılına kadar uluslararası ilişkilerde varlık gösterebilecek bir siyasi durumda olmayan Türkiye, 1930 yılından sonra kendi içinde birçok yenilikler gerçekleştirmişti. Bununla birlikte, Lozan Barış Antlaşması ile çözülemeyen birçok sorunu da bir çözüme ulaştırmıştı. 1930 yılına gelindiğinde Türkiye, iç alanda önemli birçok reformu gerçekleştirmişti. 1930 yılına kadar kendi içindeki sorunlarla daha fazla meşgul olması nedeniyle uluslararası politikanın dışında kalan Türkiye, bu tarihten sonra uluslararası işbirliğinin devamını isteyen Batılı demokrasilerin önemseydiği bir devlet olmaya başlamıştı. Bunda izlemiş olduğu politika ve coğrafi konumunun rolü oldukça önemli olmuştu.

Türkiye de Batılı devletlerle Milletler Cemiyeti sistemi içinde işbirliği yapmayı kendi çıkarları bakımından uygun görmüştü.(Taşkın, 2006 s.58) Ancak, Musul sorununun devam etmesi nedeniyle Türkiye üye olmamış, bu sorunla ilgili olarak Cemiyet'in verdiği karar da Cemiyet'e karşı olumsuz düşüncelerin artmasına yol açmıştır. Buna rağmen Türkiye, Milletler Cemiyetine katılımından önce 28 Ocak 1929 tarihinde Briand-Kellog Misakını imzalamak ve Silahsızlanma Konferansının hazırlık çalışmalarına katılmakla, uluslararası işbirliği çalışmalarının içinde fiilen yer almaya başlamıştı. (Taşkın, 2006 s.59)

Türkiye'nin önemli müttefiki olan Sovyetler Birliği, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti dışında kalarak daha da güçleneceğini, oysa İngiltere'nin Türkiye'yi Milletler Cemiyeti'ne katılımını sağlayarak Fransa'ya karşı tutum almasını sağlamaya çalıştığını, Fransa'nın da aynı şekilde bir politika güderek, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılımını sağlayıp, onun İngiltere'ye karşı tutum almasını istediğini, Almanya'nın ise İngiltere ve Fransa'ya karşı Milletler Cemiyeti içinde kendisine destek olması için Türkiye'yi bu teşkilâta katılımını

sağlamaya çalıştıklarını ifade ediyordu. Kısacası, Sovyetler Birliği Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne karşı tutum ve politikasını etkileyen önemli bir faktör olarak göze çarpmaktaydı.

Türkiye'nin bu dönemdeki dış politikasına bakıldığında, hem batı ile ilişkilerini geliştirmek hem de Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini sürdürerek kutuplaşma ve gruplaşma eğilimi gösteren bu ortamda denge esasına dayalı bir dış politika izlemek hem de herhangi bir uluslararası teşkilata katılmasının kendisine eşit muamelenin temini ile mümkün olabileceği yönündeydi. Bununla beraber uluslararası barışı savunan Cumhuriyet Hükümetinin herhangi bir davet olduğu takdirde bunu olumlu karşılayacağı görülmektedir. Bu durum ise Türkiye'nin Milletler Cemiyeti fikrine sıcak baktığını göstermekteydi.

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişi ile ilgili halkın bu dönemde üzerinde durduğu en önemli noktalardan biri savaşın yaralarını kalıcı bir barış ile sarılması diğeri ise, Türkiye'nin dünya devletleri ve milletleri ile yapacağı işbirliğinden duydukları memnuniyet olduğu görülmektedir. (Taşkın, 2006 s.59)

Türkiye Milletler Cemiyetinin üyesi olmadığı dönemlerde de Milletler Cemiyeti'ndeki toplantıları, kararları yakından takip etmiştir. Türkiye gerek üye olmadığı dönemde gerekse üye olduktan sonra uluslararası meselelerini Milletler Cemiyeti aracılığıyla çözümlenmeye gayret göstermiştir. Türkiye'nin bu tutumu Milletler Cemiyetine bakışını netleştirmiş ve üye olması yolundaki gelişmeleri hızlandırmıştır.(Uluslan 2008, s.237)

4.2. TÜRKİYE'NİN MİLLETLER CEMİYETİNE GİRİŞİ

4.2.1. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Daveti

Türkiye Cumhuriyeti 1930'lara kadar iç ve dış meselelerini çözüme ulaştırmak ve devrim hareketlerinin gerekliliğini yerine getirebilmek amacıyla daha çok devletlerle ikili antlaşma yaparak sorunların büyük kısmını halledecektir. 1930'lu yıllardan itibaren 1929 Ekonomik Buhranının etkileri, dünya siyasi yapısındaki silahlanma artışı, bazı devletlerin revizyonist davranışları Türkiye Cumhuriyeti'ni uluslararası işbirliği arayışına sürükleyecektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu girişimleri sonunda Milletler Cemiyetine girişi mevzu olacaktır. Milletler Cemiyeti içinde statükonun korunmasını isteyen revizyonistlerden

çok anti-revizyonistlerin olması da Türkiye'yi Milletler Cemiyeti'ne yaklaştıran sebeplerdendi. (Şeker, 1990 s.76)

Türkiye'yi Milletler Cemiyeti'ne girme konusunda Cemiyete götürülen Musul sorununun çözümünde Cemiyetin İngiltere'den yana karar alması hem de Milletler Cemiyeti'ne karşı olduğu bilinen Sovyet Rusya ile olan iyi ilişkilerin bozulmaması Türkiye Cumhuriyeti açısından önemliydi.

Sovyetler Birliği'nin 1932 yılına kadar Avrupa ile ilişkileri iyi değildi ve onlara güvenmiyordu. Türkiye'nin Milli Mücadele döneminden 1930'lara kadar siyasi arenadaki dayanağı olan Sovyetler Birliği, Türkiye'nin Batı yönünde yer alıp kendisini arka plana atmasının çekincelerini taşıyordu. (Uçarol, 2006, s. 577) Sovyetler Birliği bu çekincelerini ortadan kaldırmak üzere Türkiye Cumhuriyeti ile 1925 yılında Dostluk ve Tarafsızlık antlaşması yapmış ve bu antlaşmada güvensizliğini yansıtmıştır. 1929 yılında ise Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının uzatılmış ve her iki devlet arasında uzatma Protokolü imzalanmıştır. (Soysal, 2000, s.279-280)

Türkiye bu antlaşma gereği Milletler Cemiyetine girerken Sovyetler Birliği ile olan iyi ilişkilerinin bozulmaması için doğrudan üyelik başvurusunu yapmamıştır. Fakat daha sonraki yıllarda Türkiye'nin kurula üyeliğinin Milletler Cemiyetine bizzat kendisinin başvurması yoluyla değil, ancak Milletler Cemiyetinin Türkiye'yi üyeliğe davet etmesi yoluyla mümkün olabileceği söylenmiştir.

4.2.1.1 Davet Teklifinin Yapılması

Milletler Cemiyeti Genel Kurulu, 6 Temmuz 1932'de, İspanya temsilcisinin önerisi ve Yunanistan temsilcisinin de desteğiyle Türkiye'nin kurula davetini öngören bir karar tasarısını görüşümeye başlamıştı.

İspanya temsilcisinin meclise sunduğu belgede; Arnavutluk, Almanya, Avusturya, Avustralya, İngiltere, Bulgaristan, Kolombiya, Küba, Danimarka, İspanya, Estonya, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, Guatelama, Macaristan, İtalya, Japonya, Yeni Zelanda, Panama, Hollanda, İran, Polonya, Romanya, İsveç, İsviçre, Çekoslovakya ve Yugoslavya temsilcileri tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin Milletler Cemiyeti Misakının birinci

maddesinde bulunan üyelik şartlarını yerine getirdiği ifade ediliyordu. Bunun üzerine adı geçen devletler Türkiye Cumhuriyeti'nin Milletler Cemiyetine girmesini teklif etmişlerdi.

Yunan Dış İşleri Bakanı, Türkiye'nin her ülkenin amaç edindiği yüksek ideallere erişmek için yapılmış olan çalışmalara katıldığını beyan etmişti. Türkiye'nin Silahsızlanma Konferansına katılmaktan imtina etmediğini belirttikten sonra Türkiye'nin daima barış için çalıştığını ve insanlığa daha iyi hizmet adına daveti hak ettiğini açıklamıştı.

Avusturalya temsilcisi, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine daveti için yapılan teklife Avustralya Hükümetinin katıldığını söylemişti. Avusturalya'nın Birinci Dünya Savaşı sırasında Gelibolu, Filistin, Sina ve Suriye'deki cephelerde bulunduğunu belirttikten sonra, Türk askerinin savunmadaki eşsiz kahramanlığını ve hücumdaki kudret ve kabiliyetini gördüğünü ifade etmişti. Gelibolu'da arkadaşlarıyla beraber Türklerin cesaret ve dayanıklılıkları karşısında birçok kez hayretler içinde kaldıklarını belirtmişti. Türklerin savaş faciasını bu kadar yakından görmüş bir millet olarak, gelecekte doğabilecek çatışmalara engel olacakları düşüncesine daha o zaman sahip olduğunu söylemişti. Türkiye'nin de Milletler Cemiyetine girişinin ileride doğabilecek sorunların çözümüne önemli katkı sağlayacağını beyan etmişti. Son olarak karar suretine katıldığını söylemişti.

Avustralya temsilcisinden sonra söz alan İtalya temsilcisi İtalya Hükümeti namına karara katıldığını beyan etmişti. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti temsilcisini yakında aralarında görmek istediğini iyi niyet dilekleriyle birlikte ifade etmişti.

Fransa temsilcisi ise, Avrupa ile Asya arasında bir köprü teşkil eden Türkiye'nin Milletler Cemiyetine katılımının, takip edilmekte olan dünya siyasetinin olumlu bir işareti olduğunu açıklamıştı.

İngiltere temsilcisi de Türkiye'nin Milletler Cemiyetine kabulünün dünya çapında bir memnuniyet uyandırdığı söylemişti. İngiltere Hükümetinin, Türkiye'nin önemli bir istikrar ve barış unsuru olduğu kanaatini taşıdığını belirtmişti. Türkiye'nin katılımının yalnız coğrafi konumu itibarıyla değil, aynı zamanda takip ettiği siyaset itibarıyla de gerekli olduğunu ifade etmişti. Eski düşmanlıkların unutulduğunu ve eski dostlukların hatırlandığını söylemişti. Son olarak, Türkiye'nin kaydettiği aşamaları memnuniyetle karşıladıklarını ve daveti kabul etmesi halinde Britanya Hükümetinin bunu ilk sırada onaylayacağını ifade etmişti.

Japon temsilcisi ise, insanlığın geleceği hakkında önemli sorunların görüldüğü böyle bir oturumda, diğer temsilcilerin söylediklerine katıldığını açıklamış ve önemli bir yere sahip olan Türkiye'nin Milletler Cemiyetine kabulünün yeni bir aşama teşkil edeceğini ifade etmişti.

Japon temsilcisinden sonra söz alan Almanya temsilcisi, uluslararası barış çalışmalarına layık olan Türkiye Cumhuriyeti'nin davetini Almanya'nın memnuniyetle karşıladığını açıklamıştı.

İran temsilcisi de Türkiye'nin davetini memnuniyetle karşıladığını söylemişti. Türkiye Cumhuriyeti'nin dünya barışı işlerine katılmaktan bir an geri kalmadığını hatırlatarak, Türkiye'nin komşularıyla bu anlamda İran'la bir asırdan beri halledilmemiş uyuşmazlıkları samimiyetle halletmesini, barışçıl fikrinin delili olarak kabul ettiklerini, dolayısıyla Cemiyete girmesinin dünya barışının idamesi için bir garanti olduğunu söylemişti.

Bulgar temsilcisi ise, Bulgaristan'ın komşularından Cemiyete girmemiş tek devletin Türkiye olduğunu söylemiş, Türkiye'nin Cemiyete girmesinin önemli bir boşluğu doldurduğunu ve zaten Cemiyetin faaliyetlerine öteden beri yardımcı olduğunu ifade etmişti. Ayrıca Türkiye'nin, Cemiyetin çalışmalarına daha önceden çeşitli anlaşmalar suretiyle, bağlılığını gösterdiğini de ilave ederek Türkiye'nin davetini samimiyetle selamlamıştı.

Portekiz temsilcisi de memleketinin dostane tebriklerini sevinçle bildirmişti.

Polonya temsilcisi ise, Polonya'nın bölünmesini hiç tanımamış olan tek memleketin Milletler Cemiyetinin sıralarını genişletmeye gelmesini ülkesi adına memnuniyetle karşıladığını söylemişti.

Son olarak söz alan Kolombiya temsilcisi Latin Amerika Cumhuriyetleri namına insaniyetin en büyük tarihlerinden birine sahip olan Türkiye'nin Cemiyete girmesinden memnuniyetini dile getirmişti.

Yukarıda görüldüğü gibi toplantıda söz alan konuşmacıların hepsi davetten duydukları memnuniyeti belirtmişler ve Türkiye Hükümetini pek yakında gerçekleşecek bu olay dolayısıyla tebrik etmişlerdi.

Milletler Cemiyetinin bu toplantısı esnasında Avustralya, İnan, İtalya, Almanya, Portekiz, İngiltere, Macaristan, Fransa, Japonya, Bulgaristan, Polonya, Hindistan, İrlanda, Avusturya, Kanada ve Kolombiya temsilcileri, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmesi için yapılan davet hakkındaki teklife katıldıklarını açıklamışlardı. Bunun üzerine Başkan, Meclisin ittifakla bu karara katıldığını beyan etmişti. (Taşkın, 2006, s.69)

4.2.2. Türk Hükümetinin Milletler Cemiyetine Cevabı

Milletler Cemiyeti Konseyinin 6 Haziran 1932 tarihli toplantısında Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne davet edilmesi oybirliği ile kabul edilmişti. Bunun üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 9 Temmuz 1932 günü kabul etmiş olduğu bir genel kurul kararı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği'ne Cemiyetin Türkiye'ye davetine hitaben cevap vermişti. Bu cevapta, Türkiye Cumhuriyeti'nin Milletler Cemiyetine üye olmaya hazır olduğunu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Milletler Cemiyeti üyesi veya üyesi olmayan devletlerle yapmış olduğu antlaşmalarda Cemiyet üyeliği görevleriyle çelişmediği beyan edilmişti. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti Milletler Cemiyetine katılmadan önce imzalamış olduğu tüm antlaşmaların Milletler Cemiyeti üyelerinin imzacısı bulunduğu Paris Yasası'nın özü çerçevesinde yapıldığını ifade ediyordu.

Türkiye Cumhuriyeti Milletler Cemiyetine katılırken Cemiyetin kararlaştıracığı yaptırımlara, kendi askeri ve coğrafi koşullarıyla bağdaşacak bir ölçüde katılabileceğini ifade ediyordu. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti, nüfus mübadelesi ve Musul meselelerinin çözümünde Milletler Cemiyeti'nin müdahalesinden pek kazançlı çıkmamış, barışı ve uzlaşmayı sağlamak uğruna zaman zaman taviz vermek durumunda kalmıştır. (Algül, 2009, s. 42)

4.2.3. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Kabulü

Türkiye Cumhuriyeti'nin Milletler Cemiyetine davet edilmesi ve ona verilen olumlu yanıtın sonra Genel Kurulun 18 Temmuz 1932 günü yapılan oturumunda Kırküş üyenin oy birliği ile Türkiye üyeliğe kabul edilmişti. Türk Dış İşleri Bakanlığı Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişini değerlendirirken, Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkileri geliştirerek kalıcı bir barış sağlamak üzere kurulan bu Cemiyete üye olmanın önemi vurgulanmıştı. Bununla beraber Cemiyete bütün devletlerin özellikle Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletlerinin de katılmasına Cemiyetin ihtiyacı olduğunu ifade etmişti.

Milletler Cemiyeti Meclis Başkanı Türkiye'nin Cemiyete üye olarak katışından duyduğu memnuniyeti belirterek Türk Temsilcilerini yerini almaya davet etmiş ve sözü Yetkilerin İncelenmesi Komisyonu Başkanı'na vermişti. Yetkilerin İncelenmesi Komisyonu Başkanı Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Katılışı ile ilgili olarak hazırlanan raporu okuduktan sonra Türkiye tarafından iki Türk temsilci tayin edilmişti. Bundan sonra Türk üyenin Milletler Cemiyeti toplantı salonunda yerini alması üzerine Milletler Cemiyeti Başkanı Türkiye'nin Cemiyete katılışı ile ilgili konuşma yapmıştı. Milletler Cemiyeti Başkanı yapmış olduğu konuşmada, Türkiye Cumhuriyeti ile ilk defa birlikte olmadıklarını, Türkiye'nin Cemiyet üyesi olmadan öncede bir çok konferans ve antlaşmalara daveti kabul ettiğinden birlikte çalışmalarda bulduklarını ifade etmişti. Yine Cemiyet Başkanı konuşmasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası işbirliğinin sağlanarak kalıcı bir barışın gelmesi için çok çaba sarfettiğini ve Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişinin Cemiyeti kuvvetlendireceğini beyan etmişti.

Milletler Cemiyeti Başkanı'nın konuşmasından sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin temsilcisi söz alarak Cemiyet Başkanı'nın konuşmasına karşılık teşekkürlerini ileterek, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişinin müzakere edildiği 1 Temmuz 1932 ve 6 Temmuz 1932 günlerinde Türkiye'ye karşı sempati içinde bulunan tüm devletlere Türkiye adına teşekkürlerini sunmuştu. Türk temsilcisi sözlerine Türkiye'nin barışı kalıcı sağlayacak bir uluslararası teşkilatın idealinde olduğunu ve gücünün yettiği kadar buna dahil olmak istediğini ifade etmişti. (Taşkın, 2006, s.83)

Fransız meclisinde de Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi ile ilgili olumlu tartışmalar yapılmıştır. Fransız Milletvekilleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin cemiyete kabulünü en sıcak dostane duygular içinde kutladıklarını, Türkiye gibi bir ülkenin her konuda cemiyete faydası olacağına inandıklarını Fransız Meclisi'nde dile getirmişler ve bu görüşler Fransız Meclisi'nde kabul gördüğü için bir anlamda Fransa'nın da resmi görüşü olarak değerlendirilmişti. Yine Fransız Parlamentosu, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisini tebrik ettiğine dair bir yazı göndermişti.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Milletler Cemiyeti'ne daveti ve ardından kabul edilmesi dünya basınında geniş yer almış ve bir çok devlet tarafından kutlama mesajları gelmişti. (Ulusan, 2008, s.245)

Türkiye Cumhuriyeti Milletler Cemiyetine katılımından sonra Cemiyete sonuna kadar ve samimiyetle bağlı kalmış barışın korunması için Cemiyeti daima desteklemiştir. Ayrıca, Türkiye Milletler Cemiyetine girişi sonrasında Balkanlarda da işbirliğini ve yakınlaşma faaliyetlerini arttırmıştır.

4.3. TÜRKİYE’NİN MİLLETLER CEMİYETİNE KATILIMINDAN SONRAKİ İLİŞKİLER ve ULUSLAR ARASI GÜVENLİK SORUNLARI

4.3.1 Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye

Birinci Dünya Savaşının yol açtığı büyük yıkımın sonunda yeni bir dünya düzeni kurma ve bir daha bu tür bir savaş yaşamama düşüncesi bu dönemde çeşitli düzenlemelerin ve fikirlerin ortaya atılmasına neden olmuştur. Bunun fikir liderliğini ise ABD Başkanı Wilson’un yaptığı Milletler Cemiyetinin Kurulması ve bunun içinde bir Sürekli Adalet Divanının oluşturulması, Silahsızlanma Konferansları gibi ortaklaşa güvenlik sistemi oluşturulması ve böylece uluslar arası uyuşmazlıklarının barışçı yollarla çözülebileceği düşünülüyordu.

Kurulduğu tarihten itibaren bir yandan içindeki reformlarını gerçekleştirmek isteyen diğer taraftan, İtalya, Almanya, İngiltere ve Fransa ile sorunlarını çözmeye çalışan Türkiye uluslar arası güvenlik ve uluslar arası barışa büyük önem veriyordu. Türkiye bu dönemde uluslar arası barışın sağlanabilmesi için diplomatik süreçlere destek vererek bu yöndeki düzenlemelerde aktif olarak rol almaya çalıştı. (Oran, 2009, s. 308)

4.3.2. Silahsızlanma Konferansı ve Türkiye

Silahsızlanma çabaları içinde Milletler Misakınının 8. Maddesi gereğince bir de bir silahsızlanma konferansı yapılması öngörülmekteydi. Bu konuda yapılan çalışmalar sonucunda 2 Şubat 1932 yılında Cenevre’de İngiltere Dışişleri Bakanı Mr. Henderson başkanlığında açılır. Silahsızlanma konferansında Türkiye’yi temsil edecek ve konferansta Türk tezini ortaya koyacak komisyon üyeleri; “Tevfik Rüşü Aras’ın Başkanlığında olan komisyona, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu, Genel Kurmay’dan Yarbay Fahri (General Fahri Belen), Yarbay Nuri (General Nuri Berköz), Hariciyeden de akvam cemiyeti illeriyle meşgul olan dairenin umum Müdürü Abdülhat Akşin memur edilmiştir.” (Akşin, 1991, s. 146)

Tevfik Rüştü Bey'in konferansta ileri süreceği tezin oluşturulması noktasında getirilen öneriler şu şekilde izah edilebilir:

Ülke henüz gelişme hareketinin başlangıcında olduğundan, kuvvet statükosunun tespitine yönelik olarak Türkiye'nin her hangi bir menfaatinin olduğu düşünülmemektedir, Bununla birlikte; kuvvetlerden müsavi miktarda azaltmayı kabul etmek de doğru değildir. Zira büyük ve küçük ordulardan, ayırt etmeden, meselâ yüzde on nispetinde indirim yapılması, kuvvetli ve zayıf devletlerin önceki durumlarında bir değişiklik yaratmamakta ve indirim yalnızca topyekün ve oransal bazda kalmaktadır. Türkiye'nin millî menfaatlerine uygun olan esas, statükonun küçük ve zayıf ordular lehine düzeltilerek, uluslararası alanda nispeten bir dengenin sağlanmasıdır. Öte yandan askerlik hizmetinin yerine getirilmesi şeklini ise, her devlet kendisi tayin etmelidir. Bunun şartları, içeriği ve şekli devletlerin iç hukuku ve siyasetini ilgilendirmektedir. Ayrıca, yeni bir düzen ve sistem arayışı doğrultusunda her türlü askerî ittifakın da ortadan kalkması lâzımdır ve teslihatın indirilmesi ve sınırlandırılması kontrole tâbi olmalıdır. Yine aynı konuda Türkiye, teslihatın sınırlandırılması işinde en olumlu bir tedbir olarak harp sanayinin kontrol altına alınması gerektiğini düşünmekte ve bu yöndeki tarafları desteklemektedir. Son olarak silâhsızlanma anlaşması barış zamanındaki kuvvetlere mahsus olduğundan, seferberlik hali tedbirlerinden olan eğitilmiş ihtiyat birliklerinin istihdamı konusunun anlaşma dışında bırakılması gerekmektedir.

Türk tezinde güvenlik konusu hakkında belirtilen ve çalışmamızla ilgili olarak ise; şu hususlara dikkat çekilmektedir:

Genel Anlaşma ile güvenliğin sağlanmasını reddetmek yoluyla Akvam Cemiyet'ini silahlanması önlenmektedir. Ayrıca, bölge güvenliği esasını savunmak, güvenlik esasının mevcudiyetini inkâr etmek anlamına gelmemektedir. Türkiye, silâhsızlanmayı güvenliğe tabi tutmamaktadır.

2 Şubat 1932 yılında Cenevre'de açılan konferansa M. Henderson'un başkanlığında 1.700.000.000 nüfusun temsilcileri, (61 ülkenin temsilcilerinin) ve 500 gazeteci ile toplandı. Konferansa başkanlık eden Mr. Henderson Teslihat Konferansının amaçlarını şu şekilde bayan eder;

1-Bütün millî silâhların sınırlandırılması ve hissedilir bir derecede indirilmesi için yapılacak programda müşterek bir anlaşmaya varılması gereklidir.

2-Hiç bir silâh gelecek anlaşmanın dışında bırakılmamalıdır.

3-Bu amaca ilerleyebilmek için yakın zamanlarda buna benzer konferanslar toplanmalıdır.” (Akşin, 1991, s. 152)

Konferansta etkili olacak olan devletler İngiltere ve Fransa idi. Teslihat konferansında oluşturulacak büroda bulunacak 14 ülke Fransa, İtalya, İngiltere, Amerika, Almanya, İsveç, Japonya, İspanya, Arjantin, Belçika, Rusya, Çekoslovakya, Avusturya temsilcileri seçilir. Bu büroya Milletler Cemiyetine o dönemde üye olmayan Türkiye ve Amerika alınmamıştır. Konferansta ilk sözü alan İngiliz delege Sir John Simon, silahların sınırlandırılması ve indirimi ile ilgili olarak, ilk silahlanma hususunda hiçbir devletin aşmaya cesaret edemeyeceği bir sınırlama getirmek iki, savaşta kullanılması yasak olan araçların Milletlerarası bir antlaşma ile kesin olarak kaldırılmasıdır. (Akşin, 1991, s. 152)

Konferanstaki çeşitli devletlerin tezlerine bakılacak olursak Fransızların bu konudaki tezlerinde silahsızlanma 5 bölüm ve 4 şarttan ibarettir. 4 Şart; güvenlik, ortak verilen sözler, coğrafi şartların ve özel şartların göz önünde bulundurulmasıdır. Bununla birlikte, 5 bölümün kısaca açılımında Bunlardan ilk ikisi sivil pilotlar, bombardıman uçakları ve birtakım deniz araçlarını Milletler Cemiyeti emrine verilmesi, üçüncü bölümde uluslar arası kuvvetleri oluşumunu göz önünde bulunduran, dördüncüsü sivil halkın himayesini hedefleyen beşincisi de barış teşkilatı için meydana getirilecek olan şartları izah eden tekliflerdir. (Bilsel, 1940, s.188)

Almanya'nın tezinde proje yetersiz bulmakta ve bütün devletlerin, Versay Antlaşmasıyla Almanya'ya yüklenen teslihat esaslarını kabul etmemeleri gerekli görülmele birlikte, teslihat meselesinde hukuk bakımından eşitlik istemekteydi. İtalyanın tezi ise, saffiharp gemileriyle denizaltıların birlikte kaldırılmasını, her çeşit ağır topların ve tankların yasaklanmasını, bombardıman uçaklarının kaldırılmasını ve her alanda kimya ve mikrop harbinin yasaklanmasını, sivil ahalinin korunmasını gerekli görüyordu. Sovyet Rusya ise, 4 yıl içinde gerçekleştirilecek toptan bir silâhsızlanma aynı zamanda tedrici ve nispi bir tatbik usulü tavsiye, etmekte, tankların ağır topların ve 10 bin tondan fazla hacimli gemilerin 12 pustan fazla deniz toplarının uçak gemilerinin askeri uçakların ve bombardıman uçaklarının mikrop ve kimya harbinin yasak edilmesini uygun bulmakta idi.” (Akşin, 1991, s. 153)

Türk Tezi ise Tevfik Rüştü Bey tarafından dile getirilmiş ve şunları içermiştir: Teslihatta yaptığı konuşmasında devletler arası saldırıların nedeni olarak milletler arası eşitsizlikten ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Ve her devletin eşit silahlanmaya gitmesi gerektiğini belirtmektedir ve bu eşitliğin her devletin kendini savunma hakkını gerçekleştirebilecek ölçüde olması gerektiğini ortaya koymaktadır. “Türkiye geçen sene zarfında harp bütçesini üçte bir nisbetinde tenkis etmiştir. Türkiye ve komşuları arasında akdedilen dostluk muahedeleri öyle münasebetler tesis edilmiştir ki zamanla hudutların siyasal ehemmiyeti muhakkak azalacaktır. Konferansta musavat esası kabul edildikten sonra askeri ittifakların ehemmiyeti kalmıyacaktır. Noktayı nazarımıza göre cevaz verilecek yegâne ittifak bütün milletlerin harp aleyhine ittifaktır.

Tevfik Rüştü Bey sadece silahların bir kısmının sınırlandırılması ile işin bitmediğini ve yeterli olamayacağını bu konferansa daha çok işin düştüğünü ifade etmektedir. Yoksa konferansın başarısızlığa çözümsüzlüğe mahkûm olacağını da vurgulamıştır. Tevfik Rüştü Bey, Türkiye'nin en çok istediği şeyin de dünyadaki bütün milletlerin kardeşçe geçinmesinden başka bir şey olmadığını da ilave eder.

24 Şubatta Genel görüşmelere son verilmesinin ardından Bu konferansta Türk ve Rus tezleri oya sunulmuş ancak bu tezler, 3 karşı oyla kabul edilmemişlerdir. Konferans 19 Mart ile 11 Nisan 1932 arasında ara verir. 11 Nisan'dan itibaren Silahsızlanma konferansının ikinci bölümünde Türkiye'yi temsilen konuşan Tevfik Rüştü Aras burada; Türkiye'nin tarafsızlık ve barış yanlısını politikasını hatırlattıktan sonra gerek bu sebeplerden gerek Türkiye'nin coğrafi konumundan dolayı Türkiye'yi uluslar arası sulh ve itilaf birliği içine koyduğunu ifade eder. Herkesçe bilinen ve yayımlanan hiçbir antlaşmanın dışında bulunan hiçbir gizli antlaşmanın içinde Türkiye'nin yer almadığını belirtir. Tevfik Bey daha sonra son günlerde Türkiye'nin bütçesini yapılandırılması konusunda gerekli görülen bazı indirimleri yani kısıtlamaların bir kısmının Milli Müdafaa gelirlerinden yapıldığını ifade eder. Türk milletinin bir seçimi olup ayrıca uygulanması konusunda da çekinmediği silahsızlanma konusunda herkesin de aynı kabulü göstermesini istediğini de ifade eder.

Tevfik rüştü Bey “Eğer maksadımı iyi izah ettiysem ve eğer Cemiyeti akvamın mefkuresi düşündüğüm gibi ise sizlere temin edebilirim ki Türkiye cumhuriyeti bu asil

davaya iltihakta hiçbir mâni görmeyecektir.” Diyerek Milletler cemiyetine girmeye niyetli olduklarını da silahsızlanma konferansı sırasında dile getirecektir.

11 Nisan’da başlayan konferansın ikinci bölümünde Amerika’nın verdiği projede; savaş kuvvetlerinin üçte bir oranında düşürülmesini temel alarak, “Hücum arabalarının, ağır topların ve bombardıman tayyarelerinin ilgasını, kimyasal ve bakteriyolojik harbin memnuniyetini ileri sürüyordu. Kuvvetler, müdafaa ve polis kuvvetleri olarak ayrılacak idi. Deniz kuvvetlerinin de dörtte biri tenzil edilecek idi.”

Fransız projesine İngiltere ve Amerika özellikle Milletler cemiyetini silahlandırmadan kaçındıkları için katılmayacaklardı. Fransa bundan sonra Locarno antlaşmalarını dünya üzerinde çeşitli bölgelere imzalanmasını önerdi. İngiltere ise bütün saldırgan silahların ortadan kaldırılması önerisinde bulunacaktı. Ancak burada da İngiltere, Amerika ve Fransa arasında saldırgan silahların tanımlanması konusu uyuşmazlığı baş gösterecektir. Almanya ise bu konferansta görüşmeler sırasında “eşitlik” konusunda dayatmalarına devam etmektedir. Bu dayatmaları başarılı olamayınca Eylülde konferanstan çekilir. Fransa Almanya korkusu nedeniyle eşitlikçi düşünceye karşı idi. ancak bütün milletler içine alan ortak bir güvenlik sistemi kurulması karşılığında Almanya’ya eşitlik için izin vereceğini bildirir ve Almanya yeniden Silahsızlanma konferansında yerini alır. Konferans 1933 ocağına kadar ara verir. Bu dönemde ise Almanya artık Hitler idaresindeki görüşlerini Silahsızlanma konferansı içinde savunacaktır. Yine eşitlik ilkesi üzerinde duran Almanya’nın bu isteklerini tatmin edecek proje İngiltere’den gelir. Bu planda her devlet için tek tip silah ve her devlete belirli sayıda asker anlayışını içeriyordu ki bu da birçok devletten olumsuz yanıt aldı. İngiltere ve Fransa yeni çözüm yolları ararken Almanya 14 Ekim 1933’te Silahsızlanma konferansından 21 Ekimde de Milletler Cemiyetinden çekildi. (Gürlük, 2010 s.49-50-51-52-53-54)

Bu şekilde, Silahsızlanma Konferansı da başarı elde edemedi dağılacaktı. Zaten daha sonar Almanya da 1934’de mecburi askerliği getirerek barış adına yapılan çabalara son darbeyi vuracaktı.

4.3.3. Saldırının Tanımına İlişkin Londra Sözleşmeleri

Cenevre Protokolü diye bilinen Milletlerarası Anlaşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümü Protokolü 1924'te kırkdört Devletten sadece İngiltere'nin oyundan geçemediği için yürürlüğe giremedi. Bu protokol saldırgan tarifini yaparken hakem kararına müracaattan sonra hakem kararını uygulamayanları saldırgan tanımı içine almaktaydı. Ancak Milletler Cemiyeti daha sonraki dönemlerde de saldırgan kimdir sorusuna bir yanıt aramaya ve bir tanım getirme çalışmalarına devam etti. (Gürlük, 2010, s.153)

Sovyetler Birliği Cenevre Silahsızlanma konferansı sürdüğü saldırının tanımlanmasına ilişkin bir önerge sundu. Yunan Delegesi ise bu konuda Sovyetler Birliğinden farklı olarak yine bu tanıma ilişkin Genel Komisyona bir tasarı sunacaktır. Ancak Konferans 1933'te bir sonuca varamadan bittiği için bu tasarı da o gün için gündem dışı kalır. Bu konu Dünya Ekonomi konferansının yapıldığı sırada yeniden gündeme gelir ve iki antlaşma yapılır. Bunlardan birincisi, Sovyet Rusya sınırdaş olduğu Estonya, Romanya, Polonya, Letonya, İran ve Afganistan arasında ikincisi ise, Sovyetlerle, Türkiye, Romanya ve Romanya ile birlikte Çekoslovakya ile Yugoslavya arasında yapılır. Bu yapılan antlaşmaya Bulgaristan imza atmazken Yunanistan 1934 yılında Balkan paktı ek protokole bir gönderme yapılması şeklinde dolaylı olarak tanır.

Türkiye bu antlaşmaya imzasını özellikle Dörtler Paktı sonrasında duyduğu rahatsızlıktan sonra atacaktır. Dörtler Paktından rahatsızlık duyan yalnızca Türkiye Cumhuriyeti değildir. Türkiye'nin dışında Rusya, Polonya, Romanya gibi devletler bu Paktın kendileri içinde bir tehlike olduğunun farkındadırlar.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras bu sözleşmelerin imzalanması konusunda, Londra'da İktisat Konferansı için bulunur. Ancak, Konferanstan herhangi bir sonuç alamaz. Londra'da bu arada Romanya Dışişleri Bakanı ile buluşarak, Dörtler Paktı ile ilgili bilgiler edinir ve Türkiye için de zararlı olarak ifade ettiği bu paktan Sovyetler Birliği ile işbirliğine girilmesi ile kurtulmanın mümkün olabileceği kendisine ifade eder. Ancak, Romanya ve Sovyetler Birliği arasındaki anlaşmazlıkların buna engel olduğunu da ekler. Romanya Dışişleri Bakanı, Sovyetler Birliği ile konuşmayı kabul edince Tevfik Bey, Sovyet Dışişleri Komiseri ile Romanya Dışişleri Bakanını bir araya getirir. Yapılan bu görüşmelerde ise olumlu sonuç çıkmıştır. Daha sonra Türkiye, Sovyetler ve Romanya

Dışışleri Bakanları bir araya gelirler. Romanya Dışışleri Bakanı bu gruba Küçük Antant ve Balkan devletleri ile Polonya'yı da alabileceklerini ekler. Türk Dışışleri Bakanı bu görüşmenin Polonya, Yunanistan ve İran ve Afganistan Elçilerine de görüşmelere katılımları için davette bulunur. Bir araya gelen devletlerle yapılan görüşmeler sonunda yukarıda bahsedilen Londra Sözleşmeleri imzalanır. (Gürlük, 2010, s.153)

Londra Antlaşmasının kaleme alınmasında ve imzalanmasında Sovyetler Birliği'nin yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti ve Romanya önemli bir rol oynamıştır. (N.Karabulut, 2007, s.70) Bu sözleşmelerin İngiltere Hükümetine Rusya'nın, İtalya'ya haber verme görevini de Türk Dışışleri Bakanı üstelenir. (Gürlük, 2010, s.154)

4 Temmuz 1933 tarihinde imzalanan Londra Sözleşmeleri, Milletler Cemiyeti Yasası ve Briand - Kellogg Paktının saldırı ve savaş konusundaki hükümlerinin eksikliklerini doldurucu nitelikte olmuştur. Bu sözleşmelerin 2. maddesinde hangi eylemlerin saldırı sayılacağı tek tek gösterilmiştir. Bunlar arasında, bir devletin kendi istila emelleri için bir başka devlet topraklarında silahlı çeteleri desteklemesinin de saldırı sayılacağı yazılmıştır. Ayrıca 3. madde ve onun bütünleyici nitelikte olan Ek belge ile de, siyasal, askeri, ekonomik vb. nitelikte hiç bir gerekçenin (ülke içindeki karışıklıklar, devrim eylemleri, o ülkenin dış politikası gibi) saldırı için özür sayılamayacağı belirtilmiştir. İlerleyen tarihlerde Londra sözleşmesine katılmak isteyen devletlere de daha önceki imzacı devletlerle aynı hakların vermesi konusunda taraflar anlaşmaya varmışlardır. Bu sözleşmedeki tüm yükümlülükler, Sovyetler Birliği'nin komşularınca sevinçle karşılanmıştır. Barışçı bir politika güden ve Milletler Cemiyeti'ne girmeye hazırlanan Sovyetler Birliği, bu Sözleşmelerle komşularına bir güven verirken, onları kendisine bağlı tutmak istemiştir. Londra Sözleşmelerin birincisi ilk birkaç onay belgesinin Moskova'da sunulması ile 16 Ekim 1933'de, ikincisi ise 17 Şubat 1934'de yürürlüğe girmiştir. Milletler Cemiyeti'ne 1932'de katılan Türkiye'nin ardından Sovyetler Birliği de 16 Eylül 1934'de Milletler Cemiyeti'ne katılmıştır. (Karabulut, 2007, s.71-72)

4.3.4. Balkan Konferansları ve Balkan Paktı

Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası alandaki barışın ancak ortak bir güvenlik sisteminin kurulmasıyla sağlanabileceği düşünülüyordu. Milletler Cemiyeti böyle bir düşüncenin ürünü olarak ortaya çıkmıştı. Ancak MC'nin tek başına yeterli olmayacağı bunun

yanında bölgesel oluşumların da meydana getirilmesi gerektiği yaygın olarak düşünülüyordu. Bölgesel olarak kendisini en ciddi olarak tehlikede gören bölge ise Balkanlardı. Bu tehlikenin kaynağı ise Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki düzenden memnun olmayan devletlerdi. Bunlar bilindiği üzere Avrupa'da Almanya ve İtalya, Balkanlarda ise Bulgaristan idi. 1925 Locarno Antlaşmalarıyla Almanya'nın batı sınırları sağlama bağlanmış doğu sınırları ise konuşulmamıştı. Bu durum zaten İtalya'nın ilgisinden rahatsızlık duyan Balkan Devletleri tarafından Almanya'nın İngiltere ve Fransa tarafından doğuya yönlendirildiği şüphesini yaratmıştır. Bu tehditler ortasında Türkiye ile Yunanistan arasındaki işbirliği daha ileriye giderek Balkan Devletleri arasındaki işbirliğini güçlendirecek adımlar atılmıştır. (Akşin, 1991, s.259)

Balkan Devletleri arasında barış ve güvenliğin korunması amacıyla işbirliği yapılması fikri ilk defa Milletlerarası Barış Bürosu'nun 1929 yılında Atina'da düzenlediği 27. Evrensel Barış Kongresi'nde Yunan eski başbakanlarından Papanastasiu'nun Balkan Devletleri arasında ortak faydaları ve ortak sorunları ele alacak bir Balkan Birliği Enstitüsü kurulmasını teklif etmesiyle ortaya çıkmıştır. Teklif günün koşulları altında olumlu karşılanmıştır. Bunun üzerine katılımcı olan Balkan Devletleri kendi aralarında resmi olmayan konferanslar düzenlenmesine karar vermişlerdir. (Dilan, 1998, s.88)

Bu kapsamda Birinci Balkan Konferansı 5 Ekim 1930 yılında Atina'da toplanmıştır. Bu konferansa Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya, Arnavutluk katılmıştır. Bu konferansta devletlerarasında siyasal farklılıklar öne çıkmamış ve belli başlı kararlar alınmıştır:

- 1) Balkan Devletleri arasında her yıl dışişleri bakanı düzeyinde toplantılar yapılacaktır.
- 2) Bir Balkan Paktı hazırlanacak ve bu Balkan Paktı savaşın yasaklanması, anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi ve bir saldırı anında karşılıklı yardımlaşma gibi hususları içerecektir.
- 3) Balkan ulusları arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yakınlaşmayı sağlayarak ilerleyen dönemde Balkan Birliğinin kurulması hedefini taşıyan bir örgüt oluşturmak. (Oran, 2009, s. 350)

İkinci Balkan Konferansı 20–26 Ekim 1931 yılında İstanbul'da toplanmıştır. Bu konferansta her ne kadar statükocu Balkan Devletleri ile revizyonist Balkan Devletleri

arasında yakınlaşma sağlanmaya çalışılsa da devletlerin bu konudaki tutumları artık belli olmuştur. Türkiye ile Yunanistan birlikteliklerini kuvvetlendirmiş olarak Balkan Paktı oluşturulması için büyük çaba sarf ediyorlardı. Revizyonist tavırlar sergileyeceğini belli eden Bulgaristan ile İtalya'nın etkisinde bulunan Arnavutluk Balkan Paktı fikrine uzak dururlarken Romanya ve Yugoslavya Balkan Birliğinin hararetli savunucusu durumuna gelmiştir. Üçüncü Balkan Konferansı 23–26 Ekim 1932 yılında Bükreş'te toplanmıştır. Bu konferansta azınlıklar ile ilgili konular ele alınırken Bulgaristan kendi istediği kararın çıkmayacağını anlayınca konferansı terk etmiştir. Diğer beş devlet ise çeşitli konularda uzmanlardan oluşan komisyonlar kurarak Balkan Posta Birliği, Bakan Sanayi ve Ticaret Odası gibi kuruluşların kurulmasına ve Gümrük Birliğinin oluşturulmasına karar vermişlerdir.

Türkiye, Bulgaristan'ın katılmayacağı bir Balkan Birliğinin amaç edindiği barış ve ortak güvenliği sağlamaktan aciz kalacağını düşündüğü için Bulgaristan'ı ikna etmeye çalıştıysa da başarılı olamamıştır. Dördüncü Balkan Konferansı 5–11 Kasım 1933 yılında Selanik'te toplanmıştır. Bu konferansta diğer Balkan devletleri Bulgaristan olmaksızın yola devam etmeye karar vermişlerdir. Ancak buna rağmen hazırlanan bildiride Bulgaristan ve diğer bütün Balkan Devletlerine kapı açık bırakılmış ve onların da Birliğe katılması ümit edilmiştir. Bulgaristan ve İtalya'nın olumsuz tutumlarına rağmen Balkan Antantı Paktı 9 Şubat 1934 yılında Belgrat'ta Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya tarafından imzalanmış ve Balkan Antantı kurulmuştur. (Oran, 2009, s. 351)

1930'lu yıllarda Türkiye'nin İtalya'dan gelecek bir saldırıdan duydukları endişeye dikkat çeken yazarların çoğu Balkan Antantı'nın İtalya'dan gelebilecek bir tehdiye yönelik oluşturulduğunu söylemektedirler. Ancak antlaşmanın metni ve ekleri dikkatlice incelendiğinde antlaşmanın İtalya'dan çok Bulgaristan'dan gelebilecek olan bir saldırıya yönelik olarak kurulduğu görülmektedir. (Dilan, 1998, s.92)

Balkan Antantı Paktı üç maddeden oluşmaktadır. Birinci maddede ilgili devletler birbirlerinin sınırlarını güvence altına aldıklarını, ikinci maddede çıkarlarını bozabilecek durumlarla ilgili karşılıklı görüşmeler yapmayı, bu paktı imzalamamış hiçbir Balkan Devletiyle öncede haber vermeksizin siyasal bir anlaşma yapmamayı, diğer tarafın izni olmaksızın herhangi bir Balkan Devletiyle siyasal hiçbir hüküm yüklenmemeyi, üçüncü maddede ise paktın yürürlüğe girme koşulları belirtildikten sonra bütün Balkan devletlerine açık olduğu belirtilmiştir. Balkan Antantı Paktı'nı iyi değerlendirebilmek için ek protokollere

bakmak gerekmektedir. Ek protokolün ikinci maddesinde Balkan Paktı'nın hiçbir devlete karşı yöneltilmemiş olduğu belirtilmiştir. Akabinde ise bu paktın amacının Balkan sınırlarının yine herhangi bir Balkan devletinden gelecek bir saldırıya karşı korumak olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla imzacı devletlerin Balkanlar dışındaki sınırları saldırıya uğradığında ya da Balkanlara Balkanlar dışından bir saldırı geldiğinde pakt uygulanmayacaktır. Burada açık bir şekilde bu paktın Bulgaristan'a karşı oluşturulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Ek protokolün üçüncü maddesi sonucu daha da kuvvetlendirmektedir. Söyle ki; Balkanlar, Balkanlar dışından bir saldırıya uğrarsa ve herhangi bir Balkan devleti bu saldırıya sonradan katılırsa paktın hükümleri bu Balkan devletine karşı tamamen uygulanacaktır. Ayrıca ek protokolün yedinci maddesinde bu paktın bir savunma paktı olduğu, imzacı taraflardan birinin bir başka devlete karşı saldırması halinde paktın hükümlerinin diğer imzacı devletler için sona ereceği bildirilmiştir. (Dilan, 1998, s.92)

Balkan Paktı'na Türkiye ve Yunanistan birer çekince koymuşlardır. Türkiye, SSCB'ye yönelik yapılacak hiçbir eyleme katılmayacağını belirtirken Yunanistan, bu paktın sadece Balkan devletlerinden gelebilecek bir saldırıyı önlemek için kurulmuş olduğunu ve bunun gereği olarak hiçbir zaman büyük devletlere karşı savaşmayacağını bildirmiştir. Yunanistan burada daha çok İtalya'yı hedef almıştır ve onu kışkırtmak istememektedir. Bu çekincelerden Balkan Paktı'nın Bulgaristan'a yönelik oluşturulmuş bir ortak güvenlik mekanizması olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. (Oran, 2009, s. 352)

Balkan Antantı Devletleri uzun bir süre milletlerarası gelişmelere beraber tepki verebilmişlerdir. Milletler Cemiyeti'nin İtalya'ya karşı uyguladığı zorlama tedbirlerine beraber katılmışlardır ayrıca Balkan Birliğine üye devletler Türkiye'yi Boğazlar rejiminin değiştirilmesi konusunda desteklemişler ve Montrö'de beraber hareket etmişlerdir. Ancak Almanya'nın Balkanlar ve Ortadoğu'yu nüfuzu altına almak istemesi ve İtalya'nın Balkan Devletlerini birbirinden koparmaya çalışma politikası karşısında pakt güvenliğini sağlayamaz duruma gelmiştir. Bu durumda ilgili Balkan devletleri ikili antlaşmalara yönelmişlerdir.

Bunun yanında Balkan Antantı Devletleri yaklaşan savaş ortamının getirdiği güvensizlik havası içerisinde Bulgaristan ile güven ve anlayış atmosferini artırıcı bir antlaşma imzalayabilmişlerdir. Balkan Antantı Bakanlar Konseyi son toplantısını 1940 yılında yapmıştır. Bu tarihten sonra bir daha toplanmadığı gibi Türkiye hariç diğer üye devletler

İtalya veya Almanya tarafından işgal edilmiştir. 1941 tarihinde Balkan Antantı savaş ortamında tarihe karışmıştır. (Dilan, 1998, s.93; Oran, 2009, s. 353)

4.3.5. Dörtler Paktı ve Türkiye

Milletler Cemiyeti'nin işlevini giderek yitirme noktasına geldiğinin belirdiği ve 1929 dünya ekonomik buhranının her memlekette kötümserlik havası yarattığı bir zamanda Dörtler Paktı'nın yapılması fikri doğmuştu. Milletler Cemiyeti yollarıyla düzenlenemeyen Avrupa, dört büyük devletin baskısıyla istenilen kalıba sokulmak istenmişti.

Dörtler Paktı 7 Haziran 1933 tarihinde İtalya'nın Roma kentinde İtalyan Başkanı ile Almanya, Fransa ve İngiltere Büyük elçileri arasında imzalanmıştır. Bu Pakt ilk olarak Fransa ile Almanya arasında olacaktır. Alman Başbakanı'nın Paris'i ziyareti sırasında Fransızlar Almanya'ya yapılacak önemli bir borç garantisini üzerlerine almayı ve buna karşılık Almanların toprak taleplerine ait meseleler çıkarmamayı garanti etmelerini teklif etmişlerdi. Almanlar Fransızların bu isteğini kabul etmemişlerdir. Fransızların ikinci bir teklif olarak, iki devleti ilgilendirecek her meselenin aralarında istişare ile çözülmesini istemiş, ancak Almanya bu teklifi de kabul etmemiştir. Bir yıl sonra Almanya, Fransa ile Misak imzalanması düşüncesini İngiltere ile İtalya'yı da dahil etmek süretiyle meseleyi ele almıştır.

Bunda dört devletin kendilerini ilgilendiren meseleler üzerinde görüşmeleri öngörülmekteydi. Bu tasarıyı Fransız - Alman askeri İşbirliğinden şüphelenen İngiltere kabul etmemiştir. 1932 yılında Volta Konferansı'nda Dörtler Paktı fikri Alman temsilcisi tarafından ortaya atılmış ve diğer temsilciler tarafından benimsenmiştir. Mart 1933'de Roma'yı ziyarete gelen İngiliz Başkanı'na İtalya Başkanı tarafından Dört büyük batı devleti arasında antlaşma ve işbirliği tasarısını sunmuştur. Sunmuş olduğu bu tasarı maddeler halinde incelendiğinde, dört devlet arasında uyumsuzlukların barış yolu ile çözülmesi, dört büyük devlet antlaşmalarının yeniden gözden geçirilmesi, Silahsızlanma Konferansı başarılı olmazsa Avrupa, hukuk eşitliği ilkesine uyarak yeniden silahlanacağı görülmüştür.

Ancak, Fransa ve İngiltere İtalya'nın tasarısını kabul etmeyerek her ikisi de karşı projeler vermişlerdir. Bundan sonra dört devlet arasında müzakereler yapılarak sonuç olarak pakt dört büyük devlet arasında yukarıda belirtilen tarihte imza edilmiştir. (Karabulut, 2007, s.68)

Paktın maddeleri genel olarak şöyledir;

1- İmzacı devletler, kendilerine ait meseleleri aralarında görüşebilecekler ve Akvam Cemiyeti Misakı çerçevesi içinde fiili bir işbirliği politikası güdeceklerdir.

2-Misakın 19. Maddesi esas olmak üzere anlaşmaların tadili işini dörtler aralarında inceleyebilecekler.

3-Silâhsızlanma konferansına çalışacaklar, konferansça çözümlenmemiş noktaları kendileri yeni baştan inceleyecekler.

4-İmzacı devletler iktisadî alanda, Akvam cemiyeti Misakı çerçevesi içinde örüşecekler.”
(Gürlük, 2010, s.153)

Bu Misak, Versailles Antlaşmalarının ruhuna aykırı olan ilk önemli adım olmuştur. Artık, Versailles'in eski galipler ve mağluplar gurupları yerine şimdi her iki gruba ait büyük devletlerin yani bir taraftan İngiltere ile Fransa'nın, diğer taraftan da Almanya ile İtalya'nın işbirliği yaptığı bir grup ortaya çıkmış ve bu devletlerin elbirliğiyle Versailles düzenini değiştirme teşebbüslerine giriştiği ve Sovyetler Birliği'ni bu teşebbüslerin dışında bıraktıkları görünmektedir.

Türkiye bu pakta katılmamıştır. Türkiye'de devletlerin egemenliği ve eşitliği Atatürk ilkelerinin temelini teşkil etmektedir ve başka bir milletin boyunduruğuna girilemez. Atatürk bu yönde çekinceleri olduğu için, pakta kesin olarak karşı çıkmıştır. Bu teşebbüs de bir sonuç vermemiştir. Çünkü Amerika, Avrupa işlerinden çekilmiş, Fransa ile İngiltere zayıflamıştır. Almanya ve İtalya, Avrupa'da istediklerini yapmaya başlamışlardır. İtalya ve Almanya'nın saldırgan politikaları neticesinde, dünya 1939'da savaşa sürüklenmiştir. (Karabulut, 2007, s.70)

4.3.6. Türkiyenin Lahey Adalet Divanına Girişi

Milletler Cemiyeti ile birlikte Lahey'de Uluslararası Sürekli Adalet Divanı kurulmuştu. Türkiye Cumhuriyeti, 1922'de çalışmalarına başlayayan Lahey Adalet Divanı'nın Lozan Barış Antlaşması sırasında Musul ve Etabli meseleleri konusunda yargı yetkileri dışında ikili antlaşmalar ve hakemlik konularında bu divanın geçerliliğini kabul

etmişti. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'na girişi 1935 yılında olmuştu. (Oran, 2009, s.312)

Bu katılma, Milletler Cemiyetince hazırlanan 16 Aralık 1920 tarihli Protokole ekli ilk Yasa ile 14 Eylül 1929 günlü Protokole ekli değişiklikleri ve Amerika Birleşik Devletlerinin Yasaya katılmasına ilişkin yine, 14 Eylül 1929 günkü Protokolü kapsamı içine almıştır. (Gürlük, 2010, s.151)

Türkiye bu katılma ile Divanın zorunlu yargı yetkisini aşağıdaki koşullarda, kabul etmiştir.

- 1- Karşılıklı olmalı,
- 2- Beş yıllık bir süre için olmalı,
- 3- Uyuşmazlığın ve onu doğuran olgunun bu katılma gününden sonra ortaya çıkmış olmalı;
- 4- Uyuşmazlığın Divan Yasasının 36. Maddesinde yazılı şu durumlarla ilgili olması,

- a) Bir Antlaşmanın yorumu,
- b) Uluslararası hukuka ilişkin bir konu,
- c) Gerçek olduğu anlaşılınca uluslar arası bir hükmün bozulduğunu gösterecek her hangi bir olgu,
- d) Uluslararası bir yükümlüğün yerine getirilmesinden doğacak onarımın niteliği ve niceliği.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Türkiye'nin yaptığı Andlaşmalar ve sözleşmelerde doğrudan ya da dolaylı biçimde çıkacak uyuşmazlıklarda başka bir çözüm yolu öngörülürmüştü, bu uyuşmazlıkların yukarıda sözü edilen dört tür uyuşmazlığın dışında kalması gerektiğini, ayrı bir koşul olmak üzere, katılma protokolüne koydurmuştu. (Oran, 2009, s.312)

Milletler Cemiyeti özellikle 1932 yılından itibaren gücünü kaybetmeye başlamıştı. Bu dönemde Almanya ile Japonya üyelikten çekilmiş ve İtalya'nın Habeşistan'a girmesi de diğer bir önemli darbe olmuştu. Milletler Cemiyeti İtalya'nın Habeşistan'a girişini tasvip etmemiş ve bu hareketinden dolayı İtalya'ya iktisadi ve mali yaptırım uygulamıştır. Bu

yaptırma Türkiye Cumhuriyeti 13 Kasım 1935 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisin'den çıkardığı yasa ile katılmıştı. Bu durumdan sonra İtalya Devleti, Milletler Cemiyeti'nin kararına uyararak kendisine karşı idari ve mali yaptırım uygulayan Türkiye Cumhuriyeti ve yaptırımı uygulayan diğer bütün devletlere bir protesto notası göndermişti. Ardından Türk İtalyan ilişkileri bozulmuştu. (Gürlük, 2010, s.152)

4.3.7. Montrö Boğazlar Konferansı

Lozan Boğazlar Sözleşmesi, 14 Temmuz 1923 yılında imzalanmıştır. Sözleşme imzalandıktan sonra on üç yıl yürürlükte kalmış bu süre zarfında başarı ile uygulanabilmiş ve önemli bir sorunla karşılaşılmamıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı öncesinde meydana gelen gelişmeler geçerli olan rejimin tekrar ele alınmasını gerekli kılmıştır. Türkiye'nin Lozan Boğazlar Sözleşmesinde aleyhine olan bazı hükümleri istemeyerek de olsa kabul etmesinin nedeni konferansı bir an önce barışla sonuçlandırma isteği ve Milletler Cemiyeti çerçevesinde oluşturulan kolektif güvenlik sisteminin işleyeceğini düşünmesiyle beraber uluslararası düzeyde silahsızlanmanın gerçekleşeceğine inancının olmasıydı. Milletler Cemiyeti üyeleri silahsızlanma konusunda bir takım yükümlülükler altına girmişlerdir. Ancak, deniz silahsızlanmasında büyük oranda başarı sağlanırken kara silahsızlanmasında hiçbir başarı sağlanamamıştır. Özellikle Hitler'in 1933 yılında iktidara gelmesinden sonra uluslararası ilişkilerde "kuvvet politikası" yeniden ortaya çıkmıştır.(Oran, 2009, s.370)

1930 sonrası değişen uluslararası ortamda Türkiye 1923 yılında kabul edilen rejimi değiştirebilmek ve bir uluslararası konferansta yeni bir rejim oluşturabilmek için 1933'ten itibaren diplomatik girişimlerde bulunmuştur. İlk defa 1933 yılında Londra'da yapılan silahsızlanma konferansında Lozan Boğazlar Sözleşmesin'deki Boğazların kıyılarını ve Marmara Denizi'ndeki adaları askerden ve silahtan arındıran hükümlerin kaldırılması istenmiş ancak bu talep konferansın konusuyla bağdaşmadığı için dikkate alınmamıştır. Türkiye talebini Nisan 1935'te Milletler Cemiyeti Konseyi'nde, Mayıs 1935'de Balkan Birliği Konseyi'nde ve Eylül 1935'de Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nda tekrarlamış olsa da olumlu sonuç alamamıştır. Nihayet Kasım 1935'de Milletler Cemiyeti'nin İtalya'ya Habesistan'ı işgal etmesi sebebiyle zorlama tedbirleri uygulamak üzere yaptığı toplantılarda Türkiye bu talebini yeniden tekrarlamış ve olumlu bir hava yaratabilmiştir. (Aras, 2003, s.99-100)

Türkiye Cumhuriyeti, bütün bu rejimi değiştirme teşebbüslerine Cumhurbaşkanı'nın onayı ile girişmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı bu konuyu Cumhurbaşkanı'na atığında, Cumhurbaşkanı kendisine göre de Avrupa'nın bu konu için müsait olduğunu ve bu konuda mutlaka başarılı olunacağını ifade etmiştir.(Gönlübol, Sar, Ankara 1997, s.126) Türkiye burada Boğazları yasal olmayan yollarla silahlandırmaktansa uluslararası bir antlaşmayla konuyu çözüme yoluna gitmiştir. Türkiye'nin her zaman barışı sağlama yolunda adımlar attığı bu noktada bir kez daha görölmüştür. (Hale, 2003, s.57 Aktaran Çatalçam, 2008, s.69)

İtalya'nın Habeşistan'ı işgali nedeniyle gerçekleştirilmesi düşünölen zorlama tedbirleri ile ilgili Milletler Cemiyeti toplantısında Türkiye'nin olumlu bir hava yakalaması üzerine Türkiye 10 Nisan 1936 tarihinde Lozan Boğazlar Sözüleşmesi'ne taraf olan devletlere boğazlarla ilgili yeni bir rejimin saptanması için bir konferans toplanması yönünde bir nota göndermiştir. Bu notada özet olarak şu hususlardan bahsedilmekteydi; ilk olarak Karadeniz'deki durum çeşitli açılardan değişikliğe uğramıştır ve Akdeniz bir kararsızlık içerisindedir. Tersanelerde o güne kadar görölmemiş büyüklükte gemiler inşa edilmektedir, hava teknolojileri hızla ilerlemektedir ayrıca adalarda ve kıtalarda çok hızlı bir silahlanma görölmektedir. ikinci olarak; kollektif güvenlik sistemi artık etkisini yitirmiştir böyle bir ortamda boğazların güvenliği noktasında Türk Egemenliğinin azalması düşünölemez. Üçüncü olarak; Lozan Boğazlar Sözüleşmesi sadece savaş ve barış ihtimalleri üzerine kurulmuştur. Oysa sözüleşme "pek yakın savaş tehlikesi tehdidi" durumunu da göz önüne almalıdır. Dördüncü olarak ise; Lozan Boğazlar Sözüleşmesi'nin imzacı devletlerinin rızası hilafında ortaya çıkan durumlar iyi niyetle hazırlanmış olan hükümleri işlemez duruma sokmuştur. (Oran, 2009, s.371)

Gönderilmiş olan bu notanın İtalya dışındaki diğer devletler tarafından olumlu karşılanmasının temel sebepleri vardı. Sovyetler Birliği, Lozan Boğazlar Sözüleşmesi ile getirilen rejimden memnun olmadığı için kendi çıkarları doğrultusunda değişikliklerin yapılabileceğini düşünerek konuya olumlu bakmıştır. Bulgaristan ise Türkiye'nin bu girişiminin kendisi için de Neuilly Antlaşmasıyla getirilen silahsızlandırma hükümlerinin değiştirilebileceği umudunu güderek konuya olumlu bakmıştır. Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ise Balkan Birliği hasebiyle konuya olumlu bakmışlardır. Katı statükocu olan Fransa ise, Almanya'ya karşı Sovyet dostluğunu kazanabilmek için konuya olumlu bakmıştır. Lozan Boğazlar Sözüleşmesi'nin mimarlarından İngiltere ise Akdeniz'deki İtalyan tehdidine

karşı Türkiye'yi yanına çekmek için konuya olumlu bakmıştır. Sözleşmeye muhalefeden tek devlet İtalya olmuştur. Bunun sebebi ise Milletler Cemiyeti'nin Habeşistan'ı işgal etmesi sebebiyle İtalya'ya karşı uygulamış olduğu zorlama tedbirlerine Türkiye'nin de katılmasıdır. Burada İtalya, Türkiye'yi cezalandırmak istemektedir.(Dilan, 1998, s.128; Oran, 2009, s.371-372)

Montrö Boğazlar meselesinde çok önemli olan bir psikolojik nokta bulunmaktadır, o da yabancı memleketlerin hemen hepsinin Atatürk idaresindeki Türk politikalarına duydukları güvendi. Türkiye bütün devletlerle dostane ilişkiler kurmuş ancak kimsenin kuyruğu mahiyetine girmemiştir. Türkiye hükümeti'nin yapmış olduğu bütün antlaşmalar barış amacı gütmekteydi başka hiçbir amacı yoktu. Böyle uygun bir hava içerisinde Montrö Boğazlar Konferansı'nın kolaylıkla ve kısa bir zaman zarfında herkesin memnuniyetini sağlayan bir mutabakat ile sonuçlanması çok doğal karşılanmıştır. (Akşin, 1991, s.293)

Montrö Boğazlar Konferansı 22 Temmuz 1936'da _İtalya dışındaki Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olan tüm devletlerin katılımıyla toplanmıştır. İngiltere toplantıda Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nden kalan Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılmasını istemiyordu. Bunun yanında pek yakın savaş tehlikesi tehdidini kabul ediyor; ancak burada Türkiye tarafından alınacak tedbirlerin Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilmemesi durumunda tedbirlerin derhal kaldırılmasını istiyordu. Ayrıca İngiltere savaş gemileri konusunda Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlerin bu denize geçirebilecekleri gemilerin tonaj olarak sınırlandırılmasını kabul ediyordu çünkü Karadeniz'e sınırsız geçişin gerçekleşmesi halinde bu ileride Akdeniz'e de sınırsız bir geçişin olması anlamına gelebilirdi. Sovyetler Birliği'nin İngiltere ile ayrışan görüşleri gerek boğazların yeniden askerileştirilmesi gerekse boğazlardan geçecek savaş gemilerinin sınırlandırılması konularında Türkiye'nin görüşleri ile uyum içerisindeydi. Ancak Sovyetler Birliği, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerinin boğazlardan geçişlerinde bir takım sınırlamalara tâbi olmasını istemiyor ve sınırsız bir geçişin olmasını istiyordu. Ayrıca Sovyetler Birliği bir savaş durumunda Türkiye tarafsız ise bazı uluslararası yükümlülükleri ve Milletler Cemiyeti tarafından verilen vazifeleri yerine getirecek savaş gemilerine koşulsuz izin verilmesini istemekteydi. Bunun arkasında da Sovyetler Birliği'nin Fransa ile yaptığı antlaşma yatıyordu. Genel olarak bakıldığında ise bir tarafta Japonya tarafından desteklenen İngiltere'nin diğer tarafta ise Karadeniz'e kıyısı olan devletler ve Fransa tarafından desteklenen Türkiye'nin olduğu görülmektedir. (Oran, 2009, s.373)

4.3.7.1. Montrö ile Getirilen Geçiş Rejimi ve Lozan'daki Kısıtlayıcı Hükümlerin Kaldırılması

Montrö Konferansı sonrasında 20 Temmuz 1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. İmzalanmış olan Boğazlar Sözleşmesi 31 Temmuz günü Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanarak 9 Kasım günü yürürlüğe girmiştir. Silahlandırılması gereken bölgelerin silahlandırılmasına antlaşma gereği 15 Ağustos'ta başlanmıştır. Sözleşmeyi imzalamayan tek devlet olan İtalya 1938'de sözleşmeye katılmıştır. İmzacı devletlerden olan Japonya ise 1951 yılında müttefiklerle imzaladığı antlaşma çerçevesinde sözleşmeden çekilmiştir. Montrö'de Boğazlar genel terimiyle Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi, İstanbul Boğazı kastedilmiştir. İmzalanan bu sözleşmeyle ticaret gemilerinin, savaş gemilerinin ve hava araçlarının Boğazlar bölgesinden nasıl geçecekleri ayrı ayrı düzenlenmiştir. Burada ticaret ve savaş gemilerine uygulanacak kurallar zamana göre birtakım farklılıklar göstermektedir. Zaman açısından söz konusu olan, barış zamanı, savaş zamanı ve Türkiye'nin kendisini yakın bir savaş tehlikesi tehdidi altında hissettiği zaman olarak üç durum söz konusudur. (Dilan, 1998, s.132 -; Sar; - Gönlübol, 1997, s.129.; Oran, 2009, s.374.)

Bu sözleşme ile ticaret gemilerinin geçişi açık olarak tanımlanmamıştır. Ancak, bu sözleşmede savaş gemileri dışında kalan gemiler olarak kastedilmektedir.

a-) Barış zamanında, ticaret gemileri gece ve gündüz, bayrak ve yük ne olursa olsun boğazlardan geçiş ve gidiş-geliş tam özgürlüğünden istifade edeceklerdir. Türk yasaları ile konulmuş sağlık denetimi yapıldığı takdirde bu kontrol en kısa zamanda bitirilecek ve gemi bunun haricinde başkaca bir sebeple tutulamayacaktır.

b-) Savaş zamanında, Türkiye savaşan devlet değilse ticaret gemileri barış zamanındaki gibi serbestçe geçecekler, Türkiye savaşan taraf ise Türkiye ile savaş halinde olan bir ülkeye bağlı olmayan ticaret gemileri düşmana hiçbir şekilde yardım etmemek koşuluyla boğazlardan sadece Türk makamlarının göstereceği yoldan serbestçe geçebileceklerdir. Burada Türk makamlarına arama yetkisi verilmiştir diyebiliriz aksi halde bu maddenin hiçbir anlamı kalmamaktadır.

c-) Türkiye kendisini çok yakın bir savaş tehlikesi tehdidi altında hissettiği zaman, barış zamanı hükümleri uygulanacaktır; ancak bu durumda gemilerin boğazlara gündüz girmeleri ve sadece Türk makamlarının göstereceği yoldan geçiş yapılması sağlanacaktır. (Hale, 2003, s.57 Aktaran Çatalçam, 2008, s.71 - Oran, 2009, s.375-376 - Sar,; Gönübol, 1997, s.129)

Savaş gemilerinin geçişi, savaş gemilerinin nitelikleri, türleri ve tonajlarının hesaplanmasına ilişkin esaslar Mart 1936 tarihli Londra Deniz Sözleşmesinden alınmıştır. Bu sözleşmeye göre gemiler, hattı harp gemileri, uçak gemileri, küçük savaş gemileri, hafif su üstü gemileri, denizaltılar, yardımcı gemiler olarak altı gruba ayrılmıştır. (Oran, 2009, s.376)

a-) Barış durumunda, tüm devletlerin savaş gemileri için geçerli kurallar; hafif su üstü gemileri, küçük savaş gemileri ve yardımcı gemiler ister Karadeniz'e kıyısı olan ister olmayan devlete ait olsun boğazlardan geçiş özgürlüğünden yararlanacaklardır. Fakat bu gemiler boğazlara gündüz girmek, ön bildirimde bulunmuş olmak, boğazlardaki toplam savaş gemisi sayısı dokuzu ya da 15.000 tonu geçmiyor olmak zorundadırlar. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin daveti üzerine boğazdaki bir limanda demirli bulunan gemiler ve geçiş sırasında arıza yapan gemiler bu tonaja katılmayacaklardır. Yabancı bir devlete ait deniz kuvvetinin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin daveti üzerine boğazlardaki limanlardan birinde bulunması halinde bu gemiler tür ve tonaj sınırlamalarına tabi olmayacaklar ancak bu devlet Karadeniz'e kıyısı olmayan bir devlet olduğu halde Karadeniz'e geçmek isterse Montrö'nün Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlere uyguladığı hükümler uygulanacaktır. Diğer üç tür gemiyle alakalı olarak (hattı harp gemisi, uçak gemisi ve denizaltı) Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletler bu tür gemilerini boğazlardan geçiremezler. Öte yandan Karadeniz'e kıyıdaş olan devletler de uçak gemilerini boğazlardan geçiremezler.

-Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemileri için geçerli olan kurallar; yukarıdaki esaslar çerçevesinde Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlerin Karadeniz'de bulundurabilecekleri toplam tonaj otuzbin tonu aşamayacaktır. Herhangi bir anda Karadeniz'in en güçlü donanmasının tonajı bu denizde bulunan en güçlü olan donanmanın tonajını onbin ton aşarsa daha önce bahsettiğimiz otuzbin tonluk tonaj kırkbeşbin tona varıncaya kadar artırılacaktır. Ayrıca Karadeniz'de bulunmalarının amacı ne olursa olsun kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemileri bu denizde yirmi bir günden çok kalamazlar.

-Karadeniz'e kıyıdaş olan devletlerin savaş gemileri için geçerli olan kurallar; yukarıda bahsettiğimiz tüm devletler için geçerli olan kurallar dışında Karadeniz'e kıyıdaş devletler onbeşbin tondan büyük hattı harp gemilerini birer birer ve yanlarında en çok iki torpido olmak koşuluyla geçirebilmektedirler. Karadeniz'e kıyıdaş devletler bu deniz dışında yaptırdıkları ya da satın aldıkları denizaltıları konuyla ilgili Türkiye'ye vaktinde bilgi verilmişse filolarına katılmak üzere boğazlardan geçirebilirler. Ancak geçişler gündüz vakti, su üzerinden ve tek başlarına yapılacaktır. (Dilan, 1998, s.131. - Sar, ; Gönübol, 1997, s.129.; Oran, 2009, s.377-379)

b-) Savaş durumunda, Türkiye tarafsız ise yine tarafsız olan devletlerin savaş gemileri barış zamanındaki gibi Boğazlardan geçebileceklerdir. Ancak savaşan devletlerin savaş gemilerinin geçişi temel olarak yasaktır. Buna üç istisna getirilmiştir. Birincisi kıyıdaş olan veya olmayan savaşan devletlerin savaş gemileri bağlama limanlarından ayrılmışlarsa limanlarına dönmek için Boğazlardan geçebilmektedirler. İkinci olarak, Milletler Cemiyeti çerçevesinde yapılan zorlayıcı tedbirlerle ilgili taraf devletlerin savaş gemileri Boğazlardan geçebilecektir. Üçüncü olarak ise yine Milletler Cemiyeti çerçevesinde tescilli bir yardım antlaşması gereğince saldırıya uğrayan bir devlete yardım amacıyla, bu antlaşmaya taraf devletlerin savaş gemileri Boğazlardan geçebilecektir. Türkiye savaşan ise istediği gibi davranabilecektir. (Dilan, 1998, s.132. - Sar, ; Gönübol, 1997, s.130.; Oran, 2009, s.380)

c-) Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidinde hissettiği zaman, kendisinin savaşan olduğu durumdaki rejimi uygulama yetkisine sahiptir. Bu kararı vermek Türk Hükümetine aittir. Türkiye böyle bir durumda bu kararını Montrö'ye taraf devletlere ve Milletler Cemiyeti'ne bildirmek zorundadır. Ancak Milletler Cemiyeti Konseyi üçte iki çoğunlukla bu kararın haksız olduğu kanısına varırsa ve Montrö'ye taraf devletlerin çoğu da böyle düşünürse Türkiye bu karardan vazgeçmek ve barış zamanı rejimini uygulamak zorundadır. Milletler Cemiyeti'nin bu yetkisinin bugün Birleşmiş Milletler tarafından kullanılıp kullanılmayacağı konusunda bir netlik bulunmamaktadır.(Sar,.; Gönübol, 1997, s.130.; Oran, 2009, s.380)

Uçakların geçişi ile ilgili, Montrö havadan geçiş serbestliği ilkesini kabul etmeyerek sadece sivil uçaklara yönelik düzenleme yapmıştır. Askeri uçakların Boğazlar üzerinden geçip geçmemesine Türk Hükümetinin karar vermesi benimsenmiştir.(Oran, 2009, s.381)

Türkiye'nin daha önce kaybetmiş olduğu birtakım haklarını Montrö ile geri aldığını söyleyebiliriz. Bu kazanımları iki başlık altında toplamak yeterli olacaktır. Birincisi; Boğazlar bölgesinin yeniden askerileştirilmesidir ki bu konuyla ilgili Montrö'nün ana metninde doğrudan bir ifadeye rastlanılmamaktadır. Ancak konu ek protokolde açık bir şekilde belirtilmiş ve Türkiye antlaşmada tanımlanan Boğazlar bölgesini hemen yeniden askerileştirecektir denmiştir. İkincisi ise Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılmasıdır ki Montrö'nün 24. maddesi 1923 yılındaki sözleşmeyle kurulan uluslararası komisyonun yetkilerinin Türk Hükümeti'ne aktarıldığını açık bir şekilde belirtmiştir. Böylece Türkiye Boğazlar Rejiminin doğru olarak uygulanmasından birinci derecede sorumlu olmuş aynı zamanda da uluslararası bir görev üstlenmiştir. (Karakuş, 2006, s.94 Aktaran Çatalçam, 2008, s. 74- Oran, 2009, s.381)

Bu durum aynı zamanda, Türkiye'nin emniyeti ve hâkimiyetini uluslararası alanda onaylayan bir belge olmakla birlikte, uluslararası barışa yönelik çok büyük bir adımdır.

4.3.8. Sadâbad Paktı

İran, Irak ve Afganistan'ın yer aldığı, hazırlanmasında Türkiye Cumhuriyeti'nin büyük rol oynadığı Sadabad Paktı, adından anlaşıldığı ve herkesin zannettiği gibi bir askeri pakt değildir. Esasen bir saldırmazlık ve dostluk antlaşmasıdır. Bu paktı ortaya çıkaran iki temel etken vardır. Bunlardan birincisi; Sınır sorunlarının kalıcı şekilde halledilmesi arzusuuydu. Pakta katılan devletlerin birbirleriyle sınır anlaşmazlıkları mevcuttu. Özellikle coğrafi olarak ortada bulunan İran ile hem Irak'ın hem Afganistan'ın hem de Türkiye'nin sınır sorunu vardı.(Oran, 2009, s.365)

Ayrıca taraf olan her devlette sorunun farkında olan sınırdaki aşiretlere verilen destekle bu aşiretlerin asayışı bozucu eylemlere giriştiği şüphesi mevcuttu. Bu durum adı geçen devletlerin birbirlerine şüphe ile yaklaşımlarına ve güvensizliğe sebebiyet vermekteydi. Ayrıca Irak Devleti, İran'ın Güney Irak'taki Şiiiler ve Kuzey Irak'taki Kürtler üzerindeki etkisinden çekinmekteydi. İkinci olarak ise; Söz konusu devletlerin egemenlik ve bağımsızlıklarını vurgulamak istemeleri gelmekteydi. Sömürge veya yarı sömürge düzenlerinden henüz kısa süre önce kurtulmuş olan bu devletler egemenliklerini ve bağımsızlıklarını tüm dünyaya duyurmak çok önemliydi. Hiçbir büyük devletin himayesinde olmadıklarını vurgulamak Türkiye dışındaki diğer devletler için özellikle Irak için çok

önemliydi. Ayrıca bu pakt onların kurucusu oldukları ilk uluslararası örgüttür.(Oran, 2009, s.365)

Bu örgütün İtalya'nın saldırganlığı karşısında yapılmış olduğu iddia edilmekte ise de bu asılsızdır nitekim yıllarca yapılan görüşmelerde İtalya konusuna hiç değinilmemiştir. Ayrıca paktın oluşumu İtalya'nın Habeşistan'ı işgalinden öncesine denk gelmektedir. Bu pakt ile ilgili iddialardan biri de paktın İngiltere'nin emperyalist politikalarından korunmak amacıyla ve sıcak denizlere inme isteği hala taze olan SSCB'ye karşı yapıldığı iddiasıdır. Konu ile ilgili eserlere bakıldığı zaman bu iddiaların da asılsız olduğu görülmektedir. Nitekim İngiltere'ye pakta katılma teklifi bile götürülmüş ancak İngiltere teklifi kabul etmemiştir. Ayrıca İngiltere'nin Irak'ı etkileme ve pakta katılmasını engelleme durumu söz konusudur ancak böyle bir harekete kalkışmamıştır. SSCB'ye gelince, bu ülke paktın kuruluşunu desteklemiş hatta pakta Afganistan'ın da dahil edilmesini öneren devlet olmuştur. (Oran, 2009, s.365-366)

Konuyla ilgili eserlere bakıldığında bu iddialara çokça rastlanmaktadır. Bu eserlerden birinde, Avrupa'da İkinci Dünya Savaşına giden gelişmelerin yaşandığı bir sırada Sadabad Paktının İtalya'nın Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da yarattığı tehditler üzerine kurulduğu, İngiliz çıkarları etkisinde bulunduğu, Türkiye'nin bölgesel güvenliğini sağlayan bir girişim olduğu ifadesine yer verilmiştir. (Topur, 2005, s.52 Aktaran Çatalçam, 2008, s.64)

Türkiye'nin, gerek İran ile gerekse Afganistan ile olan münasebetleri daha önceki bölümlerde genel hatlarıyla anlatılmıştı. Bu iki devletle de ilişkiler dostaneydi. Irak ile olan ilişkilere bakıldığında ise Türkiye-İngiltere-Irak arasında yapılan üçlü muahede ile bu ülke ile olan münasebetleri düzenlenmişti. Sovyetlerle olan dostluğumuz ileri dostluk derecesindeydi. İngiltere ile de üçlü muahedede mevcut bulunan sorunlar çözülmüştür. İşte bu dostluk ortamında Irak'ın Milletler Cemiyetine girmesini de fırsat bilerek dışişleri bakanları arasında yoğun görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerden sonra esasta anlaşılmıştır. Üç seneden fazla süren çalışmalarla hazırlanmış olan misak Tahran'da dört devletin dışişleri bakanları tarafından 8 Temmuz 1937 tarihinde imzalanmıştır. Hazırlanan bu misakın süresine beş sene olarak karar verilmiş ve bu süre bitmeden altı ay önce taraflardan biri tarafından feshedilmediği takdirde kendiliğinden beş sene daha uzamış sayılacaktır. (Aras, 2003, s.109-110)

1930 yılında İngiltere Irak'ın manda yönetimine son vermişti ancak yapılan antlaşma çerçevesinde Irak'ın dışişlerine müdahale etme yetkisini elinde bulunduruyordu. Bu durumdaki Irak bölgenin en güçlü devletleri Türkiye ve İran'la ilişkilerini geliştirmek istiyordu. 1931 yılında Kral Faysal Türkiye'ye bir ziyarette bulundu. Bu ziyarette sınır sorunlarının halledilmiş olması sebebiyle sadece sınır bölgesindeki Kürt aşiretlerin çıkarabileceği sorunlar görüşülmüştür. Irak, İran ile olan sorunların çözülmesinde İran Devleti ile arası çok iyi olan Türkiye'nin aracı olmasını istemiştir. 1933 yılında Irak'ın Türkiye-İran-Irak arasında saldırmazlık antlaşması imzalanmasını istemesi üzerine Türkiye böyle bir antlaşmaya Irak'ın dışişlerinde söz sahibi olan İngiltere'nin ve 1929 Protokolü çerçevesinde Türkiye'nin Sovyetlerin onayını alma mecburiyeti sebebiyle SSCB'nin katılması gerektiğini belirtmiştir. Ancak bu durum karşısında İngiltere Milletler Cemiyeti ve Briand-Kellog paktı var olduğundan dolayı farklı paktlara girmeme politikası izlediğini belirterek teklifi geri çevirmiştir. Bunun üzerine Sovyetlere yapılan teklif de geri çekilmiştir. Sovyetler Birliği bu durumu anlayışla karşılamışlar ve Afganistan'ın da bu pakta alınmasını önermişlerdir. Bunun üzerine 2 Ekim 1935 yılında Cenevre'de İran-Irak-Türkiye arasında antlaşma parafe edilmiştir. Bu antlaşmaya bir ay sonra Afganistan da davet edilmiş ve Afganlar daveti kabul etmişlerdir. Ancak antlaşmanın imzalanması iki yıl gibi bir süre sonra gerçekleşmiştir. Bunun sebebi Irak'ın antlaşmayı imzalamaktan kaçınmasıydı. (Oran, 2009, s.367)

Irak'ın bu hareketinin iki sebebi vardı. Bunlardan birincisi; Irak, İran ile Sattularap sorununu çözememişti burada İran'ın üzerinde hatırı sayılır etkisi olan Türkiye'yi kullanmak istiyordu nitekim öyle de oldu ve Türkiye burada çok etkin rol oynadı. İkincisi ise; dört taraf devlet içerisinde tek Arap olan devlet olmak istemiyor ve diğer Arap devletlerden de katılım bulmak istiyordu. Ancak Irak'ın bu çabaları sonuçsuz kalmıştır. Nihayet pakt 8 Temmuz 1937 yılında Tahran'daki Sadabad Sarayı'nda imzalanmıştır. Esasen Paktın bir tarafsızlık ve saldırmazlık paktı olduğu dört maddeden anlaşılmaktadır. Antlaşmanın maddeleri özet olarak şöyleydi; Birinci maddeye göre taraflar birbirlerinin içişlerine karışmayacaklardı, üçüncü maddeye göre taraflar uluslararası nitelikteki her türlü anlaşmazlıkta birbirlerine danışacaklardır, dördüncü maddeye göre taraflardan hiçbiri diğer taraf olan devletlerden hiçbirine hiçbir eylemde bulunmayacaktır, altıncı maddeye göre ise taraflardan biri üçüncü bir devlete saldırırsa taraf olan diğer devletler o saldıran devletle ilgili olarak antlaşmaya son verebileceklerdir. (Oran, 2009, s.367-368)

Sadabad Paktı ile beraber Ortadoğu'da bulunan bu bağımsız dört devlet, kendilerinin Habeşistan'a yapıldığı gibi teker teker düşürülmelerine izin vermeyeceklerini ifade eden bir işaret vermişlerdir. Bu Pakt yardım askeri taahhütlerde bulunmuyordu, bu açıdan bakıldığında paktın daha çok psikolojik etkisi söz konusuydu. Bu devletlerin birlikte savunma yapmalarını engelleyen zayıf olmaları, coğrafi yaygınlık, ulaşım güçlüğü, batıya göre daha ilkel koşullara sahip olmaları gibi hususlar vardı. Dolayısıyla pakt taraf devletlere dışarıdan gelebilecek bir saldırıya karşı koruma garantisi de verememekteydi.(Aydemir, 2004, s. 392)

Bu pakt çerçevesinde İngiltere'nin manda idaresi altında bulunan Irak'la yapılan işbirliği ile dolaylı olarak İngiltere ile de bir işbirliği gerçekleştirilmiş olmuştur. Balkan Paktı'ndan sonra Sadabad Paktı ile batıda olduğu gibi doğuda da işbirliği ve barış politikası güçlendirilmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin merkezi devlet olma özelliği geliştirilmiştir. Bu dönemde de Türkiye barış merkezli politikasını devam ettirmiş, nereden bir barış çağrısı gelse ona kulak vermiş ve yardımlarını esirgememiştir. (Bıyıklı, 2006, s. 314) Amacı anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözmek ve gerginliklere son vermek olan bu pakt milletler cemiyeti yapısı içerisinde oluşturulmuştur. Bölgesel bir istikrar sağlayıcı unsur olan Sadabad Paktı'nın özellikle imza koyan en önemli iki devlet olan Türkiye ve İran arasındaki mükemmel uyum sayesinde kalıcı olduğu görülmüştür. (Karakuş, 2006, s.120 Aktaran Çatalçam, 2008, s.66)

Paktın imzalanması basında ve resmi çevrelerde olumlu karşılanmıştır. Taraf devletlerin başkanları arasında teati edilen telgraflardan da Sadabad Paktı'nın Ortadoğu'da sürdürülecek olan barış atmosferi için gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Pakt statükocu devletler tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Nitekim Irak Pakt imzalandığı sırada halen İngiliz nüfuzu altındaydı ve İngiltere Paktın oluşturulmasına Irak açısından izin vermiştir.(Gönlübol,; Sar, 1997, s.110)

Avrupa'da sorunlu noktalar çoğalmaktayken, Milletler Cemiyeti'nin otoritesi gözle görülür bir şekilde azalırken, değişimci devletler birtakım oldubittilerle dünyayı büyük bir tehlikenin esiğine getirmişlerken, bu dört devlet barışı tarafsızlıkta ve saldırmazlıkta arıyorlardı. Sadabad Paktı savaş tehlikesini Ortadoğu'dan uzaklaştırmakla kalmamış aynı zamanda bu taraf devletlerin aralarında ciddi bir işbirliğinin oluşmasını sağlamıştır. Türkiye burada paktın sadece dört devlet arasında kalmamasını diğer Arap devletlerinden de katılımın olmasını istemiştir ancak bu açıdan bir gelişme olmamıştır.(Akşin, 1991, s. 200)

Paktın imzalanmasından sonra ayrı bir protokol imzalanarak bir konsey kurulması, bu konseyin her yıl Cenevre’de toplanması, konseyin başkanlığını her yıl farklı bir dışişleri bakanının yapmasına ve konsey için bir sekretarya kurulmasına karar verilmiştir. Sadabad Paktı İkinci Dünya Savaşı sırasında İran’ın İngiltere ve Sovyetler tarafından işgal edilmesi sebebiyle işlerliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Son Bakanlar Konseyi Toplantısı 1939 yılında yapılmıştır. Genel sekreterlik kurumunun da başkana bağlı olarak her sene değişmesi düşünüldüğünden ve belli bir merkezi ve müstakil personeli bulunmadığından fiilen ortadan kalkmıştır. Taraflardan hiçbirinin bugüne kadar paktın devam edip etmediği konusunda açık bir beyanda bulunmaması sebebiyle paktın günümüzde de hukuken geçerli olduğu düşünülmektedir. (Oran, 2009, s.368)

4.3.9. Hatay (Sancak) Sorunu

Osmanlı Döneminde İskenderun Sancağı olarak adlandırılan gerek yerel gerekse uluslararası alanda İskenderun sancağı olarak bilinen İskenderun-Antakya bölgesine sancak adı 1936 yılında Mustafa Kemal tarafından verilmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığı sırada İngiliz birlikleri Sancak’ın güneyinde bulunuyordu buna karşılık Sancak Osmanlı’nın elindeydi. Ateşkestten sonra İngiliz birlikleri 10 gün gibi kısa bir süre içinde Sancak’ı işgal ettiler ve burayı daha sonra kendi aralarında yapmış oldukları antlaşmalara göre Fransızlara bıraktılar. Sancak, Misak-ı Milli sınırları içerisinde kabul edilmektedir ancak Kurtuluş Savaşı döneminde Fransızlarla antlaşma yapma fırsatının ortaya çıkması üzerine 20 Ekim 1920’de Fransızlarla imzalanan antlaşmada Sancak özel bir yönetime bağlanarak Türkiye sınırları dışında bırakılmıştır. Lozan’da en kolay çözülen, üzerinde en az konuşulan konu Sancak sorunu olmuştur. Çünkü Lozan’dan önce Sancak ile alakalı mevcut bir antlaşma bulunuyordu. Ankara, Fransa ile daha önce yapılmış olan antlaşmanın Fransa meclisi tarafından onaylanmamış olması sebebiyle konunun Lozan’da yeniden karara bağlanmasını istiyordu. Bunun üzerine Fransa, Türkiye’ye 1921’de yapılan antlaşmanın geçerli olduğunu, bunun Lozan’da ele alınmasının antlaşmanın mahiyetini değiştireceğini, kendilerinin bu antlaşmayı uygulamaya devam edeceklerini, antlaşmayı mandater devlet olarak imzaladıklarını, bu sebeple Fransız parlamentosunun bu antlaşmayı onaylamak zorunda olmadığını ancak Türk tarafı isterse her türlü garanti verebileceğini söylemesi üzerine 24 Temmuz 1923’te anlaşma sağlanarak Lozan Antlaşması’nın 3. maddesinde yalnızca sınırın 20 Ekim 1921 tarihinde yapılan Türk-Fransız antlaşmasının 8. maddesinde tanımlanmış sınır

olduğu belirtilmiştir. Aynı gün Fransa Lozan Antlaşması'nın 1921 Antlaşmasını hiçbir şekilde etkilemediğini teyit etmiştir. (Oran, 2009, s.280)

Lozan'dan hemen kısa bir süre sonra 29 Eylül 1923'te, 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti tarafından onaylanan Suriye'nin Fransa'ya bağlanmasını içeren antlaşma uygulanmaya başlandı. Bunun zerine Fransa bölgeyi; Halep, Sam, Lübnan, Alevi Lazkiye olmak üzere dört parşaya böldü, bunlara ilaveten de Halep'e bağlı olarak İskenderun zerk Sancağını oluşturdu. Bu ayarlamalardan bölge insanı hiç memnun kalmadı ve Araplar diğer bölgelere de hızla yayılacak bir ayaklanma başlattılar. Bl, parşala yönet taktiğini uygulamaya alışan Fransa'nın hesapları tutmadı ve yönetsel önlemler alma ihtiyağı hissetti. Akabinde Halep ve şam devletlerini birleştirerek İskenderun zerk Sancağını da mevcut rejimin korunması şartıyla şam'a bağladı. Arap Milliyetçilerini memnun eden bu karar kısa sürede Sancak'ta karışıklıklara sebebiyet verdi. Suriye'ye bağlanmak isteyen Sancaklı Araplar dışındakiler sert tepkiler gösterdiler. Ancak bu tepkiler Musul Sorunu ve şeyh Sait isyanıyla meşgul olan Ankara'da fazla bir yankı bulmamıştır. (Oran, 2009, s.281)

şam'a bağlı kalma devresi esnasında Türk menfaatlerinin korunması alanında uygun zemin hazırlanmış, Türk kültürü ile alakalı yazılar serbestçe yazılmış, Türk büyüklerinin resimleri etrafa asılabilmış, giderek artan fikir hareketleri ile yayın yapma hakkı bile elde edilmişti. Bütün bunlar Türk birliğinin sağlanması açısından maksimum fayda sağlamıştır.

Hatta O dönemde Sancak'ta yayılan milliyetçilik fikirleri, Suriyelilere çok tehlikeliymiş gibi anlatılmış ve verilen tavizlerle bu hareketin kontrol altına alınabileceğini söylemişlerdi. Bu açıdan yaklaştıkları vakit şam meclisinde Türkçe konuşma hakkı bile gündeme gelmiştir. (Akçora, 2000, s. 339 Aktaran atalam, 2008, s. 26)

30 Mayıs 1926 tarihinde Fransa'yla imzaladığımız dostluk ve iyi komsuluk antlaşması ile Sancak işin ngrlmş olan özel yönetim tescillenmiştir. Fransa 1923 yılından itibaren Sancak zel yönetimini korumuş, 1924 yılında on iki üyeli bir sancak meclisi kurmuş, 1925 yılında ise Arapça ve Fransızca'nın yanında Türkçe de resmi dil olarak kabul edilmiştir. Ancak aynı yıl daha önceden Halep'e bağlı olan Sancak Suriye'ye bağlanarak Sancak'ta Suriye'nin etkisi daha da artırılmıştır. (Sarınay, 2000, s.359 Aktaran atalam, 2008, s. 27)

Türkiye Hükümeti, Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vererek Sancak üzerindeki bütün yetkilerini de Suriye'ye devretmesi üzerine harekete geçmiştir. Türkiye bu soruna doğrudan toprak isteyerek değil, Suriye'ye verdiği gibi Sancak'a da bağımsızlık isteyerek başlamıştır. Ayrıca Türk hükümeti Suriye'nin bağımsızlığını şiddetle desteklemiş, ardından Sancak meselesini milli bir dava haline getirmiştir.(Sarınay, 2000, s.363 Aktaran Çatalçam , 2008, s. 27)

1936 yılına gelindiğinde önemli ve endişe verici birtakım gelişmeler görülmektedir. İtalya bir sene önce Habeşistan'a girmiş ve Akdeniz'de tehlikeli bir seviyeye gelmiştir. Almanya ise Sevr'den kurtulmuş ve Ren Bölgesini silahlandırmıştır. Fransa böyle bir ortamda bütün dikkatini Avrupa'ya yönlendirmek istemektedir ve zaten geçici olarak geldiği Suriye kendisinin enerjisini tüketmektedir. Bu noktada Fransa kendisine düşmanca duygular besleyen bir halkı doğrudan yönetmektense bağımsızlık verdikten sonra ittifak kuracağı bir Suriye ile bu işi yapmayı daha mantıklı ve karlı bulmuştur ve Suriye'ye bağımsızlık vereceğini açıklamıştır. 9 Eylül 1936 tarihinde Suriye ve Fransa arasında imzalanan ve manda yönetimini bitiren ön anlaşma Suriye ve Fransa meclislerinde onaylandıktan üç yıl sonra ve Suriye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesiyle yürürlüğe girmiştir. Türkiye'de büyük tepkiler uyandıran bu gelişmelerin akabinde Türk ve Fransız yetkilileri Milletler Cemiyeti'nde bir araya gelmişler ve burada görüşlerini paylaşmışlardır. (Oran, 2009, s. 283)

Bu görüşmelerden sonra Türk tarafı Fransa'ya çektiği nota ile Sancakla ilgili isteklerini resmen bildirmiştir. Türkiye bu notada; Suriye ve Lübnan'a verilen bağımsızlığın, çoğunluğu Türklerden oluşan Sancak'a da verilmesi gerektiğini, bunun 1921 ve 1926 tarihli Türk-Fransız antlaşmalarının bir gereği olduğunu bildirmiştir. Fransa ise bu notaya verdiği cevapta Sancak'ın Türkiye'ye verilmesinin Suriye'nin parçalanmasına sebebiyet vereceğini belirterek mandater devlet olarak buna izin veremeyeceğini bildirmiştir. Avrupa'da gerginleşen ortam sebebiyle Türkiye'yi karşısına almak istemeyen Fransa zor durumda kalmıştır çünkü İskenderun Limanını da kaybetmek istememektedir. Bu sebeple konuyu Milletler Cemiyetine intikal ettirmek istemektedir. Türkiye de bölgesinde cereyan eden olayları dikkate alarak özgürlükleri ve hayatları tehdit altında olan Sancak halkını koruyabilmek için Fransa'nın teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır. (Sarınay, 2000, s.364-365 Aktaran Çatalçam, 2008, s. 27)

Milletler Cemiyeti Meclisi İsveç temsilcisini 14 Aralık'ta Sancak meselesi ile ilgili olarak raportör tayin etmiştir. Raportör, Milletler Cemiyeti Meclisi'ne bazı hususları içeren bir ön rapor sunmuştur. Ön raporda şu hususlar geçmektedir; Sancak meselesi cemiyetin ocak ayındaki olağan toplantısında yeniden ele alınmalıdır (bu zaman zarfında taraflar raportörle irtibat halinde olmalıdırlar), üç kişilik bir gözlemci heyetinin en kısa zaman içinde bölgede inceleme yapması gerekmektedir. Bunun üzerine Hollandalı, Norveçli ve İsviçreli üyelerden oluşan heyet 1937 yılının Ocak başında Sancak'a gittiler. Bu arada ikili görüşmeler yapıyordu ancak herhangi bir sonuç alınamıyordu. Milletler Cemiyeti Meclisi 20 Ocak 1937 tarihinde tekrar toplanmıştır, yapılan bu toplantıda _İngiliz Dışişleri Bakanı'nın dostane arabuluculuğu ile bir ikili görüşme başlamıştır. Bu ikili görüşmelere raportör Sandler de katılmıştır. 26 Ocak'ta ikili görüşmeler sonunda prensip anlaşmasına varılmış ve bu anlaşma İsveç Temsilcisi'nin raporu olarak Cemiyet Meclisinde onaylatılmıştır. Bu prensip anlaşmasının içeriğine bakacak olursak;

- Sancak iç işlerinde tamamen bağımsız olacak, fakat Suriye ile gümrük birliği halinde olan, bir statü ve bir anayasa ile yönetilen ayrı bir varlık olarak kabul edilecektir.
- Sancak'ın dış işleri bazı şartlar altında Suriye tarafından idare edilecektir.
- Resmi dil Türkçe olacak diğer dillerin kullanılmasının şartları Cemiyet Meclisi tarafından belirlenecektir.
- Statü ve anayasanın uygulanması Sancak'ta ikamet eden bir Fransız vatandaşı tarafından sağlanacaktır.
- Bölgede zorunlu askerlik uygulaması olmayacak, bölge tahkim altına alınamayacaktır. Sancak'ın ülke bütünlüğü bu maksatla yapılacak bir antlaşma gereği Türkiye ve Fransa tarafından sağlanacaktır.(Gönlübol, ; Sar, 1997, s.134-135)

Cemiyet Meclisi'nin kararı gereği Sancak'ın statüsü ve anayasasını hazırlamak için uzman bir ekip oluşturulmuş ve ekip 25 Şubat'ta çalışmalarına başlamıştır. 15 Mayıs'ta Sancak'ın statüsünü, anayasasını ve sınırlarını belirleyen bir rapor hazırlamıştır. Hazırlanmış olan bu raporda 26 Ocak'ta varılan mutabakatın esasları bulunuyordu ancak resmi dil Türkçe'yle beraber Arapça'ydı. Nihayet iki devlet arasında konuyla ilgili birçok konuda mutabakat sağlandı ve 29 Mayıs 1937 günü Sancak'ın milli bütünlüğünü teminat altına alan ve yeni Türkiye-Suriye sınırını tespit eden antlaşma imzalandı.

Bu yapılan antlaşma Sancak Meselesi'ni kökünden halledememiştir. Türkiye antlaşmanın hemen uygulanmasını isterken Suriye'deki Arapların protesto ve isyan hareketleri ve Fransız sömürge kuvvetlerinin Arapları kışkırtan tavırları bir süre olayların devam etmesine sebep olmuştur. Bu olaylar Statünün 32. ve Anayasanın 6. maddesine göre yapılması gereken seçimleri geciktirmiştir. Ayrıca Milletler Cemiyetinin tayin ettiği komisyon tarafından tespit edilen seçim sistemi Türklerin aleyhine sonuçlar verecek mahiyette olduğu için Türk hükümeti itirazda bulunmuş ve Milletler Cemiyeti konuyu görüşerek Türklerin kabul edeceği şekilde değiştirilmiştir. Bu sırada Avrupa'da ortam gerilmiş, Almanya'nın Avusturya'yı almasıyla dengeler revizyonist devletler lehine olarak değişmeye başlamıştı. Böyle bir ortamda Fransa Ortadoğu'nun en güçlü devleti olan Türkiye ile Sancak meselesi yüzünden bozuşmak istemiyordu. Bu açıdan Fransa burada Türk haklarını teslim etmeye mecbur kalmıştır.(Gönlübol, ; Sar, 1997, s.137)

Bu dönemde yapılan görüşmeler sonunda 3 Temmuz 1938'de Sancak'ın mülki bütünlüğünün ve siyasi statüsünün ortaklaşa korunması yönünde askeri bir antlaşma yapıldı. Bu kapsamda Sancak altıbin kişilik bir kuvvet tarafından korunacaktır, bunların bin kişisi Sancak'tan olacak, geri kalanı ise Türk ve Fransızların eşit kuvvetlerinden oluşacaktır. Ağustos 1938 tarihinde yapılan seçimlerde Sancak Meclisi'nin kırk mebusluğunun yirmi ikisini Türkler elde etmişlerdir. 2 Eylül 1938 tarihinde ilk toplantılarını yapan mebuslar yeminlerini ister Türkçe ister Arapça yapabildikleri halde tamamı Türkçe yapmışlar ve Sancak'a Hatay adını vermişlerdir. Eylül 1938 tarihinde kurulmuş olan Hatay devleti bir yıl kadar bağımsız kalmış, bu süre zarfında Türkiye ile Hatay Devleti arasında sıkı ilişkiler yaşanmış, esasen büyük çoğunluğu Türk olan Hatay Devleti yöneticileri Anavatana katılma isteklerini müteaddit defalar söylemişlerdir. Nihayet 29 Haziran 1939 tarihinde Hatay'ın kendi meclisinin yaptığı son toplantıda aldığı kararla Hatay Anavatan'a katılmıştır.(Gönlübol, ; Sar, 1997, s.138)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan antlaşmalarla savaş sonrası barış arayışları başlanmış ve Milletler Cemiyeti fikrinin de şekilleneceği Paris Barış Görüşmeleri başlamıştı. Söz konusu görüşmelerde Milletler Cemiyetinin kurulması düşünülüyordu.

Milletler Cemiyeti, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un "14 İlkesinde" ortaya koyduğu açık diplomasi, uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü gibi tanımlarında temellerini atıyordu. Birinci Dünya Savaşının, tüm devletlerin hem kendi içlerinde hem de Dünya adına yarattığı toplu zararlar ortadaydı. Aralarındaki problemleri karşılıklı ittifaklar kurarak, gizli antlaşmalarla, sonu gelmeyen silahlanma faaliyetleri ile çözmeye çalışmalarının daha büyük felaketlere sebep oldu. Kendi sınırlarını yine başkalarının sınırlarını ihlal ederek çözmeye çalışmanın bir sonu yoktu. I. Dünya savaşının sonunda Paris Barış Konferansında yenen ülkeler ile yenilen ülkeler bir araya gelmişlerdir. Bu konferansta Müttefik devletler özellikle İngiltere ve Fransa ABD'nin bu uyuşmazlıkları barışçı yollardan çözme fikrini sadece teoride benimseyerek bir Milletler Cemiyeti kurulmasını ve Cemiyetin Misakının hazırlanmasını desteklemiştir. Milletler cemiyeti özellikle ABD'nin tekrar kendi içine çekilmesiyle Milletler Cemiyeti üyeliğinin ABD senatosunda reddi ile kan kaybetmiş oldu.

Milletler Cemiyeti Misakı 25 Ocak 1919'da hazırlanır ve Almanya ile imzalanan Versailles antlaşmasının yürürlüğe girmesi ile de Misak 'ta yürürlüğe girer. Ancak bu Cemiyet Birinci Dünya savaşının galiplerinin güdümünde hareket edecektir. Birinci Dünya Savaşı Galipleri Milletler cemiyetini kurarak uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi, silahlanmayı engelleme ve de devletler arası ilişkileri düzenlemek için kurulduğunu söyle de Avrupa Devletleri ile yaptıkları antlaşmalarda toprak kısıtlamalarına ve de ekonomik açıdan bu ülkelerin çöküşüne neden olacaktır. Özellikle Osmanlı Devlet'inin imzalayacağı Sevr antlaşması tam bir sömürge antlaşması niteliğindedir. Bir devletin fiilen ortadan kalkmasının belgesidir. Ancak bu antlaşma Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmeyecek ve kazandığı zaferler sonrasında da yerini Lozan'a bırakarak ölü doğacaktır. Ancak Yeni Türkiye Devlet'inin Milletler Cemiyeti ve ona kuran kişilere olan güveni kalmayacaktır ki bu Müttefiklere karşı da Milli Mücadele başlığı altında bir bağımsızlık mücadelesi verecektir.

Lozan antlaşması sırasında özellikle Müttefiklere karşı hukuki alanda bağımsızlık mücadelesi verilmiştir. Bu bağımsızlık mücadelesi masa başında ve barışçı yollarla elde

edilmeye çalışılacaktır. Bu masaya konan meseleler birkaç yılın değil uzun asırların meseleleri olacaktır. Avrupalı devletler artık karşılarında “Hasta Adam”ın zihniyetinde değil, genç, kararlı, dinamik, bağımsızlıklarına son derece düşkün, karakterli insanlar göreceklerdir ve isteklerini elde edemeyeceklerini anlamak ta biraz uzun sürecektir. Lozan antlaşmasında Milletler Cemiyeti Misakı yer almamaktaydı. Çünkü Türkiye Lozan’la yenilmiş bir devlet değil Milli Mücadele savaşını kazanan bir devlet olarak bağımsızlık haklarını almıştır. Milletler Cemiyeti Misakı Sevr Antlaşmasının ilk 26 maddesini oluşturmaktaydı.

Milletler Cemiyeti Misakının Sevr Antlaşması’nda da yer alması Türk Milletinin Cemiyete karşı vaziyet almasında etkili olan ilk gelişmelerden birisi olmuştur. Gerçi, Sevr Antlaşması, Türk Milleti tarafından “*ölü doğmuş*” bir antlaşma olarak nitelenmiş ve Atatürk’ün başlattığı İstiklal Mücadelesiyle de geçersiz hale getirilmişti. Türk Milletinin bu teşkilata soğuk bakmasının en önemli nedenlerinden birisi de Türk topraklarının işgal edilmesi sırasında Milletler Cemiyeti fikrinin kullanılması olmuştur. Bundan dolayı Türk Milleti uzunca bir süre Milletler Cemiyetine karşı düşman gözüyle bakmıştı.

Bunun yanında Türkiye’nin bu teşkilata karşı tutumunu olumsuz yönde etkileyen diğer bir gelişme de Musul sorununda yaşananlar olmuştur. Bilindiği gibi, İngiltere ve Türkiye arasındaki Musul sorunu önce Lozan Konferansı’nda görüşülmüştü. Konferansta iki devlet arasında bir uzlaşma sağlanamayınca sorun İstanbul’da toplanan Haliç Konferansı’na taşınmıştı. Fakat sorun burada da bir çözüme kavuşmamıştı. Sonunda İngiltere’nin çabalarıyla sorun Milletler Cemiyetine taşınmıştı. Sorunun Milletler Cemiyetine gelmesiyle birlikte İngiltere lehine bir sonuç doğuracağı kaçınılmazdı. Çünkü Milletler Cemiyetinde İngiltere’ye bağımlı devletler bulunmaktaydı. Hal böyle olunca İngiltere’nin Milletler Cemiyetinde kendisine bağlı devletlerle birlikte kullanacağı oy sayısı birden fazla oluyordu. Oysaki Türkiye, Musul sorunu Milletler Cemiyetinde görüşüldüğü sırada henüz bu teşkilata üye bile değildi. Nitekim, sonuç beklenildiği gibi oldu. Milletler Cemiyeti Musul sorununda İngiltere lehine bir karar aldı.

Türkiye, dünya barışı adına Milletler Cemiyetinin kararına uymak zorunda kaldı. Fakat; Türkiye, Milletler Cemiyetinin haklı olanın lehinde bir karar alacağını ümit etmişti. Çünkü Türkiye’ye göre Milletler Cemiyeti gibi uluslararası bir teşkilat, güçlünün çıkarları doğrultusunda karar almamalıydı. Herkese eşit mesafede olup, haklı olanın çıkarlarını gözetmeliydi.

Türkiye'nin bu düşüncesi sadece teoride kalıyordu. Yukarıda da ifade edildiği gibi Milletler Cemiyeti, Birinci Dünya Harbi sonunda harbin galipleri tarafından, galip devletlerin statükoyu korumak adına kurmuş olduğu bir teşkilattı. Yapılan barış antlaşmalarının uygulanmasında da Milletler Cemiyeti alet ediliyordu. Böyle olunca da Milletler Cemiyetinin alacağı kararlarda, bu ülkelerin çıkarları gözetilmekteydi.

Milletler Cemiyetinin olumsuz kararına rağmen, Türkiye sorunlarının çözümünde Yurtta barış dünyada barış ilkesine göre hareket etmişti. Türkiye, Yunanistan ile yaşadığı nüfus mübadelesi sorununda da diğerlerinde olduğu gibi iyi niyet göstermişti. Söz konusu sorunda Milletler Cemiyeti şemsiyesi altında bir çözüm aranmıştı. Ancak sorun, Türkiye ve Yunanistan arasında ikili görüşmeler neticesinde bir antlaşma yapılması suretiyle çözüme kavuşmuştu. Musul ve mübadele sorunlarının çözüme kavuşmasından sonra Türkiye'nin batılı devletlerle olan ilişkilerinde yumuşama sürecine girilmişti. 1926'dan sonra Türkiye Batılı devletlerin önem verdiği bir ülke konumuna gelmişti. Çünkü, Türkiye stratejik konumu itibarıyla vazgeçilemeyecek bir ülkeydi. Batılı devletlerin tutumu karşısında Türkiye'nin Milletler Cemiyetine bakışı da değişmeye başlamıştı. Bu tarihten itibaren Türkiye, Milletler Cemiyeti bünyesinde yapılacak olan çalışmalara aktif olarak katılmaya karar vermişti. Türkiye, yapılacak olan çalışmalarda yer alarak batılı devletlerle olan ilişkilerinde husumeti ortadan kaldırma yönünde önemli bir adım atmış oluyordu.

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üye olmasından sonra Türk Hükümetine birçok devlet tarafından tebrik telgrafları gelmişti. Türk Hükümeti tarafından da aynı devletlere teşekkür ifadeleri içeren cevaplar verilmişti. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine katılımı bir çok devletin kamuoyu tarafından yakından izlenmiştir.

Türkiye Milletler Cemiyeti üyeliğinin getirdiği avantajları, karşılaştığı diğer uluslararası sorunlarda kullanmayı bilmişti. Söz konusu sorunların başında Sancak sorunu gelmekteydi. Türkiye, adı geçen sorunun çözümünde, Milletler Cemiyetinin kendi lehine bir karar almasını sağlamıştı.

Türkiye böylece batılı devletlerle olan ilişkilerini barışçı bir zemine oturtuyordu. Milli Mücadele döneminden başlayarak Milletler Cemiyetini oluşturan batılı devletlere karşı yapılan mücadelede önemli bir adım daha atılmış oluyordu. Milli Mücadelede silahla, kanla kazanılan bağımsızlık Lozan Barış Antlaşması'yla siyasi bir platforma taşınmıştı. Burada da

yine batılı devletlerle, kazanılan hakların hukukileştirilmesi sırasında büyük mücadeleler verilmişti. Türkiye'yi önceleri tanımayan söz konusu devletler, Türkiye'nin verdiği mücadelelerden sonra Türkiye Milletler Cemiyetine davet ederek aralarına kabul etmişlerdi. Başarıda Atatürk'ün çizdiği yolda yürüyen Türk Dışişlerinin başarısı yadsınamazdı. Türk Dışişleri, uluslararası konferans ve toplantılarda sürekli olarak Türkiye'nin barışçı politikalarını savunmuştu. Komşularıyla olan ilişkilerini iyileştirme yönünde önemli adımlar atmıştı. İkili ilişkilerde iyi niyet elçisi olmuştu. Gösterilen olumlu çabalar sayesinde de başarılı dış politika izlenmişti.

Milletler Cemiyeti'ne Türkiye'nin katıldığı tarih olan 1932 dikkate değer bir tarihtir. 1919 yılında kurulmuş olan teşkilata Türkiye içinde bulunduğu ağır şartlar sebebiyle ancak 1932'de katılabılmıştır. Hatta Sovyet Rusya'nın baskısı bunda etkili de olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk bu dönemde hem Batı'dan hem de Rusya'dan gelen baskıların çok iyi bir denge politikası doğrultusunda üstesinden gelmiştir. Türkiye cemiyete üye olduktan kısa bir süre sonra 1934'de Rusya'da cemiyete üye olmuştur.

Türkiye Milletler Cemiyetine üyeliği sonrası İtalya'nın ve yine Almanya'nın yayılcı siyasetlerine Milletler Cemiyeti aracılığıyla karşı çıkmış, hatta Boğazlar, Hatay meselelerinde Türkiye bu tavrının karşılığını almıştır. Balkan Antantı ve Sadabad Paketi'nin bu gelişmeler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Hatay meselesinde de Türkiye Milletler Cemiyeti'ne üye olmasını bu kez kullanabilmiştir. Çünkü Musul meselesi müzakereleri sırasında cemiyete üye olmamasının sıkıntısını çekmiştir. Türkiye, Hatay meselesi döneminde ise hem cemiyete üye olmak avantajını hem de yaklaşmakta olan ikinci bir dünya savaşının ortaya çıkardığı ortamı çok iyi kullandığı görülmektedir.

Bu çalışmada Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu ve Cemiyetin ilk dönemleri ile Türkiye'nin Milletler Cemiyeti ile olan münasebetleri konusunda bilgi vererek, Milletler Cemiyetinin özellikle dış politikamız üzerindeki etkileri, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişi öncesi ile sonrasındaki dış politikası ve Cemiyetin Türkiye'nin meseleleri ile ilgili almış olduğu kararları hakkında bilgi verilmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin Cemiyete üyeliği öncesinde dahi Cemiyet Misakına bağlı kalarak batıyla ilişkilerini cemiyet üzerinden geliştirmeye çalışırken bir taraftanda Sovyetler Birliği ile ilişkilerini sürdürerek denge politikasını sürdürdüğu ve Türkiye'nin Cemiyete üyeliği öncesi yaşadığı sorunlar ile üyeliği sonrasında yaşamış olduğu sorunlarda Cemiyetin aldığı kararların bilgisi verilmiştir.

KAYNAKÇA

Akşin, A. (1991) Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Alkan, N. (2008) Türk Dış Politikası 1919-2008, sayfa 195, Editör: Haydar Çakmak, Ankara

Arafat, M. (2008) Türk Dış Politikası 1919-2008, Platin Yayınları

Aras, T. R. (2003) Atatürk'ün Dış Politikası, İstanbul: Kaynak Yayınları

Armaoğlu, F. (1992) 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi I, Ankara 1992

Armaoğlu, F. (2010) 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi I, İstanbul 2010

Aydemir, Ş. S. (2009) Tek Adam Mustafa Kemal 1881-1919 Cilt I İstanbul: Remzi Kitapevi 14. Basım

Bıyıklı, M. (2006) Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları, İstanbul: Gökkuşbe Yayınları

Bilsel, C. (1940) Devletler Hukuku Birinci Kitap Devletler, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları

Bolat, M., Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye'nin İkili İlişkileri

Can, A., Atatürk Dönemi Türk İnan İlişkileri

Çatalçam, A. (2008) 1923-1938 Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Lozan'ın Etkisi, İstanbul: Beykent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi

Dilan, H. B. (1998) Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939), İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım

Diñç, S., Atatürk Döneminde (1920- 1938) Türk Dış Politikasında Gelişmelere Genel Bir Bakış; İkili ve Çok uluslu İlişkiler

Erim, N., Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye

Esmer, A. Ş. (1953) Siyasi Tarih, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara

- Eyicil, A. (2005) *Siyasi Tarih (1789-1939)*, Ankara: Gün Yayıncılık
- Gönlübol, M. (1975) *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları
- Gönlübol, M. (1996) *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995*, Ankara
- Gönlübol, M.; Sar, C. (1997) *Anakara: Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları: Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*
- Gürkaynak, M. (2008) *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversiteleri
- Gürlük, S. (2010) *Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Cemiyeti'ne Girişinin İzmir Basınına Yansımaları*
- Hale, W. (2003) *Türk Dış Politikası*, Çeviren: P. Demir, İstanbul
- Karabulut, N. (2007) *İki Genel Savaş Arası Dönemde Silahsızlanma Konferansları ve Türkiye (1923-1939)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- Karakuş, E. (2006) *Türk-İngiliz ilişkileri*, İstanbul
- Kıran, A. (2008) *Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş*
- Kişman, Z. A. (2006) *Tarihi Gelişim Süreci İçinde Uluslar arası Organizasyonlar ve Türkiye 1923-1963*, Elazığ
- Kongar, E. (2006) *Tarihimize Yüzleşmek*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kurat, A. N. (1990) *Türkiye ve Rusya*, Ankara
- Latif, H., *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Platin Yayınları
- Oran B. (2009) *Türk Dış Politikası 1918-1980 Cilt I* İstanbul
- Öztoprak, İ. (1989) *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Ankara
- Öcal, M., *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Platin Yayınları
- Sander, O. (2010) *Siyasi Tarih İlk Çağlarından 1918'e*, İstanbul: İmge Kitabevi
- Sarıkoçuncu, Değerli, E., *Lozan Barış Konferansında Musul*, sbe.balikesir.edu.tr

Sarınay, Y. (2000) Atatürk'ün Hatay Politikası, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Yayına Hazırlayan: B.Türkdoğan, Ankara

Soysal, İ. (2000) Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Sönmezoğlu, F. (1989) Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, İstanbul

Şeker, Z. (1990) İstanbul

Şimşek H. Türk Bulgar İlişkileri ve Göç Harp Akademileri Basımevi İstanbul

Taşkın, H. (2006) Türkiyenin Milletler Cemiyetine Girişi ve Türk Basınındaki Yansımaları, Ankara

Topur, T. (2005) Milli Güvenlik ve Türkiye, İstanbul

Turan Ş. (1992) Türk Devrim Tarihi Ankara

Ulusan Ş. (2008) Türkiye'nin Milletler Cemiyetine (CEMİYET-İ AKVAM) Girişi - Öncesi ve Sonrası

Uçarol, R. (2010) Siyasi Tarih 1789-2010, İstanbul

Üçok, C., (1995) Siyasi Tarih Dersleri, İstanbul

Verosta, S. (1978) Türkiye ve Avusturya Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkilerin Lozan Antlaşmasına Göre Düzenlenmesi, Çev. Sevim Güran, İ.Ü Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü Yayınları

Yelda. D. (2008) “Kurtuluş Savaşı Öncesi Dış Politika”, Türk Dış Politikası 1919-2008, Haydar Çakmak (Ed.), Platin Yayınları

Yerasimos, S. (1977) Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devrimi'nden Millî Mücadele'ye), İstanbul

Yılmaz, T. (2008) Türk Dış Politikası 1919-2008, sayfa 195, Editör: Haydar Çakmak, Ankara

ÖZGEÇMİŞ

23 Eylül 1977 tarihi, Zonguldak Merkez doğumluyum. İlk, Orta ve Liseyi Zonguldak İli Çaycuma İlçesinde tamamladıktan sonra, Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesinden mezun oldum. 2009 yılında Beykent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladım. Halen T.C Sağlık Bakanlığı-Marmara Üniversitesi Pendik Eğitim ve Araştırma Hastanesinde görev yapmaktayım.

Ali Rıza ZOR